

'97
I.

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT



PALÓCFÖLD

4-3

A tartalomból:

Paróczai Csaba versei

Nagy Pál művészetéről

Megtorlás 1957-ben

A szlovák-magyar,
magyar-szlovák
együttélés kérdései

Mustó János linósorozata

Mustó János: A Dunánál

E számunk illusztrálására keresve sem találhattunk volna alkalmasabb képzőművészeti alkotásokat Mustó János Duna-sorozatának lapjainál. A tíz linómetszet mind szándékában, mind a megfogalmazás színvonalában méltó társa a következő oldalak törzsanyagának, a szlovák-magyar, magyar-szlovák sorskérdéseket feszegető történelmi elemzéseknek.

A salgótarjániként számontartott művész a Palócföld tündéerkertjének egyik varázsos völgyében megbúvó kis faluból, Lucfalváról származik. A község bejáratánál a helységnevtáblán ez is olvasható: Lucina. Meggyőző jelzéseként annak, hogy itt szlovákok élnek. A falu közepén, ott ahol valaha Mustó János szülőháza állt, vadonatúj oktatási intézmény pompázik, amit a Magyar Köztársaság kormányfője avatott föl, s aminek felépültét még belügyminiszterként hathatós eszközökkel támogatta.

A művész, aki a köznapok emberénél érzékenyebben tartja számon gyökereit, szinte készen kapta ebben a topográfiai pontban azt a koncentrátumot, ami a Duna-táji népek együttélési gondjainak művészi megfogalmazásához szükséges. Szülői ház, származás, kultúra, a történelem könyörtelen hullámverése, politikai szándékok és emberi jóakarát, múltidézés és a jelen jobbítása: ezek mind-mind megtestesülnek azon a pontosan megjelölhető földrajzi helyen, ahol a művész bölcsője ringott, s ahol "hegyipatak csobogású nyelven" (Illyés Gyula) énekeltek fölötte altatót.

Nem csoda hát, ha az iskola aulájába elkészítette a szlovák ajkú falu történetét feldolgozó pannóját. Egy vonás korunk jellemképén, hogy az összefoglaló igényű, egyetemes távlatokat alkalmazó munka érthetetlen okokból ma sincs a helyén. Változatlanul a műteremben vár sorsára.

Nem így Mustó János itt közölt sorozata, amely már számos kiállításon aratott sikert. A linók kiindulópontja kétségtelenül aktuálpolitikai. Közeliésmódja azonban bevallottan József Attilától megörökölt. Lapról-lapra, mint a gondolat stációi, bontakozik ki az a program, amelynek semmi köze sincs a kisnemzeti civakodáshoz, annál inkább az egyetemes és helyi értékekhez, természet és ember vágyott harmóniájához, égtájak és régiók szerves kapcsolódásához, ember és ember emelkedett viszonyához. Kiállítás és megnyugvás, figyelmeztetés és program egyszerre ez a sorozat, amelyet az Életfa örök szimbóluma fog közre. Óhaj és remény a szigorú ítéletű történelmi szavak között.

Tartalom

Paróczai Csaba versei	3
Lőrinczy István: Bessy, ne ribanckodj! (színjáték)	9
MŰHELY	
G. Komoróczy Emőke: Nagy Pál intellektuális művészetéről	27
NEGYVEN ÉV MÚLTÁN	
Szokács László: Úgy éreztük, tiszta a lelkiismeretünk	39
SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG	
Karol Wlachovský: A harmadik szlovák-magyar történeztalálkozó...	47
Dušan Kovač: Nacionalizmus, nemzetpolitikai program, nemzetállam	50
Hévízi Józsa: Területi és egyházi autonómia...	55
Balassa Zoltán: Nemzetállam és/vagy nemzeti identitás	62
Milan Podrimavský: A szlovákok nemzeti identitása...	67
Dušan Škvarna: A szlovákok modern nemzeti identitásának alakulása...	75
Tóth István: Adalékok az alföldi szlovákok...	82
Molnár Imre: A kisebbségi magyar népcsoport identitásának kialakulása...	86
Peter Zelenák: A kisebbségi kérdés és a szlovák autonomista törekvések...	97
Valerian Bystrický: Szlovákia államjogi helyzete...	102
Jozef Žatkuliak: Politikai elképzelések...	110
Hamberger Judit: Szlovák nemzetállami törekvések az 1990-es években	121

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata

Főszerkesztő:
Pál József

Főmunkatárs:
Nagy Pál

A szerkesztő bizottság elnöke:
Dr. Horváth István

A szerkesztő bizottság tagjai:
Ardamica Ferenc
Dr. Bánlaki Pál
Marschalkó Zsolt
K. Peák Ildikó
Paróczai Péter
Zsibói Béla

Felcélős kiadó:
Fehér Miklós

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján
Rákóczi út 36.
Telefon: (32) 410-022, 314-386
Levélcím:
3101 Salgótarján, 1. Pf. 270

Kiadja:
a Balassi Bálint Könyvtár
3101 Salgótarján, Pf. 18

Készült:
a Balassi Bálint Könyvtár nyomdájában
Salgótarján

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 11-16.30 óráig
szerda 11-16.30 óráig

Számlaszám: OTP: 11741000-15450250



E számunk szerzői:

Balassa Zoltán történész (Bp.), V. Bys-trický történész (Pozsony, Szlovákia), G. Komoróczy Emőke irod.tört. (Bp.), Hamberger Judit történész (Bp.), Hévízi Józsa történész (Bp.), D. Kovač történész (Pozsony, Szlovákia), Lőrinczy István (†) író, költő, drámaíró (Salgótarján), Mol-nár Imre történész (Bp.), Paróczai Csaba költő (Salgótarján), M. Podrimavský történész (Pozsony, Szlovákia), D. Škvarna történész (Pozsony, Szlovákia), Szokács László újságíró (Salgótarján), Tóth István történész (Szeged), K. Wlachovský műfordító, irod.tört. (Bp.-Pozsony), P. Zelenák történész (Pozsony), J. Žatkuliak történész (Pozsony)

E számunka illusztrációs anyaga:
Mustó János festőművész (Salgótarján)
A Dunánál című linósorozata.

Borítóterv:
Orbán György

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár.
Előfizethető ugyanitt.
1997-ben megjelenik négy alkalommal.
Egyes szám ára: 120,- Ft,
előfizetési díj egy évre: 450,- Ft
Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg
és nem küldünk vissza!
Folyóiratunk Budapesten megvásárolható az
Írók Boltjában (Andrássy út 45.).

ISSN 0555-8867

Index: 25925

UTAK

ha hasonlat kellene mindenképpen
akkor én is csak az útnál kötnek ki
a végtelent megszövő hajszálkötegek
laza simulásánál
három szabó legények cipői kavarrják
a meg nem ülepedő port
útkereszteződések titokzatos törpéi
a fülbe sügnak
erre vagy amarra valaki mindig tudja
s meg is mutatja szívesen
csak te nem tudhatod mert
gonosz törpék is vannak
akik visszaintenek az életnek
a varasodó sérelmeket mindig
felkaparják s gonosz ráncok ülnek
szájuk szegletében mosoly gyanánt
ők mutatják a legjobb tévutakat
melyeken mindazonáltal megélhető
a honnan hová őselménye
pikareszk regényhőssé avat a megszenvedett
táv talán nincs is különbség
menni kell tarisznyával a vállon
megéhezni és lcheveredni
elforgatható jelzőtáblák tövében
csik jól igazán a pogácsa
az otthon hamuja fűszerezi ízét
s aztán egyre több elhagyott
útlehetőség után még vár egy mozdulat
a ronggyá szakadt szütyőt szépen
kell az utolsó bokorra akasztani

A TÁRSASÁG VISZONYLAGOSSÁGA

talán unod hogy magamról beszélek
mindig és mindenhol
reinkarnálódott mosónő teregetem a padláson
a család szennyesét
pedig itt minden tudatalatti mint a népmese
hiába csukod be a könyvet kiszöknek belőle
félelmeid borzasztó fontos dolgok vannak
a szavak grafit-palástja alatt
s ha alánézel már nincs hova futni
nehéz dolog az elveszett ártatlanság
kizáró tudattartalmak ismerkednek a marhavagonban
talán szellemvasútnak is nevezhetnénk
a lényeg a nagy utazás
a személyiség vörös óriása
s a végső törpe lét

NUMERO HORAS

már mindent megírtak s én mégis
itt vagyok mint kavicsfogó álteknős
gyűjtöm a reggel fényeit
s csak néha pislogok e végtelenített
anakronizmuson
hányféle az idő
s kinck hogyan
telik
már minden életet megéltek s én mégis
itt vagyok folyton forgatott homokóra
oda és vissza mindig ugyanez
kitörni képtelen széthulló
de csak összetartott rokon-anyag
egy rossz mozdulatra
vágyom

PEDIG HÁT

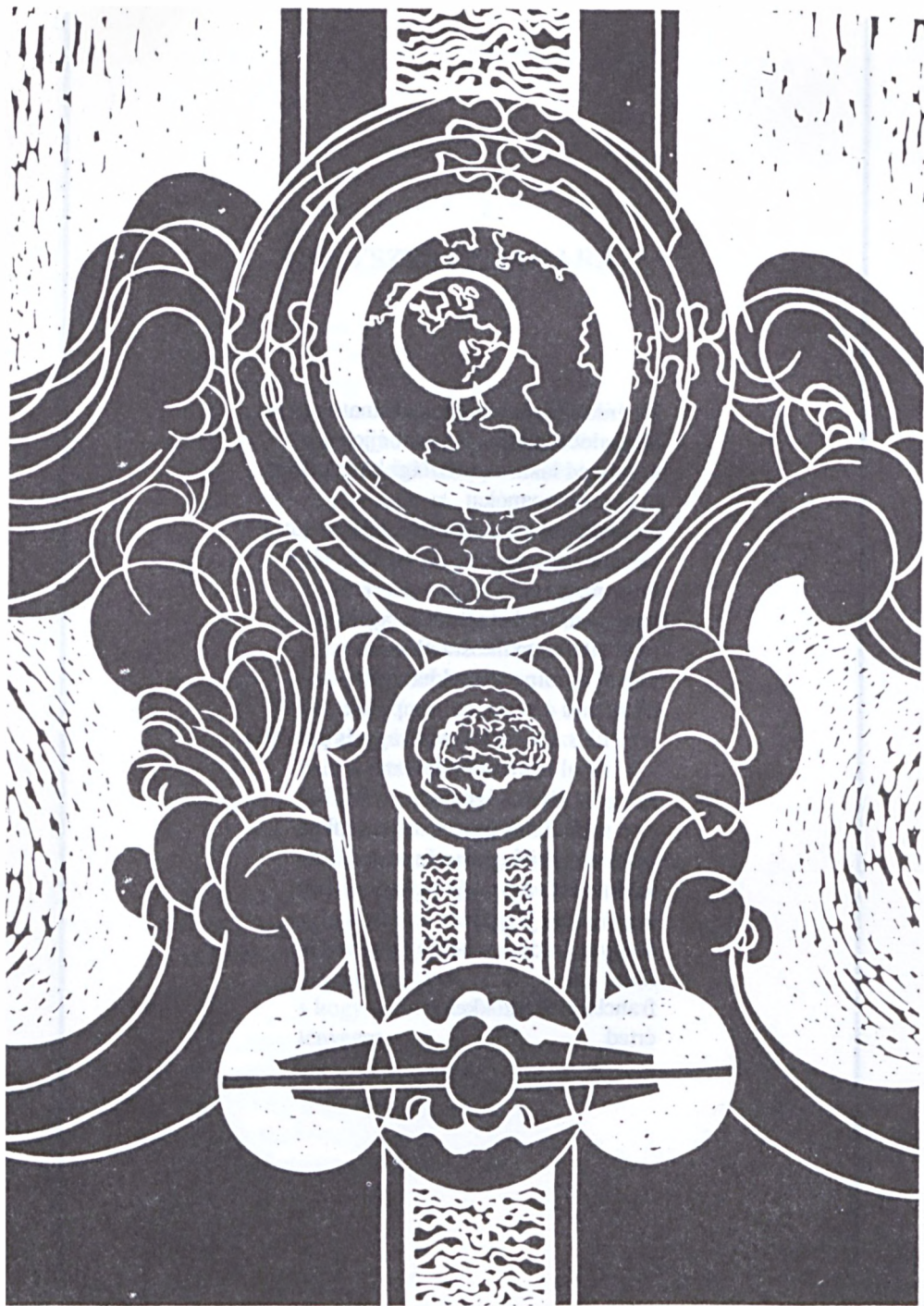
az események pergő egymásutániságába
egyszer hiányt éget a vetítógép lencséje
megáll minden hólyagok nőnek
aztán a nagy fehérségben összcadóznak
a dolgok
feketék és fehérék
odvas fogak ásitó hüvelyek
s a bérház falán krisztus-fejet formáz
a repedés
ujjaid között kutyalefetyelésnyi szél
lohol az utakon elgurult igazságok
nyomai csillognak
a sarkokon a rosszkedv hadonász
s padon ülve zavaros verspróféciák
gubancos szakállá rezdül
hová tűntek boldogtalan szavaink
lódulásnyi nekirugaszkodások
tördelik kezüket
szakítás előtt bennreked
az utolsó lélegzet

KÉNYSZER /ÉS AKARAT/

üzennek vagy nem a távollevők
arca mindnek krizantémfehér
létezni sokféleképpen lehet
de élni csak itt
érintésnyi távolban kiszorítani
pár liternyi űrt a feszített
tükürű mindenségbe
semmit a semmibe
valamit valahová ha figyelsz
hallod a csobbanást
valahogy úgy
mintha várkútba köpsz
bele a sötétbe át a sötéten
hullámmá alakulni
koncentrikus körökként falhoz
verődni szembejönni kioltódni
de ha a hang vagy a jel el is oszlik
vele a jelfogó maga
akkor is mi
tudjuk hogy volt
s hogy talán a múlt idő sem
lényeges

TŰZ TŰZ

kit érdekelnek már tücsökzsinatos esték
lámpalobogásnyi megszótt éjjelek
szomszéd lakások túlvilági hörgéseiben
ki keresne manókat
ha kiáltanál a csöndben le kellene sütni
szemed vagy egyenest a sarokba állni
hogyan megtanuld végre mi kell
vagy nem nézhetnél tévét egy hétig
nem találna gyilkosra áldozat
szóval borulna a rend hát csitt
ne zavard e néma csörömpölést
légy illeszthető centrum vagy/és periféria
két lábbal benne mindenben
az egész álvalóságban
ez a szabadulás útja ez a szintetikus
boldogság villogjon a fogsor
aztán előtt vagy akár helyett
duplaviszki jéggel
áradjon áradjon a boldog
fiatal erő
francba a tücskökkel
érted



Mustó János: A Dunánál - Hullámok

Lőrinczy István*

Bessy, ne ribanckodj!

Színjáték 4 képben

Vándorméhészeknek,
jókedélyű elmeosztályi ápolottnak
és egyéb rendes embereknek

Szereplők:

WAITLAW örült földrajztanár,
TERESA Waitlaw nem kevésbé örült felesége,
Mr. RONSARD szintén földrajz tanár, ő is örült,
Mrs. RONSARD aki tulajdonképpen férfi, de ő is örült,
POSTÁS aki civilben professzor, az elmeosztály vezetője,
HELGA civilben főápolónő, a darabban a Postás felesége,
és néhány méhecske

Történik napjainkban, Angliában, azaz mindenütt...

Halálának első évfordulóján rendszeres szerzőnkre, a salgótarjáni Lőrinczy Istvánra (1936-1996), barátunkra emlékezünk. Váratlan távozása megakadályozta a szöveg véglegesítésében. Kéziratát szerkesztőségünk megőrizte. Az abszurdba hajló, ma is aktuális játékot - amelynek bemutatóját, ha életben marad, Szerzőnk már elérte volna - változtatás nélkül közöljük. (- a szerk.)

1. KÉP

Szín: Nappali szoba. A Waitlaw-házaspár várja a Ronsard házaspárt.

WAITLAW: Na, ma megint késnek, mint rendszeresen. Pedig ma a Csomalungmára megyünk... Amit némely hülyék Mount Everestnek is hívnak... s nyolcezer-nyolcszáznegyvennyolc méter magas...

TERESA: Hülyeség szívi, hülyeség... Ma a Godwin Austenre megyünk, ami csak nyolcezer-hatszázötvenegy méteres...

/Jönnek Ronsardék, Mrs. Ronsard is férfi.../

Mr. RONSARD: Kicsit késtünk, de ma a Jankho Umára készülünk, ez ugye hétezer-tíz méter magas hegycsúcs - igaz, kis feleségem?

Mrs. RONSARD */nőt imitálva/*: Hülye vagy, édes, most az Aconcaguára mászunk fel, mert az csak hatezer-kilencszázötvenkilenc magas...

WAITLAW: Mindenki teázni akar, biztos, elvégre angolok volnánk, vagy mi a szösz... Itt van hát egy kis francia tea - hozza már a Teresa...

TERESA */hozza a teát/*: Forró kínai tea, de Indiában is ilyet isznak... */Mindenki elé teácsészét tesz/*

WAITLAW: Na, egyezzünk meg akkor, hogy melyik hegycsúcsra megyünk, jó? Tehát milyen híres, kékszemű hegycsúcsra indulunk, gyerekek?

Mrs. RONSARD: Én és a férjcském rád bízunk a mai hegyitúra megszervezését, Waitlaw... De cuki a nyekkendőd, szívi...

Mr. RONSARD: Te, ne ribanckodj itt nekem, mert nyakoncsaplak, Bessy... Teresa, szerinted hová menjünk?

TERESA */leül.közéjük/*: Az Ojos del Saladón még nem jártunk, s az csak hatezer-nyolcszáznyolcvan méter magas... Elfelejtették, hogy az összes, itt felsorolt hegycsúcson már voltunk, édeseim?

Mr. RONSARD: Ja, tényleg - mi a fenének menjünk olyan helyekre, ahol már egyszer jártunk? Igaz, drágáim?

WAITLAW: Jól van, akkor, gyérünk a McKileyre, az csak hatezer-egyszázkilencvennégy méter magas...

TERESA: Én már unom ezeket a nagy hegyeket, szerintem inkább a Kibora menjünk, ott csak ötezer-nyolcszázkilencvenöt a magasság...

Mr. RONSARD: Teresa, drágám, igazad van, menjünk a Puncak Jayára, ami csak ötezer-harcminc méterke, vagy a Puncak Trikorára, mivel az éppencsak négyezer-hétszázötven méter...

Mr. RONSARD: Akkor már válasszuk Európát, fel a Kanchandzöngára, ott csekély nyolcezer-ötszázkilencvenhét méter a magasság...

Mrs. RONSARD: Mindig gyengeelméjű voltál, édes. A Kanchandzöngára az nem az olasz focicsapat kapusa, és a Himalájában van, Ázsiában, igen nagy az ázsiója ennek a hegycúcsnak... De tényleg, állapodjunk már meg a hegyi túra céljában, gyerekek...

WAITLAW: Mivel Angliában élünk - abban már megállapodtunk, hogy mértékegységként a métert használjuk, ami ugyan nem angol mértékegység, de így az érdekes...

Mrs. RONSARD: Igen, így az érdekes, dekes, dekes...

/Csengetés hangzik. Bejön a Postás... Feje körül méhek rajzanak.../

POSTÁS: Már kétszer csengettem, a postás ugyanis mindig kétszer csenget... Most jövök a méheimtől, ezek a dögök mindig utánam repülnek, követnek mindenhová...
/Hessegeti a méheket/

Msr. RONSARD: Na, na postáska, csak meg ne csípjén engem valamelyik méhe a combikámon, mert arra nagyon érzékeny vagyok. */Felemeli a szoknyáját, férje pofonvága/*

Mr. RONSARD: Hányszor mondtam, Bessy, hogy ne ribanckodj folyton...

WAITLAW: Na, mit hozott, postáska?

POSTÁS: A Földrajzi Társaság prospektusait, a világ legnagyobb vízeséseiről, meg a Föld nevezetes alagútjairól...

TERESA: Isteni, a vízeséscskehez is elmegyünk ugye, meg az alagutakhoz is, drágáim?...

Mrs. RONSARD: Igen, a vízeséseket akarom, meg az alagutakat. */Tapsol/* Jaj, megcsípett egy méhecske, pont a combomon. */Odakap/*

POSTÁS: Mutassa, nagysád, ki kell szívni a méhcsípést, én értem a módját. */Lehajol Mrs. Ronsardhoz/*

Mrs. RONSARD */élvetegen/*: Szívja ki a combomat, postáska!

/A Postás éppen nekikezd a comkiszívásnak, mikor újból csengetnek, a Postás hirtelen felugrik./

POSTÁS: Biztos a feleségem! Az átkozott boszorka, az tart számon minden méhet, az egymillió-hatszázezer-ötszázötvenkilencből biztos hiányzik az a nyolc, amelyik engem ide elkísért! Jaj, nekem. */Elrohan, a méhek nagy zúgással utána/*

Mrs. RONSARD: Micsoda papucs ez a postáska! Hogy fél a nejtől! De te nem félsz tőlem, ugye apuci? */Megsókolja Mr. Ronsardt/*

Mr. RONSARD */elhűződva/*: Hányszor mondtam, hogy minden reggel borotválkozz meg, szúr a bajuszod, na!

Mrs. RONSARD: De kényes vagy, apukám! Hát szabad ezt? Egy epekedő, szerelmes aszszonnyal így banni? */Újból a férjét nyaggatja/*

WAITLAW: Kuss, az istenit! Még mindig nem állítottuk össze a mai hegyi túrát! Minek jöttök ide, ha csak zavartok bennünket, mi? Csináljatok otthon programot maga-

toknak, egy jó kis túraprogramot, ha itt csak nyalakodtok... Máskor már régen valamelyik hegycsúcson vagyunk így dél felé, most meg schol!

TERESA: Igaza van a férjemnek! Mit édelegtek itt, mi? Takarodjatok haza, az ágyba, ha nem kell nektek a mi hegyi túránk! Én is szeretem a férjemet, de Bessy, amit te művelsz, az túlzás...

Mr. RONSARD: De az a legjobb az egészben, hogy nemcsak velem műveli ezt, hanem minden férfivel... Most még a postással is kikezdd, aztán meg Waitlaw-val is csinálja ugyanezt...

Mrs. RONSARD: Na, ha nem tetszem a társaságnak, akkor én el is mehetek...

WAITLAW */mégis meggondolja/*: Maradj csak, legfontosabb, hogy a mai hegyi túránkra együtt menjünk! Szóval akkor melyik hegycsúcson állapodtunk meg, he?

Mr. RONSARD: Olyan közepes magasságú hegy kellene, mint mondjuk a Citlaltépetl, amit Orizabának is hívnak - az csak ötezer-hétszáz méter magas...

TERESA: Akkor inkább a Kirkpatrick - az csak négyezer-ötszázhuszonnyolc méteres...

Mrs. RONSARD: És a Puncak Mandala, az meg éppenhogy négyezer-hétszáz méter...

WAITLAW: Ökörség! Ha már mászunk, másszunk a legmasábbra, gyerünk a Csomolungmára!

/Csengetés... Újból jön a Postás.../

POSTÁS: Bocsánat, a feleségem pontosan megszámolta a méhceket, és csak egymillió-hatszázezer-ötszáztizennyolcat talált, tehát egy méhecske itt maradt! Érte jöttem, mert el kell vele számolnom... Már így is kaptam a fejemre a sodrófával.
/Mutatja a dudort/

Mrs. RONSARD: Szegényke! Némely asszony borzasztó brutális, de én nem, postáska!
/Cirógatni kezdi a postást/

WAITLAW */ordítva/*: Elég, elég! Így sose jutunk fel a Csongmolungmára! Bessy, nálad van az a méhecske, amit a postás úr keres?

Mrs. RONSARD: Mit képzelsz, Waitlaw? Nem vagyok én méhtolvaj!

Mr. RONSARD: Micsoda? Waitlaw, te lopással vádolod a feleségemet? Na, ezt nem úszod meg szárazon. */Ráönti a teáját Waitlawra/*

TERESA */teáját Mr. Ronsardra lötyintve/*: Nesze, Ronsard, ezt tőlem kaptad!

/Mrs. Ronsard se rest, telezúdítja teával Teresa arcát.../

/Nem nézheti ezt télenül Waitlaw se - ő meg Mrs. Ronsardt önti le teával./

POSTÁS: Kész bostoni teázás... Innen kéne számítani az Egyesült Államok megalakulását...

TERESA: Micsoda? Maga még humorizál itt? */Felkapja a teáskancsót, és a benne lévő folyadékot a postásra loccsantja/*

/Most már mindenki törölgeti magát, csengetés, berobban Helga, a postás felesége./

HELGA: Mi van itt? Hol a méhecském? Az egymillió-hatszázezer-ötszáztizencelencedik, mi? Nekem ő kell, senki más, mert mindig kísérte a férjemet... Arnoldkának hívják a méhecskémet, na, rögtön adják elő az ártatlankát, mert mindent szétverek itt... Mit törölgetik itt egymást? */A férjéhez lép/* És te, Alfréd miért törölgeted magadat?

POSTÁS */Mrs. Ronsard-ra mutat/*: Ez a nő leöntött teával...

/Helga Mrs. Ronsardhoz rohan.../

HELGA: Ez a maskara? Te merészelted leönteni a férjemet, te madárijesztő! */Kezdi lerángatni Mrs. Ronsard parókáját/*

Mrs. RONSARD */visítva/*: Férjecsikém, te hagyod, hogy ártatlanul bántsanak? Hiszen Teresa öntötte le a Postást, nem én! Na, nesze, szemtelen perszóna. */Jól behúzott Helgának/*

WAITLAW */ordítva/*: Csend legyen! Mi van itt, zsbivásár? Maga, Postás úr és a kedves neje azonnal takarodjanak a lakásomból, különben rendőrt hívok!

HELGA */tapogatja Mrs. Ronsardt/*: Ez a nő dugta el a méhecskémet, Arnoldkát, csak ő lehetett...

Mrs. RONSARD: Jaj, ne nyúláljon a bugyimhoz, csiklandós vagyok. Ne, ne hagyjad ezt, férjecsikém...

Mr. RONSARD */jól képen vágja Helgát/*: Hagyja rögtön békén a feleségemet, maga trampli!

HELGA */elengedi Mrs. Ronsardt, Teresához rohan/*: Akkor biztos ennél a nőnél van a méhecském, az Arnoldka!

POSTÁS */elrántja Helgát Teresától/*: Te, lehet, hogy rosszul számoltál! Hisz tegnapelőtt csak egymillió-hatszázezer-ötszáztizennyolc méhünk volt, te! Igen, most jut eszembe, hogy egy idegen, betévedt méhecskét is hozzászámoltál a többihez, te! Megvan hát minden méhecskénk, az Arnoldka is biztos otthon van a kaptárban!

HELGA: Biztos ez, Alfréd?

POSTÁS: Mint a halál, Helga! Tudod, én sose hazudok neked...

HELGA */bájosan/*: Hát akkor elnézést kérek ezért a kis incidensért... Mi akkor megyünk is... Hiába, maguk nem tudhatják, hogy mit jelent nekem az Arnoldka...

WAITLAW: De, tudjuk asszonyom, tudjuk... Most azonban megkérem, hogy szíveskedjék távozni, a férjével együtt...

/Helga és a Postás hajlongva távoznak, a Ronsard és a Waitlaw házaspár döbbenet néz egymásra./

TERESA: Te kezdted az egészszet, Ronsard, miért kellett Waitlawt leöntened indiai teával?

Mrs. RONSARD: Még hogy indiai? Hiszen kínai tea volt, és ez nagy különbség...

WAITLAW: Na, végre a tárgyra térhetünk... A hegymászásra, aminek okából minden héten egyszer összejövünk... Szóval akkor ezen a héten hová mászunk fel, melyik havas hegycsúcsra?

Mr. RONSARD */hirtelen felüvölt/*: Álljon meg a menet! Itt repked valahol az az átkozott dongó, hallom a döngicsélését...

Mrs. RONSARD: Az Arnoldka lenne? Na, akkor visszajön a Postás buggyant felesége, mert észleli a kaptárban a hiányt, ha majd átszámolja az egymillió-hatszázezer-ötsházatszennyolc méhet, menten rájön, hogy egy hiányzik a készletből...

WAITLAW: Ugyan már, hiszen a Postás már megmagyarázta neki a hiány okát... De addig is tüntessük el azt az átkozott dongót...

/Mindenki a méhecskét hajkurássza, a zümmögés azonban továbbra is hallatszik./

TERESA: A fenét, hiszen már mink zümmögünk... Hát ebbe bele lehet dilizni, na ülünk le, másszuk már azokat a hegycsúcsokat!

Mrs. RONSARD: Csakhogy én már nem akarok hegycsúcsokat mászni, aranyoskáim!

MIND: Nem? Hát mit akarsz?

Mrs. RONSARD: Én a világ legnagyobb alagútjaihoz, meg vízeséseihez akarok most menni, tehát ezt játszuk, mert a hegycsúcsosdi olyan unalmas...

Mr. RONSARD: Tényleg, játszunk vízesésdit, meg alagutasdit...

WAITLAW: Hát jó, nem bánom, játszunk most alagutasdit, meg vízesésdit...

/Hirtelen sziréna bűg fel, a szereplők mozdulatlanságba dermednek, a szín elsötétül.../

2. KÉP

A nappali szoba. A színen mozdulatlanságba dermedt Waitlaw és Ronsard házaspár megjelenedik...

WAITLAW: Na, fiúk, lányok, akkor megyünk a vízesésekhez?

Mrs. RONSARD: Olvassuk csak el azokat a prospektusokat még egyszer!

WAITLAW */mindenkinek átnyújt egy-egy prospektust/*: Megyjegyzem. Bessy, hogy te javasoltad a vízeséseket, meg az alagutakat, de azért csak tanulmányozzuk át a prospektusokat...

TERESA: Na, én már átfutottam az enyémet, akkor kezdhethetjük is. A Churun folyó vízesése a legmagasabb, kilencszázhetvenkilenc méter, oda menjünk!

Mr. RONSARD */nézi a prospektust/*: Baromság! A Livingstone vízesés a legnagyobb, évi átlagos vízmennyisége harmincöt ezer-százötven köbméter/secundum!

WAITLAW: Hülye vagy, Ronsard, nem vízmennyiség szerint, hanem magasság szerint mérjük mi a vízeséseket!

Mr. RONSARD: Engem csak a Niagara érdekel, az közismerten a világ legnagyobb vízesése...

TERESA: A Niagara? Az a szar kis vízesés? Hiszen csak ötvenkilenc méter magas, hol van ez az Itatingához viszonyítva?

WAITLAW: Vagy a Cuquenánhoz képest, mi? Ezek mind hatszáz méter felett vannak!

Mrs. RONSARD: A Sete Qedas évi átlagos vízmennyisége tizenháromezer-háromszáztíz köbméter másodpercenként, a Boyomác pedig hatezer-ötszázötven köbméter másodpercenként, a Khoncé tizenegyezer-hatszázötven köbméter/secundum...

/Csengetés hangzik.../

WAITLAW: Na, itt a dongós Postás...

POSTÁS */Belép a Postás, feje körül méhek rajzanak/*: Megint hoztam valamit!

TERESA: Remélem a kedves neje nem keresi már az elveszett méhecskáját, az Arnoldot, mi?

POSTÁS: Nem keres az már semmit, teljesen nyugodt már az én kis feleségem...

Mrs. RONSARD: Hogy-hogy, cukorposfám? */A Postáshoz lép, cirógatja/*

Mr. RONSARD: Ne ribanckodj, Bessy, ne ribanckodj, mert ideges lesz a balkezem...

POSTÁS: Be kell vallanom önöknek, hogy agyonütöttem a feleségemet, legalább is azt hiszem...

WAITLAW: Azt hiszi? Hát agyonütötte, vagy nem?

POSTÁS: Ma reggel megint eltűnt az Arnoldka! Tudják az egymillió-hatszáz ezer-ötszázötvenkilenc méhecske...

Mrs. RONSARD: Jaj, de édes... Szívi, tényleg agyonütötted azt az utálatos feleségedet? */Újból cirógatni akarja a Postást/*

Mr. RONSARD: Te, ha folytatod a ribanckodást, én ütlek téged agyon...

TERESA: Csak ne hogy idejőjjön nekünk az agyonütött felesége a sodrófával, Postás úr!

POSTÁS: Nem jön az, hiszen éppen sodrófával vágtam fejbe, amikor elaludt a dühösségtől. Mert tetszik tudni, mindig elalszik a drága a dühöngései után...

WAITLAW: Érthető, kipiheni a fátalmakat... De mit hozott Postás úr?

POSTÁS: Ja, persze, persze... Itt vannak az új képes könyvecskék: a világ legfontosabb hajózó csatornáit, a Föld leghosszabb folyóit, a Föld legnagyobb szigeteit, a Föld legnagyobb félszigeteit...

Mrs. RONSARD: Isteni, ezekhez mindhez elmegyünk, ugye?

/Csöngetés. Berobban Helga, a Postás felesége... Fején hatalmas kötéssel/

HELGA: Á, megint együtt a kupaktanács... Maguk mindig együtt vannak? Azt hiszik, hogy agyonütött a férjem, mi? Nem megy az olyan könnyen, kérem... Persze átvért a férjem, igenis hiányzik az Arnoldka, és még három másik méhecském is, az egymillió-hatszáz ezer-ötszázötvenkilencből...

WAITLAW: Mondja, asszonyom, miért ragaszkodik maga ehhez a bűvös számhoz - egy-millió-hatszáz-ezer-ötszáz-tizenkilenc -, minék a száma ez? Valamilyik volt kommunista ország hadseregének, vagy a jelenlegi párttagoknak?

HELGA: Uram, ez az én méhecskéimnek a száma, ennyi méhem van, a leltár szerint, kérem szépen...

Mrs. RONSARD: És ki leltározta fel a méhecskéket, csak nem a férjecsskéje?

HELGA */odarohan Mrs. Ronsardhoz/*: Te átkozott madárijesztő! Megint a férjemmel foglalkozol? Kellene neked a délceg Postás, mi? */Jól képen nyalja Mrs. Ronsardt/*

Mr. RONSARD */öt se a gólya költötte, piszokul szájon vágja a tanácstalanul álldogáló Postást.../*: Maga az oka mindennek! Minék jár ide a dongóival? Hülye krapek...

POSTÁS */az ütés helyét simogatja/*: Én kapok megint a feleségem helyett...

TERESA */aki eddig szótlanul figyelt, hirtelen hatalmas pofont ken le a Postásnak/*: Igen, maga az oka mindennek, minék jár maga ide, csak botrányt hoz, meg prospektusokat...

HELGA: Megbolondultak maguk? Az én férjecskémet verik itt? Na, van itt néhány szép kis teáscsésze, hadd verjem csak szét a fejükön. */Felkapja a kis asztalról a teáscsészet, Teresa felé hajít kettőt, de csak a tükrösszekrényt találja el/*

POSTÁS: Helga sosem tudott célozni...

WAITLAW */rezignáltan/*: Amíg ez a hülye postásházaspár bejár ide, addig nem tudunk az utazásainkkal foglalkozni...

POSTÁS */méltósággal/*: Már elnézést uram, de én hivatalos kötelességemet teljesítem, én csak kézbesítek...

Mrs. RONSARD: Úgy van, a Postáska csak kézbesít...

HELGA: Postáska? Gyere csak, te rozzant kanapé, adok én neked a kis asztallal... */Ez említett bútordarabot félkézzele felkapja, zúdítaná Mrs. Ronsard felé/*

/Mr. Ronsard elgáncsolja Helgát, az asztal nagy robajjal a tükrösszekrénynek repül, Helga mozdulatlanul fekszik a földön.../

/Általános döbbenés.../

POSTÁS */lehajol a feleségéhez, bánatosan néz fel/*: Sajna, él...

HELGA */lassan feltápáskodik/*: Hülye egy banda ez, nem engedem, hogy továbbra is kézbesíts nekik... Vegyék meg a hülye prospektusait a könyvesboltban! Még hogy te hordod ki nekik!? Ökörség, nonszesz - ahogy jobb körökben mondják..

WAITLAW: Nonszensz - asszonyom, ez nem pálinka.. Ez abszurdum, ez értelmetlenség, képtelenség, ostobaság - angolul...

HELGA: Maga idióta, hát azt hiszi, hogy én nem ismerem az angol szavakat, mi? Nonszesz - az annyit jelent, hogy nincs szesz! Engem akar maga átvágni, maga örült földrajzkukac...? Mert elmondta ám nekem a férjecsém, hogy maguk mindenféle folyókhoz, meg vízesésekhez, hegyekhez utaznak, amiket csak olvasnak azokban a prospektusokban, amit a férjemmel hozatnak maguknak... De többet nem teszik... garantálom...

HELGA */fojlyt/*: És most azonnal adják ki Arnoldkát, a kedvenc méhecskémet, meg a másik hármat is, mert nagy botrányt csapok - ha nem lesznek meg a bogárkáim!
/Valami bútorféleség után néz, amit a tükrösszekrényhez vághatna.../

TERESA */a férjéhez/*: Waitlaw, ne engedd már, hogy az az ütődött nőszemély az egész lakásunkat szétrombolja, csapd le őt, mint a villanyórát szokás...

/Waitlaw lecsapja Helgát, aki mozdulatlanul fekszik a földön.../

POSTÁS: Hát uram, ez sikerült magának, gratulálok, nekem sosem megy ennyire...

Mr. RONSARD */a feleségéhez/*: Bessy, menjünk haza, itt ma úgy sem lesz utazás...

Mrs. RONSARD: Menjünk, édeském, nem való nekünk az ilyesmi... Még az is lehet, hogy soha többé nem jövünk ide!

HELGA */hirtelen felordít/*: Megfogtam, megfogtam!

TERESA: Te jóisten! Mit fogott meg az ütődött nő?

HELGA: Arnoldkám, a méhecskémet fogtam meg! Itt van a drágám, a kezemben, a szőnyegen fogtam meg, biztos ebből a maskarából esett ki. */Mrs. Ronsardra mutat/*
Fő az, hogy megvan, jaj végre megpusztilhatom a drágámat. */Megteszi/*

Mrs. RONSARD: Azt állítja ez a nő megint, hogy én loptam el a méhét? Juj, de közönséges perszóna, a sáros cipőmet se törölném belé...

POSTÁS */nejéhez/*: Menjünk most már haza, elegem van az egészből..

TERESA */az ajtóhoz megy, kitarja/*: Úgy bizony! Takarodjanak innen a méheikkel együtt! Intézkedem majd, hogy ebben a körzetben ilyen postás többet ne kézbesítsen!

POSTÁS: Asszonyom! Én pontosan kihozom maguknak a küldeményeket, arról nem tehetek, hogy itt mi történik!

Mrs. RONSARD: Úgy van! A Postáska nem tehet semmiről, mindennek ez a közönséges nő az oka! */Helgára mutat/*

HELGA */karonragadva férjét/*: Gyerünk innen, és ide többé be nem teszed a lábad, érted?
/Megvetően köp egyet, távozik a Postással együtt/

/A postásék távozása után Teresa sírva nézi a betört tükrösszekrényt, Waitlaw kezébe temeti a fejét... Ronsardék útra készen állnak a szoba közepén.../

WAITLAW: Megint minden emiatt a hülye Arnoldka miatt történt - ide többet postás be nem teszi a lábát!

Mrs. RONSARD: Hát lóttek a mi szép kis utazásainknak! Nem is megyünk mi már többet schová!

Mr. RONSARD: Dehogynem, szivem, dehogynem! Majd csak rendbejön minden! Teresáék vesznek új tükrösszekrényt, meg széket, nem lesz itt semmi baj... Bár az egésznek - szerintem - az volt az oka, hogy megint nem tudtunk megegyezni abban, hogy hová is utazzunk!

WAITLAW */vigasztalja Teresát/*: Ne sírj, te drága! Veszek én neked akkora tükrösszekrényt, mint egy ház, és acélból lesz a tükre, azt senki be nem törheti

többé! Ezt a Postást pedig kitiltom innen, s akkor semmi sem zavarhatja az utazásainkat!

TERESA */hüppögve a férje karján/*: Jól van, édes, de akkor ki hozza nekünk a prospektusainkat, ha nem lesz Postás?

WAITLAW: Postás lesz, csak nem az, aki eddig volt... Majd fogadunk magunknak egy külön postást, aki csak nekünk kézbesít?

/Hirtelen szirénabúgás hallik, mindannyian mozdulatlanságba dermednek, a szín elsötétül../

3. KÉP

A színen mozdulatlanul a Ronsard és a Waitlaw-házaspár... Hirtelen megelevenednek... Új tükrösszekrényük van Waitlaw-éknak, acéltükrökkel..

TERESA: Remélem, hogy most nem zavar bennünket senki, végre élhetünk legnagyobb szenvedélyünknek - az utazásnak..

Mrs. RONSARD: Isteni az új tükrösszekrényetek, Teresa!

WAITLAW: Annak befizetek, aki ezt az acéltükröt betöri!

Mr. RONSARD: Akkor döntsük el, hogy hová megyünk! Jó?

TERESA */új prospektusokat vesz elő/*: Nincs Postás, de ez nem jelenti azt, hogy prospektus sincs! */elővesz vagy ötvenet/* Tegnap vettem ezeket, drágáim! Itt van mindjárt az első: a bolygók adatai, melyikükre menjünk?

Mr. RONSARD: Fiúk-lányok! Ajánlom, hogy most az egyszer egyezzünk meg az utazás végpontjában, és nem lesz semmi baj!

Mr. RONSARD: Úgy tudom, hogy használtak dongóírtót, nehogy az Arnolka esetleg itt bújjon meg a combjaim között, mi Waitlaw! */Meglöki a férfit/*

Mr. FONSARD: Ne ribanckodj, Bessy, ne ribanckodj! A te hülyeségedre mindig lehet számítani!

TERESA: A lényegre koncentráljunk drágám! Tehát döntsük el, hogy melyik bolygóra megyünk!

Mr. RONSARD: És mi legyen a támpont? A Bolygók Naptól való közepes távolsága - millió kilométerekben, vagy a bolygók Földtől való távolsága - ugyancsak millió kilométerekben?

WAITLAW: Szerintem a bolygók keringési ideje a Földhöz viszonyítva - döntsön!

Mr. RONSARD: Én inkább a tengelykörüli forgásuk időtartamát javaslom - kiindulásnak!

Mr. RONSARD */önkényesen/*: A Plutó van a Földtől legtávolabb - hétszázötvenmillió kilométerre, javaslom, hogy odamenjünk, jó kis hosszú út lesz...

WAITLAW: Akkor már a Merkurrá menjünk, az csak kétszázhuszmillió kilométerre van tőlünk..

TERESA */kifelé indul/*: A Vénusz van hozzánk a legközelebb - negyvenmillió kilométerre - oda menjünk, jó, gyermekeim! De hozok már egy kis itókat. Bourbon van csak - jó lesz?

Mr. RONSARD: Imádom a bourbont, hozzád, te édes! Mire bejövök, döntetek ám... Az utóbbi napokban semmire se tudtunk jutni az utazással, megátkozott talán valaki bennünket - na, iparkodjatok */Kimegy/*

Mr. RONSARD: Az a közveszélyt okozó Postásné átkozhatott meg bennünket, azért nem jutunk semmire! Úgy bizony! Pedig milyen közel van a Vénusz, egy ugrásnyira csak, igaz Waitlaw? */Meglöki a férfit/*

Mr. RONSARD: Bessy, ne ribanckodj, ne ribanckodj - miattad nem jutunk semmire!

WAITLAW: Nyugalom! Állapodjunk meg már végre! Elvégre házaspárok volnánk, meg földrajztanárok!

Mr. RONSARD: És nem is akármilyen földrajztanárok! Én egyetemen tanítok, Bessy is, te meg Waitlaw földrajztudós vagy!

WAITLAW: Most nincs itt Teresa - aki szintén földrajztudós, na de amíg jön, elmondok nektek egy viccet: Mit mond az ifjú férj a nászéjszaka előtt? - Ez a nap is jól kezdődik... - És mit mond a felcsége a nászéjszaka után? Na, ma sem történt semmi...

Mrs. RONSARD: Juj, de jó vicc, kár, hogy nem értem... De azért nevetek rajta. */Megteszi/*

/Jön Teresa, a bourbont tálcán hozza, a poharakkal együtt.../

Mr. RONSARD: Röhöjés, de úgy érzem, hogy ezek a poharak ma még eltörnek valakinek a fején...

TERESA: Jókedvetek van, na megegyeztetek? Melyik bolygóra megyünk?

Mrs. RONSARD: Még nem egyeztünk meg, mert a férjcskéd elmesélt egy isteni viccet, majd megszakadtam a nevetéstől, kár, hogy nem értettem a viccből semmit.

TERESA: Na, elég a süket dumából, igyatok! */Tölt mindenkinek, isznak/*

Mr. RONSARD: Kitűnő ez a bourbon! Illik a Bourbonokhoz! Tudjátok, hogy milyen ősrégi család a miénk? A nagy Pierre de Ronsard az ükükük-apánk - úgy bizony!

WAITLAW: Neked már egy pohár Bourbon is megárt?

Mrs. RONSARD: Ne ócsárold a férjcskémet, szivi, igenis nektek nincsenek olyan őseitek, mint nekünk - mi magától a Pléiade-tól származunk!

TERESA: Drágám, ti ilyen hamar becsicsentettetek? A Pléiade egy költői iskola volt a 16. században, Franciaországban...

Mr. RONSARD: Ne nézz bennünket hülyének Teresa, hogy kiottatsz - őünk a nagy Pierre de Ronsard volt a vezetője ennek a költői iskolának.

WAITLAW: De az iskola programját Bellay fogalmazta meg!

TERESA: A franca vitatkozzunk már ezen is... Gyerünk a bolygókra, mire várunk még?

/Csengetés hangzik.../

TERESA: Te, Jóisten! Csak nem a Postás, vagy a felesége?

/Beszerénykedik a Postás, imbolyogva, feje körül méhek rajzanak./

POSTÁS: Hukk, ne féljenek, most tényleg nem jön a feleségem, elutazott az anyjához, a kis édes, hehehe...Én meg vettem neki egy kaptár méhet, így fel se tűnik neki az a pár dongócska, amik mindig jönnek velem, mindenhová... */Nekiesik Mrs. Ronsardnak/*

MRS. RONSARD */még ribanckodni is elfelejt/*: És az Arnolka, legalább megvan?

POSTÁS: Bezártam egy viszkisüvegbe az Arnoldkát, ráírtam az üvegre, hogy "Arnolka kalitkája", hukk..

Mr. RONSARD: Van abban az üvegben még viszki?

POSTÁS: Csak félig uram, félig..Arnolka a viszki tetején uszkál, még berüg tőle, hahaha...

TERESA: Na, jól van, akkor nincs baj, mit hozott a Postás úr?

POSTÁS: Én? Hukk, hukk... semmit se hoztam... Az egész kerület pénzét és levelét elhagytam valahol, mert a viszkis üveg egyik felét én ittam ki, másikat meg az Arnolka issza még most is a drága kis kalickájában, hukk...

Mrs. RONSARD: Jaj, de édes vagy, szívi */Átöleli a roskadozó Postást/* Ugye téged Artúr-nak hívnak ?

Mr. RONSARD: Bessy, ne ribanckodj, ne ribanckodj... */Elrántja a feleségét a Postástól/*

/A Postás leül a kisasztalra, a Bourbonos-üveg mellé.../

POSTÁS: Ni, a pija! */Húz egy hatalmasat az üvegből/* Jó viszki, ugyi, szegény Arnolka */zokog/* még berügsz a sok viszkitől, ott az üvegben...

WAITLAW: Ezt az embert el kell innen távolítani, mert ha idejön a felesége - megint botrány lesz!

TERESA: Vigyük be a konyhába, fogd a kezét Waitlaw, te meg fogd a lábát *Ronsard /megfognák a Postást és vinnék, de megint csengetés hangzik.../*

Mrs. RONSARD: Jön a közveszélyt okozó Helga!

/A többiek rémulten elengedik a Postást, az leesik a szőnyegre./

/Beront Helga.../

HELGA: Mi ez itt, kupleráj? Micsoda viszkiszag van itt, berügnak a falak! Á, itt járt a férjem, itt is van, na, persze a földön. */A Postáshoz ront, pofozza/* Te szemét! Mit tettél? Elvesztetted az egész kerület küldeményét, a postástáskádat, üresen találtam meg a rakparton... Hol a rengeteg nyugdíj, amit ma kellett volna kézbesítened, meg a sok levél, he, s hol van a többi pénz? A viszkimet azt megittad, te féreg! Az én üvegem volt, alig hagytál benne, pedig kell a fájós fogamra! Azt a kicsit, ami még az üvegben volt, most megiszom, de csak fáj a fogam...

POSTÁS */éledezve/*: Helga, te kiíttad azt az üveget?

HELGA: Ki én, miért?

POSTÁS: Abba az üvegbe zártam be a drága Arnoldkádát, édesem, hukk, hukk, hukk...
/Zokogni kezd/ A Helga kiitta az Arnoldkát az üvegből. */Most meg nevet/* Hihihhi...
/Lehanyvatlik a szőnyegre/

HELGA */visítva/*: Micsoda? Arnoldka az üvegben volt? Te gyilkos! */Üti a Postást a földön/*
Akkor azért ment le a torkomon olyan nehezen az a kis pia, jaj istenem, megittam az Arnoldkámát!

Mr. RONSARD: */Aki a fenti szöveg alatt állandóan ivott a Bourbonos-üvegből/*: Hihihhi, megitta az Arnoldkáját - úgy kell neki! Hihihhi!

HELGA: Ni, a madárijesztő! Te szemét, röhögsz rajtam és az Arnoldkámon, mi? Felkapja a vizkisuveget és a tükroösszekrénybe vágja. */Csodálkozva nézi, hogy a tükör nem törik össze/*

WAITLAW: Acéltükrot vettem, asszonyom, közveszélyálló ez a tükör, nem lehet eltörni...

HELGA: Na jó, akkor agyonütöm ezt a madárijesztőt. */Mrs. Ronsardhoz rohan, elkezd az püfölni/*

Mr. RONSARD */hátulról hatalmasat sóz Helga fejére, aki szó nélkül a szőnyegre esik, a férje mellé.../*

Mrs. RONSARD: Mind a két bajkeverő a földön van, győztünk. */Táncolni kezd/* Hol a bourbon?

TERESA: Hozok még egyet! De ezektől */a postásra és Helgára mutat/* most végleg megszabadulunk! Állandóan akadályozták az utazásainkat! Hívom a mentőket, vitem őket a kijózanítóba!

Mrs. RONSARD: Oda, oda, kapnak majd egy jó kis gyomormosást, hehche...

/A "gyomormosás" szóra a Postás és Helga hirtelen kijózanodik... Felállnak a szőnyegről.../

HELGA */Húzza maga után a férjét/*: Gyere szivi, keressük meg az elvesztett pénzt, meg a leveleket. hátha megvan mind valahol...

POSTÁS: Nem sajnálsz az Arnoldkát, akit megittál?

HELGA: Ugyan már... Majd elnevezek egy másik méhecskét Arnoldkának... Gyere édesem, keressük meg az elvesztett pénzt, meg a leveleket... */Egymásba karolva elmennek, szirénabűgés hangzik, a Waitlaw és Ronsard-házaspár mozdulatlanlanságba dermed, a szín elsötétül/*

4. KÉP

A színen mozdulatlanágba dermedt Waitlaw és Ronsard-házaspár megelevenedik...

TERESA: Ma sem jutottunk semmire sem, ettől a postásházaspártól nincs nyugtunk - hiába...

WAITLAW: Akkor sem jutottunk semmire, amikor ők még itt sem voltak... Semmilyen úticélban nem tudtunk megegyezni, nem is tudom, érdemes-e az egészet folytatnunk...

Mr. RONSARD: Már hogyc volna érdemes, Waitlaw! Folytassuk csak, ma biztos megtaláljuk a közös úticélt...

Mrs. RONSARD: Már hogyc volna érdemes, Waitlaw! Folytassuk csak, ma biztos megtaláljuk a közös úticélt..

Mrs. RONSARD */meglöki Waitlawt/*: Ma megtaláljuk a célt, érzem, érzem mindenemmel...

Mr. RONSARD */nyakon vágja/*: Ne ribanckodj, Bessy, ne ribanckodj! Főleg miattad nem jutunk semmire!

WAITLAW: Van még prospektusunk!

TERESA */előszedi a tükrösszekrényből az útikönyveket/*: Itt tartom őket, van még clég! Gyerünk ma a Föld nevezetes alagútjaihoz! Jó?

WAITLAW: Oda már egyszer akartunk menni, hiába, az ember sosem jut el oda, ahová készül...

Mr. RONSARD: Közúti, vagy vasúti alagutakhoz menjünk? És mi számít: a hosszúság, vagy a megnyitás éve, mi?

Mrs. RONSARD: Egyik se! Csak te számítasz, szivi! */Most a férjét nyaggatja/*

WAITLAW: Csend legyen már, a hétszentségit! Otthon szerelmeskedjete! Ide utazni jöttetek, nem? Mi Teresával komolyan vesszük az egészet, de Bessy mindig elront a hülyeségeivel mindent!

Mrs. RONSARD: Kikérem magamnak, én nem vagyok hülye! Én földrajztanárnő vagyok, és ez a kettő nem ugyanaz! Mindig jó jegyem volt főciből, csak matekból buktam meg háromszor - bece, mégis tanárnő lettem. */Kiölti a nyelvét Waitlawra/*

TERESA: Viselkedj már Bessy, te tényleg a Postás közveszélyes feleségének a szintjén állsz...

Mr. RONSARD: Mit személyeskedsz, Teresa? Gyerünk hát a leghosszabb alagúthoz, a Seikanhoz... Ami ötvenháromezer-nyolcszáznegyvenegy méter és még építenek hozzá...

WAITLAW: Hát ez az! Olyan alagúthoz menjünk legalább, ami már felépült!

TERESA: Akkor legbiztosabb a Szent Gotthárd! Mert azt már 1881-ben felépítették!

Mrs. RONSARD: De az egy régi alagút! Újhoz menjünk már, ha megyünk!

Mr. RONSARD: Mondtam már, hogy gyerünk a Seikanhoz!

Mrs. RONSARD: Kitaláltam valamit, gyerkek! A Nakayamohoz kell utaznunk, az egy új alagút!

TERESA */nézi a prospektust/*: Sajnos a Nakayamo még építés alatt áll - ez nem lesz jó!

WAITLAW: Addig tötyörészünk, hogy megint itt lesz a Postás, meg a közveszélyt hozó felesége!

TERESA: Ide ugyan be nem jön egyik se!

/Csengetés... Jön a Postás, valamit lobogtat a kezében, feje körül méhek donganak.../

POSTÁS: Uraim, hölgyeim! Önök társas utazást nyertek, úgy bizony!

TERESA: Kitől, ha szabad kérdeznem?

POSTÁS: Hát a Földrajzi Társaságtól! Valami pályázatot nyertek el, na!

WAITLAW: Ja, tényleg, még tavaly pályáztunk meg egy ösztöndíjas társasutazást, emlékeztek?

Mr. RONSARD: Hát persze, hogy emlékszünk! Hová szól ez a társasutazás?

POSTÁS */a fejét vakarja/*: Azt sajnos nem lehet megállapítani... Amikor a táskámat elvesszítettem, az önök társasutazási jegye is benne volt... A jegy tetejéről lemosta a víz a betűt, mert a folyóban találta meg a kis feleségem az elveszett küldemény egy részét... Hát nem tudom hová nyertek önök társasutazást...

TERESA */magába roskadva/*: Hát nem megy, ez sem megy... De hogy lehet maga még mindig postás?

POSTÁS: Mert hiány van a kézbesítőkből, asszonyom! Meg aztán a kis feleségem elintézte a főnökségen, hogy maradhassak.

Mr. RONSARD: Példátlan törvénysértés! Egy ilyen ember postás maradhat! Megáll az eszem...

Mrs. RONSARD */simogatja a Postást/*: Én nem haragszom magára, Postáska! Maga igazi férfi. Én is férfi vagyok, de nem igazi...

Mr. RONSARD: Bessy, ne ribanckodj, ne ribanckodj, mert szájon váglak... */Elrántja a feleségét a postástól/*

/Újabb csengetés... Minden megdermedve néznek az ajtó felé... Bevánszorog Helga.../

HELGA: Már mindenütt kerestelek, Artúr! Tudtam, hogy csak itt lehetsz végül... Elveszett Arnoldka kettő, érted? Reggel még megvolt, most nincs, kész! */A kezét tördeli/*

WAITLAW: Hát a megboldogult Arnoldka I. helyett már Arnoldka II. is van, illetve volt?

HELGA: Mit képzelt, maga szerencsétlen? Hát azt hiszik maguk, hogy tudnék a kedvenc méhecském nélkül élni? Nagyot tévednek, mert nem tudok!

TERESA: Itt nincs a kedvenc méhecskéje, asszonyom! Tűnjön el innen, vigye a férjét is!

WAITLAW */békítőleg/*: Ilyen szép fiatalasszony, mint maga Postásné és folyton botrányt csinál nálunk! Már nagyon elegünk van ám a garázdálkodásaiból, viselkedjék nyugodtan, menjen haza szépen, vigye a férjét is, hagyjanak nekünk békét!

Mrs. RONSARD: Úgy van! Menjen innen az a nő, ki nem állhatom ezt a spinkót!

HELGA */harciasan/*: Még csipogni mersz, te száraz veréb? Na, most adok én neked! */Ráront Mrs. Ronsardra, tépi, üti-veri/*

/Waitlaw végre a helyzet ura, hatalmas pofont kever le Helgának, aki meglepetésében elengedi a megtépett Mrs. Ronsardt./

WAITLAW: Na, kifelé kisanyám! */Kilódtja az ajtón Helgát, majd a Postást, akit már nem is nagyon kell lökdösní, megy magától is/*

TERESA: Hát ezektől megszabadultunk! Megint tönkretették az utazásunkat!

Mrs. RONSARD */rendbe szedi magát, parókját igazgatja/*: Ez a szemtelen nőci folyton engem macerált... És a férjem hagyta ezt, bezzeg Waitlaw lovagiasan kiállt mellett! */Cirógatni kezdi Waitlawt/*

Mr. RONSARD: Ne ribanckodj már, ne ribanckodj... Gyerünk haza, hiszen úgyse utazunk mi már sehová se...

TERESA: Nem adom fel olyan könnyen! Itt van a világ leghosszabb folyóinak a névjegyzéke. */Nézi a prospektust/* Gyerünk hát a leghosszabb folyóhoz!

WAITLAW */reménykedve/*: És melyik a leghosszabb, Teresa?

TERESA: Hát a Nilus, az hatezer-hatszázkilencven kilométer...

Mr. RONSARD: Nem jó! Inkább kisebb folyóhoz menjünk, úgyis nagyon elfáradtunk már az örökös utazás-megbeszélésektől...

Mrs. RONSARD: Akkor hát hová menjünk, kedveském?

WAITLAW: A Murray-Darling csak háromezer-hétszáztizethat kilométeres, gyerünk hát ahhoz!

Mr. RONSARD: Nana! Még az is túlságosan hosszú nekünk! Mi már belefáradtunk ebbe az utazásba, még ennél is kisebb folyót kell találnunk!

Mrs. RONSARD */nézi a prospektusokat/*: Itt egy aranyos folyóka! Az Eufrátesz! Kétezer-nyolcszázkilencvenkilenc kilométerke a hossza a drágámnak - ez a mi folyónk!

TERESA: Jól van, gyerünk az Eufráteszhez!

/Végre megegyeznek, szedelőzködni kezdenek, mintha tényleg utazni mennének... Teresa kimegy az előszobába, behozza Ronsardék kabátját, a magukét kiveszi az acéltükrös szekrényből.../

Hatalmas csengetés kívülről.../

Mrs. RONSARD: Istenem! Itt az ütődött nő! Én félek tőle, bebújok a szekrénybe! */Kinyitja az acéltükrös szekrényt, s belebújik/*

/Waitlaw elszántan indul ajtót nyitni.../

Szirénabúgás hallatszik... Mrs. Ronsard hirtelen kibújik az acéltükrös szekrényből, mindnyájan mozdulatlanágba dermednek, a székeken, az asztal körül.../

Bejön a Postás és Helga - fehér köpenyben.../

POSTÁS: Helga nővér! Kedves uraim és hölgyeim! Remekül játszották a szerepeiket a kis színdarabomban, igaz én és Helga nővér is beszálltunk, hogy színesebbé tegyük a játékot! Na, most már elég a katatóniából, megmozdulhatnak!

/Újabb szirénabúgás. A Ronsard és Waitlaw-házaspár megelevenedik.../

HELGA /a Postáshoz/: Főorvos Úr! Akkor összeszedem tőlük a civil ruhákat és kiosztom nekik a kórházi ruhákat és köpenyeiket.

POSTÁS: Persze, Helga nővér! Úgy, mint máskor! Most sokkal jobbak voltak uraim, hölgyeim, mint a múltkori színdarabomban! Még egyszer köszönetet mondok maguknak a játékkukért!

POSTÁS: És maga, Helga nővér milyen vidáman játszott a szerepét!

HELGA: A főorvos úr is nagy kedvvel komédiázott a saját komédiájában...

/Újabb szirénabúgás... A betegek megindulnak Helga nővér után - a civilruhákat leadni, teljesen személytelenné válva követik a főnővért, Helgát.

A főorvos mosolyogva néz utánuk, fehér köpenye zsebéből előhúzza postás sapkáját, tiszteleg a közönségnek.../

VÉGE



Mustó János: A Dunánál - Kapcsolatok



Mustó János: A Dunánál - Európa

G. Komoróczy Emőke

Nagy Pál intellektuális művészetéről

"Az igazi író számára a lényeg maga a nyelv"

A Magyar Műhely-triász legteoretikusabb, azaz a problémákat elméletileg is feldolgozó, azokat intellektuális élményanyagként kezelő tagja Nagy Pál. Ifjúkorában a népi írók, Németh László és Bibó István hatottak rá elementárisan; s még az emigráció első éveiben is az ő "szellemujjuk" jegyeit viselte magán. Első novelláskötete (Reménység, hosszú évek, 1964.) szinte még nyomát sem mutatja az avantgárd jellegzetességeknek - hazai emlékképeit, az '50-es évek nyomasztó világát, a kiütkeresés kínlásait örökíti meg, meglehetősen hagyományos eszközökkel. Az írói szemléletet és formálási módot tekintve már jóval modernebbnek hat 1968-ban megjelent regénye (Hampsteadi semmittevők); de igazán csak a következő években teremt meg egyéni költői világát. Az 1971-es Monologium már a próza és a vizuális szöveggöltészet határán mozog, sok "látható nyelvi elem"-mel lazítja fel a szerkezet tömörségét.

Miután elméletileg egyre többet foglalkozik a nyelvvel, Nagy Pál alkotói szemlé-

lete fokozatosan átformálódik. A Magyar Műhely 29. (1968. okt. 15-i) számában közzétett Szentkuthy-variációja (Épülő velencei hajó éjjel - Prae-palimpszeszt) már megdöbbent markáns nyelvezetével, egyedi asszociációival. A jegyzetekkel kísért szöveg magasfeszültségű vibrálása sok irányban mozgatja meg gondolkodásunkat. A 36. (1969. nov. 15-i) számban közzétett palimpszeszt (Omnis dies, omnis hora) pedig latin nyelvű betétjeivel, kulturális képzeleteinket előhívó dinamikájával új ars poeticára enged következtetni: "A nemlevőről csak az felelhet, aki a nemlévőből levőt tudott csinálni" - azaz: teremtett.

A 34. (1969. júl. 15-i) irodalomelméleti különszámban Teorémák címen elmélkedve az irodalom funkciójáról, megállapítja: az író "nem azért ír, hogy tudást adjon tovább, hanem mert a nyelv, a nyelvezet, a szöveg és a beszéd különös térközelében akar kalandozni. Műve 'témája' tehát maga a megírás lesz (nem pedig valamiféle csemény "sztori" stb.) Ebben az értelemben min-

den mű öncélú, vagyis önmaga minél tökéletesebb megvalósítására törekszik, s rendszerében minden az írás specifikus törvényeinek van alárendelve"; vagyis a mű Nagy Pál szerint a "reális"-hoz csupán magasabb, fogalmi szinten, gondolati áttételekkel kötődik.

1970-78. közötti kritikai írásait a Korszerűség / Kortárs irodalom (Magyar Műhely K. 1978.) fogja egybe - ezekből egy rendkívül eleven, minden új jelenségre élénken reagáló irodalmár szellemi arculata bontakozik ki.

A Magyar Műhelyben közzétett saját alkotásai a továbbiakban mindinkább kísérleti jellegűek: megjelennek a labirintusalakzatok, a permutált, kihagyásos szerkezetek; egyre fontosabb szerepet kap a vizualitás. Ezek a szövegek majd az 1984-ben kiadott *Journal in-time* c. költői albumban nyerik el végleges formájukat. Objektívnek mondható, intellektualizált alkotásmódja a tárgyi világ pontos (képi) megjelenítésével indít el bennünk asszociációsorokat. Mégsem nevezhető "konkrét irodalom"-nak az, amit csinál: az általános szemiotika felől közelít a modern életproblémákhoz. Nagy Pál számára az absztrakció az életfeladatok elvégzését megkönnyítő tevékenység: a lényeg elválasztása a lényegtelen mozzanatoktól. Ennek megfelelően úgy alakítja-válogatja eszközrendszerét, hogy az a befogadást is megkönnyítse: azaz "ne okozzon észlelési, felfoghatósági, nyelvi, stb. problémát", s "a mai technika csodái között magát törpének érző, politikai elnyomásnak, vak gazdasági erőnek kiszolgáltatott, szorongó ember önbizalmát úgy adja vissza, hogy megtanítja gondolkodni, játszani, alkotni, önmagán uralkodni" - amint az *Az új művészet* c. írásában hangsúlyozza (in: Kassák-Emlékkönyv Bp. 1988.)

Nagy Pál tehát hisz az alkotás létformáló hatásában, a léthierarchia fokozatait átrendezni képes erejében. Hisz abban is, hogy a kor legmagasabb szintű technikai eszközeinek birtokbavétele az ember elemi érdeke: megkönnyíti tájékozódását a világban. Az alkotást a szellemi ellenállás legmagasabb rendű formájának tartja, amely megvédi (mind az alkotót, mind a befogadót) mindenféle ideológiai-politikai manipuláció, messianisztikus ábránd roncsoló hatásától. A *Journal in-time* mint önálló mű-egész könyvészeti megformáltságával is hat. Az oldalak változatos tipográfiai megmunkáltsága, belső harmóniát sugárzó tisztasága, a legvariábilisabb grafikai megoldások (üres fehér mezőben változatos "rendben" elhelyezett vonalak, sorok, szövegtördeltek; behatárolt terek, rácsok, arcok a rácsok között és mögött, egymásra montírozott emberi figurák, fényképek, stb.) sugallják: "a szó elfogódott / a szó félrelépett / a szó szóatlan". A végtelen Térben, a Kozmoszban, csillaghullásban (fekete alapon alázuhanó fehér betűk, illetve fehér alapon cikázó-villogó-mozgó fekete ábrák), hegyvidékszerűen feltüremkedő, jelzésekkel teleírt meggyűrt lapokon, labirintus- és sugáralakban elrendezett sorok épületegyüttességiben megbúvik az emberért, az emberi jövőért aggódo félelem.

A kötetet egy felülről (repülőgépről?) szemlélt nagyvárosi térkép alakzatot imitáló betű-kompozíció indítja: a *Monologium*. Magános elmélkedés az urbanus létmód lehetőségeiről és ellentmondásosságáról, a "szabadság" és az "elidegenültség" határmezsgyéjén toporgó kényes egyensúlyozásról. A Zárszó pedig egy önvallomás: "1956 decembere óta élek Párizsban. (...) Itt szerzettem diplomámat s élettapasztalataim nagy részét, ide köt munkám és hivatásom:

a nyomdászat, a hivatásom és munkám: az írás. Kétnyelvű vagyok; ezt a kétnyelvűséget életem egyik legnagyobb nyereségének tekintem." A Monológium és a Zárszó egymásra ráfelel: kerekdedd teszi, a Teljességet magába foglaló szemléleti Egységbe fogja a kötet-kompozíciót.

Nagy Pál tudatosan kísérletezik a formával. Ennek fontosságát fejti ki a Maurice Roche-ról 1975-ben írt esszéjében (amit a kötet szerves részeként épít be ide). "Nem a különböző műfajok - a festészet és az irodalom, a zene és az irodalom, stb. - heterogén vegyítése a cél, hanem az irodalom önálló nyelvének a megteremtése: idiomorf irodalom kialakítása". A tipográfiai munka - az ő felfogásában - nem csupán a reprodukálás technikája, hanem a "tetoválás", a nyelvi alakítás művészete. Amit M. Roche munkáiról ír, az az ő kötetére is érvényes: "a nyelvi tér vizuálisan, tipografikusan szerkesztett" alkotások - hieroglifák, piktogramok, többjelentésű, többdimenziójú hipogramok - szövedéke, amelyek autonóm vizualitásukkal éppoly intenzíven kívánnak hatni, mint magával a szöveg "jelentésével".

Mallarmé híres "Kockadobás"-áról írt eszmefuttatásában (1978) pedig a nagy előd tipográfiai újításának lényegét körvonalazza (a Mester saját mesterművéhez írt egykori Előszavát elemezve - értelmezve). "Az olvasás tér-közösítése" - azaz a gondolatok térben való elhelyezése - a célja: feldarabolja és szétosztja az üres papírmézőt - "annak a pontos szellemi rendeződésnek aktív elemévé teszi, amelyben kép kép után, szövegrész szövegrész után szöveggé rendeződik". A részek nála már nem a szokásos verssorok, hanem szavak és szócsoportok, amelyek elhelyezése "nem lineáris és síkbeli, hanem térbeli: helyük a szöveg logiká-

ja szerint változhat". Az ilyen szövegrendezési mód természetesen másféle befogadói magatartást kíván, mint a hagyományos. Ezt már Mallarmé is jól tudta - ezért adott instrukciókat a nyomdatechnikai megoldásokat illetően (is). A "scriptovizuális egység" percepciója ritmusváltásra készleti-kényszeríti az olvasót: egyszerre gyorsítja s lassítja a befogadást. A szabályos írásképp megtörik, a szétszóródó szavak, szócsoportok lehetetlenné teszik a szöveg történetét, anekdotává "csomósodását", az alkotó hipotetikus gondolat-elemeket épít be a szövegbe, amelyek "dekódolása" a befogadó kreatív együttműködését kívánja meg.

S valóban: Nagy Pál vizuális szövegmontázsai rendkívül tág teret hagynak az értelmező fantáziának.

Az első kompozíció (Zolderdó) - szándékosan torzítva az ékezetet - az "elsivatagosodott" természetet idézi meg. "Fordított világ" alakult itt ki - a XX. században az élet alaptrendjeit Doberdó (amire a zolderdó szó tudatosan rárimel) határozta meg: erdő-sivatag, "az erdő volgye sivatag" ezért hát "döre igyekezet" itt minden törekvés, amely a (természeti) világ helyreállítására irányul. "Vihar - "villámlik" - "villanyóra" - "másodállásokat tornyoz a vihar a domberdöre /doberdóra": tehát innen származnak mindazok a bajok, amelyek most - a század végén - tetőznek. A kisvonal azóta is a "sebe sült /sebe sóltan" kiskatonák ezreit szállítja; "micsoda félig emészett csontdarab csontfü" - "malom zokog mint pokol tornáca", "zamárdi lelle füred fület vet és vihart arat". A kompozícióba angol és francia szövegrészletek is beépülnek (mint a többibe is); ezzel jelzi a költő: nem csupán sajátosan magyar problémákról van szó. Valójában "lepusztult" az

egész XX. századi Európa, s ennek "koncentrátuma" az, ami a magyar viszonyokban lecsapódik. "Eltömegesedet" az élet, s maga alá temette a szellemi Teremtő Erőt. A Városok című ciklus még fokozottabban felerősíti ezt az élményt. A vizuális tabló bal alsó sarkában H betűjel (Hungária), s itt is fájdalmas-ironikus szövegvariációk: "kiemelt helyen játszunk a bajnokságban, "Hungarocscellel szigetelt háztető" fejünk fölött; "féktávolságon belül folyik a csel/e patak", s "elár/v/vult gyerek a fák alatt", - valahogy minden nagyon megromlott itt. A költő hiába töpreng: "lesz-e méz? máz?" - /f/el kell ismernie: "a játszma vége" közelít /utalás Beckettre/. A "soknyomozó történclem" is csak azt fedi fel, ami a jelenhez: a "végjáték"-hoz vezet/ett/, de megoldást kínálni nem tud (kommentárok a Jelenésekhez).

Az aacheni pályaudvar éjszakai képe az atomizált élet, az elárvult, magukba forduló arcok döbrent, feloldhatatlan idegenségét, a kapcsolatteremtés lehetetlenségét árasztja magából: "léüres tér előregyártott tetemek sír szélén álló fiatalok tréhányás bevégeztett". Lelki halottak és valóságos holttestek, őrtorony, szögesdróttal körülvelt kopár terek: ezek mind a XX. század ismerős tájai. A Házkutatás emlékezetember című ciklus töredékes képsorokat, emlékrögöket villant elénk a múltból: apja-anya, a gyermekkor mozaikfoszlánya, pisztolyos ember az ajtó mögött, élelem és ruha nélküli rohanások az óvóhelyre, rémálmok és rémfelriadások, háború, '56 - végül az elhagyott otthon, "és ami mindig hívogat: az elmulasztott utolsó vacsora".

A kötet egyik legizgalmasabb és legnagyobb szabású kompozíciója a József Attila emlékére készült - majdnem 20 lapos -

imago! (elaborintus). Azaz: a labirintus "lebontása", a József Attila-problémával való szembenézés. Ami voltaképpen a "felnőtté válás", a realitásokkal való birkózni-tudás alapkérdése. Egyetlen szellemi ember sem kerülhette meg e században ezt a kérdést: vagy az Abszolútumhoz ragaszkodik, s akkor felszámolja reális életét (öngyilkosság); vagy elfogadja a realitásokat, de velük szembeszállva, tőlük függetlenítve magát, kiküzdi és megőrzi belső autonómiáját (ezt tette Kassák; ezért tartja e tekintetben fontosabbnak Nagy Pál a kassáki szuverenitást, mint a József Attila-i "eszmehívó" lobogást, majd annak a teljes kudarcát). "A virágnak agyara van" - idézi Kassák híres sorát; a világ tchát - a Szépség álarcában - ellenségesen, támadóan közelít felénk. Ha nem tudunk védekezni ellene: végünk van. A "labirintust" meg kell ismernünk, bizonyos értelemben el kell fogadnunk, hogy a kiutat belőle megtaláljuk; hiába támadjuk, változtatni úgysem tudunk rajta. Ez a modern élet szervezeti formája. Nagy Pál nem áll harcban ezzel a labirintussal; ellenkezőleg: "megszelidítette" azt a maga számára. mint a Kisherceg a Rókát.

Épp ezért e költeményt ars poétikának s egyszersmind ellen-ars poétikának is felfoghatjuk. Az óriás-labirintusban árván tévelygő költőelőd mintha az egész XX. századi Költészet sorsszimbóluma lenne. A kegyetlen és közömbös világba "kivetetten" - mint lélekvesztőben - imbolyogva keresi a védettebb pontokat, sóvárog az "anyaméh" melegsége-otthonossága után. Nagy Pál magát a labirintus-szindrómát állítja elénk szuggesztív képszerkezetével, a legkülönfélébb labirintus-alakzatokkal, s Paolo Santarcangeli szövegeiből összeszerkesztett montázsai azt a belső lelkiállapotot próbálják visszaadni, amit ez a Szépségre és Sze-

retetre szomjazó költő valójában soha meg nem kap/hat/ott: "a mágikus mindenhatóság boldogító káprázatában élni"-tudást (voltaképpen ez a "regressus ad uterum"-élmény, ami a férfinak a szerelemben megadatik - szerencsés esetben, s ami magában hordja az "újjászületés" élményét, ami minden beavatási szertartás alapmozzanata. "A magzat szívesen maradna továbbra is az anyaméhben ámde kegyetlenül a világba helyeztetik mint a világnak virága mint a szép híves patakra mint a lélekszerv lélekvesztőbe ül". József Attila nem volt képes ezzel a "kivetettséggel" megbirkózni, nem tudott felnőtté válni; így aztán az "édenkert" nem is nyílhatott meg előtte. Fél-életet élt félhalottként; a valóság elől hiába menekült "Pathmos szigetére" (a Szellem birodalmába) - újjászületni nem tudott. A József Attila-idézetekből összeállított szövegegyüttes telítve van filozófiai utalásokkal (Platón, Protagoras, Hermesz Triszmegisztoosz, Nietzsche, János Jelenései, Santarcangeli, Heidegger, stb.) Nagy Pál szerint - aki eme bölcselők felismeréseit saját tapasztalataival vetette össze - az emberi élet voltaképpen a kezdeti (gyermeki) boldogító mindenhatóság-érzet és a valóság állandó konfliktusainak színtere. Vagyis az örömev és a valóságelv folyamatos konfrontálódásából születik meg az, akivé egy idő után leszünk. Az író minden korban erről a térről beszél; erről szeretne valami lényegeset mondani, ami a többi ember (netán az emberiség) tudását gyarapítja.

Az "imago-mágia-tipográfia-topográfia" eszközeivel, az egymásba torkolló labirintusok felrajzolásával próbálja mindezt kifejezni a vizuális költészet. Nem a labirintusból való "szabadulás" a végcél (hiszen az lehetetlen), hanem a labirintus megismerése; az útvonal, a módszer, a "bejárás": "a

felderítő út a gondolkodó agy tekervényein, a tudatalatti rejtett homályos járataiban a nyelv ariadné fonálával". József Attila már részben elindult a labirintus felderítésének útján (ha nem is eszközeiben, de látásmódjában); ugyanakkor fennakadt "a Semmi ágán". Hiába várta a "jutalom"-vonatot, hiába remélt "fizetséget" hazájától. Csak kitaszítást, megaláztatást kapott. Amit nem tudott elviselni. Példája ezért nem lehet "példa" a továbbélők számára. Azóta folyvást "börtökben dübörög a vonat a gát utca és a józsefvárosi teherpályaudvar között", egy véres főt görgetve maga előtt, s a költő "kéz és lábtalan", "világtalan" lohol "a Mindenhatóság boldogító káprázatában" álmai után. Ámokfutó volt - ezért nem tudott életben maradni. Mindazok, akik túléltek őt (vagyis túlhaladják a "krisztusi kort", a 32/33. évet) belső immunitást szereznek a személyiségroket felmorzsolni törekvő Valósággal szemben. Mert nem akarnak hiábavaló áldozatként elpusztulni. Mégis őrzik a kegyeletet a "mártírokkal", az Ezmék halottaival szemben. - Ezt a tiszteletadást fejezi ki a labirintus-variációk záróképe: a költő - "talpig feketében" - fejet hajt a Nagy Előd előtt, elismervén: "kora zseniális lélekszerv-mérnöke, akinek nemcsak emlékét, de írásait is" élesztgetnünk kell, "hogy fehéren derengjen" mindazokkal együtt árnyképe, akik nem tudták elviselni a labirintus elviselhetetlen zártságát, és nem tudtak felnőttek módjára szembenézni a valóság kemény törvényeivel.

A XX. század nem ismert irtalmat, meggyalázta minden korábbi kor emberi reménységét, az életértékekbe vetett hitét. Ugyanakkor arra is megtanította az embert: próbáljon léleekben felülkerekedni azokon a meghatározottságokon, amelyekből kilépni nem tud. A labirintus nemcsak az

"életveszélyes bolyongás", hanem a "kellemes időöltés" szintere is lehet: felfoghatjuk betűláncnak, rejtvénynek, szójátéknak, találós kérdésnek, stb. stb. S akkor megtanulunk "játszani", amit József Attila szintén csak vágyképként élt meg ("jó szóval oktasd, játszani is engedd szép, komoly fiadat"). A vizuális költészetnek - Nagy Pál felfogásában - ilyen szerepe is van: magára a szövegre (a szöveg külső képére) irányítja a figyelmet, s ezzel feloldja a benne kifejeződő tragikumot.

Hiszen a modern költészet önmagában véve egy tragikus létállapot "lecsapódása": az ember és a világ közötti harmónia megbomlásának, a világ "idegenné" válásának jelzése. A magára maradt ember otthontalanságának tudata fejeződik ki benne. Keressük az elveszett otthonosságot; s ebben a költészet épp azáltal segít bennünket, hogy kimondja helyettünk - értünk mindazt, ami fáj. És tudatossá teszi bennünk, hogy az "emberiség-folyamat" részei vagyunk, nem a lét magános száműzöttei.

Kultikus ábrák, kö-írásjeltek, ősi szerzőszámok, őskori kőületek kelnek Nagy Pálnál is Életre. A múltból, amely "idők mélyébe vesző kaverna, emberszabású barlang-lakók" üzenetét hozza, hihetetlen erejű energia árad; minden tárgy, jel az "emberiségfolyamatba" ágyazódva kapja meg értelmét, jelentését. Talán a mi korunk lepusztultsága is magában hordja a diadalmas megújulás ígéretét? - vagy egyre sivárabb lesz minden, mint azt a táj (*hiányzó figurával*) című ciklus mutatja? A záróciklus (*kézről kézre*) mintha mégis jelezne egy kis reményt: a század ugyan "a minden Egész eltörött" élménykörében fogant, a kultúra azonban tovább él, hidat teremt múlt és jövő között, stafétabotszerűen nemzedékről nemzedékre továbbadva a

bizonyosságot: "az Ige testté lett". Bibliai szövegrészletek, francia és magyar betűsorok, Mallarmé, Maurice Roche, Ady, Kasák, József Attila-idézetek kavarnak-kanyarognak a tenyereken és a háttérben, s bár "kérdéssé válik a felelet", a "négykezes" egymásba-fonódó ábrándja sugallja: talán még nem vezett el minden. A kötetet záró írói "üzenet" alternatívákat mutat fel: "konzervativizmus-előrehaladás, dogmatizmus - szabad-gondolkodás, individualizmus - közösségi tudat, nemtörődőség-felelősségvállalás (és így tovább)". Rajtunk múlik, melyik irányba indulunk: "s bár a helyi adottságok erősen befolyásolják döntéseinket, magatartásunkat, ezekre a világméretű kihívásokra egyetemes érvényű válasz keresendő".

A kötet francia nyelvű változata - mint könyvészeti remekmű - 1994-ben jelent meg, ugyancsak a Magyar Műhely kiadásában. Ezzel Nagy Pál mint kétnyelvű alkotó kivívta rangos helyét a világlírában. A kötet tökéletes autonóm műalkotás, amelyben kép és szöveg egymás hatását erősíti, s amelyből olyan szuggesztív hangulatiság árad, hogy még azok is "értik", akik számára a szöveg nem hozzáférhető.

A záróképek (önportré-sorozat) a szerzőt kedvelt tevékenységei közepette mutatják, nyomdagépek, tipográfiai eszközök, számítógépes képernyők társaságában. Ezek Nagy Pál életének meghitt mindennapos "kellékei": otthonosan érzi magát közöttük, mint az urbánus létben. Az utolsó fotó a nyüzsgő város dinamizmusát érzékelteti: hatalmas házak, szárguldo autók a háttérben. Előttük a költő zsebre tett kézzel áll, arcán magabiztos, derűs nyugalom; az örök mozgásban-változásban az egyetlen biztos pont: ő maga.

Nagy Pál filozófiai érzékenységét, az elméleti problémák iránti nyitottságát leginkább a Magyar Műhely kiadványaként 1993-ban megjelent kötete (*"posztmodern" háromszögelési pontok: lyotard, habermas, derrida*) bizonyítja. Megkísérli továbbgondolni a modern költészet gyakorlati alapkérdéseit s a továbblépés feltételeit, módozatait. Úgy véli: az ezredfordulón válságba jutott emberiség számára (továbbra is) a költészet önrételemzése lehet(ne) az egyik legfontosabb "orvosság", de semmiképp sem tölthetik be ezt a szerepet az illuzionista-messianisztikus ars poétikák. A technikai eszközök gazdagodása, a kifejezési formákkal való új és újabb kísérletek korlátlan lehetőségeket kínálnak egy dinamikusabb, a vizuális kultúrát jobban integráló, s a "közember" számára is felfoghatóbb művészmódel kialakulásához; a művészetecoretikusoknak ezt a folyamatot kell elősegíteniük.

A szerző szemügyre veszi a reneszánsz óta folyamatosan tartó - nagyobb hullámokban jelentkező - művészeti megújulás különböző stációit, amelyek során a tradíció az új és újabb kísérletek eredményeivel gazdagodott. Összefoglalja mindazt, amit a filozófiatörténet a "postmodern" tárgyában mondott; számba veszi a három fent említett filozófus nézeteit, felmutatva a különbségeket és a megfeleléseket elméleteik között; végül kifejti saját elméletét is e tárgykört illetően.

Az Amerikában élő és a posztmodern prófétájának tartott Lyotard a posztmodern mint a posztindusztrialista társadalom kultúráját a modernitás koronájának tekinti. "Freudo-marxista" alapállása valójában a kartesiánus gondolkodásmód kiteljesedése (az ember fokozatosan urává válik előbb társadalmi környezetének, majd saját ter-

mészetének). E gondolkodásmód gyakorlatilag csődbe jutott - az emberi történelem egészen más dimenziókban halad. Maga az emberi létezés vált kérdésessé a Földön, amely lassan-lassan kozmikus szemétdombbá válik. A posztmodern tudomány így saját fejlődését is távlatatlannak érzi: "a gondterhelt, szomorú ember" lemond a korlátlan technikai haladásba vetett illúzióról, s visszatér "gyökereihez", a múlthoz, újraértelmezve, folytonosan perlaborálva azt. Ez lenne a "metamodernitás" alapja, ami viszont a szubjektívizáló tendenciák eluralkodásához vezet, s nem utolsó sorban a nyelvi kommunikáció széteséséhez. Voltaképpen ez a szemlélet indukálja Gadamer nyelvfilozófiáját. "A nyelv mint világta-pasztalat megszűnt létezni".

Habermas nem látja ennyire sötétnek a helyzetet, ezért nem is ért egyet a szubjektívizáló felfogásokkal. Szerinte (is) a racionalitás a filozófia szubsztanciája; erre épül a modernitás korszelleme (melynek lényege a spontánul meg-megújuló aktualitás). Ha az alany filozófiájában gondolkodunk, az azt a veszélyt rejti magában, hogy lehetetlenné válik bármiféle társadalmi konszenzus. Márpedig az egyének szocializációja csak úgy mehet végbe, ha a kommunikációs egyetértés áthatja mind az egyént, mind a társadalmat - azaz az egész kultúrát. A kollektív cselekvés színtere az autonóm nyilvánosság; a konszenzusra épülő társadalmi együttműködéshez nélkülözhetetlen a kultúra és a hétköznapi élet közötti kölcsönhatások megerősítése. Ő úgy véli: a pre- és a posztmodern találkozik a múlt konzerválásában - ez mindenképpen tévút.

Derridával - akinek posztmodern-értelmezésével leginkább egyetért a szerző - külön interjú is készült (1992. évi budapesti

tartózkodása alkalmából). A posztmodern lényegét Derrida abban látja, hogy az megkérdőjelezi a történelem teleológikus, "haladó" felfogását, s a múlt újragondolására készlet bennünket. A történelemben végbemenő változások - véli - sokkal inkább az "átalakulás", "mutáció", "elmozdulás", stb. kategóriákkal írhatók le, semmint a "fejlődéssel". Természetesen nem szabad lemondanunk a felvilágosult gondolkodásról, de lényege szerint kell továbbvinnünk: megőrizve belőle a vallástól, politikától, napi érdekektől független, tárgyilagos látásmódot. Figyelmeztet arra, hogy mind a XX. századi szellemi totalitarizmusok, s az azokra épülő diktatúrák, mind pedig a szcientizmus - a tudomány, a racionalizmus totális győzelmére alapozott térelmélet - a felvilágosodásban gyökerezett. Ezért - épp a felvilágosult gondolkodásmód nevében - Derrida a dekonstrukciót fontos szellemi eszköznek tartja: a rekonstrukció, a megújulás első fázisa (Ichet). "Nem hiszek a mindent meghatározó elszakadásban, a páratlan "episztemológiai törés'-ben" - hangoztatja; a történelem szövetét tovább kell szőnünk, új és újabb struktúrák kialakításával".

Habermas és Derrida álláspontja tehát a tekintetben, hogy a modernitás "folyamatosság" és "törés" egyszerre, - közel áll egymáshoz. Nagy Pál is egyetért velük, s úgy véli: a modern művészet a tradíció és az újítás metszéspontján megszülető kifejezésformák szövevénye. Oszítja Derrida véleményét abban is, hogy az ezredvég csőd-elméleteiből kilépni a "haladás" illúziójából kiábrándult emberiség csakis az emberi megújulás útján képes. A modern művészet ehhez ad segítséget (miután a vallások nagyjából hitüket veszítették). A történelem - a szakadások

ellenére - megy tovább; az emberiség élete nem ér véget, ha korábbi ideológiái, messianisztikus illúziói zsákutcába jutottak is. Fukuyama híres könyvével (*A történelem vége*) egybehangzóan Nagy Pál úgy látja: egyetlen lehetséges út az emberiség számára a liberális demokrácia (nem azért, mert tökéletes, hanem mert minden más elképzelés csődöt mondott). A felvilágosodás naív tévhitét (hogy a világ megismerhető, áttekinthető, rendezett) maga a XX. századi emberiség rombolta szét; a szellemi kiskorúságból való kilábalás az emberiség egészének nem, csak legtisztábban látó egyedeinek sikerült. *Horkheimer és Adorno* már a II. világháború botrányakor konstataulta: "a felvilágosodás a tömegek totális becsapása volt" (*A felvilágosodás dialektikája* 1940-1944; magyarul: 1990).

Nagy Pál az alternatív kultúra szabad kibontakoztatásában látja a kiutat ebből a válságból. Az "ellenkultúra" reprezentánsai - az árucikké vált álkultúra, a művészet kufárai ellenében - a társadalom margóján, nagy nehézségekkel küzdve, kis hatáskörrel dolgozó alkotók, lazán szervezett csoportok, spontán művészeti mozgalmak (az avantgarde éclairée) próbálják a befogadáshoz szükséges körülményeket megteremteni.

"Korunk autonóm művészete számára létfontosságú - véli -, hogy dekonstrukciója: változása-átalakulása-adaptálódása a XXI. századi felvilágosodás szellemében, az újítás, a kísérletezés, ugyanakkor a fokozatosság és a folyamatosság szellemében menjen végbe". Legsürgetőbb feladatnak az új médiumok, technikai eszközök kínálta lehetőségek kiaknázását látja: talán így több irányból lehetne "bombázni" a befogadói tudatot, s lassan-fokozatosan kialakulna az elektronikus művészetek, az esemény- és

akció-művészetek iránt érdeklődő szélesebb közönség is. Sajnálatosnak tartja, hogy az elektro-akusztikus zenei stúdiók, jól felszerelt vizuális műhelyek mind Nyugaton, mind Keleten a kultúrpar érdekcsoportjai kezében vannak, s hiányzik a jól kiépített terjesztői hálózat is. A modernizáció szelme - Nagy Pál felfogásában - az aktualizálás, az újítás felvállalása. A metafizikai gondolkodás több évszázados korszaka lassanként lezárul (a dekonstruktív filozófiai irányzatok valójában annak lebontását tűzik célul). Az alternatív művészet: konstruktív dekonstrukció, korábbi művészetfelfogásunk átértelmezése. Lyotard-Habermas-Derrida elméletei - mint "háromszögelési pontok" - behatárolják jelenkorunk látóterét; az ő kultúra-konceptiójuk a XX. század második felének értelmiségi "látletele". Az amerikai lét- és életforma már a '40-es években produkálta azokat a jelenségeket, amelyek a mai európai posztmodern jegyében tűnnek fel: Európa átveszi s valamelyest "europaiázlja" az amerikai prakszist. Eppen ezért "sok és sokrétű munka vár mindazokra, akik a ma művészeti modernizmusát keresik" - hangsúlyozza "búcsúképpen" Nagy Pál. Formálniuk kell a közönség-ízlést is; meg kell nyerniük az elektronikus művészetek, az esemény- és akcióművészetek számára az ifjúság mind szélesebb rétegeit, mert csak így alakulhat ki egy kreatívabb, a dinamikus változásokat aktívan élő embertípus: a jövő évezred embere. "Ideje, hogy a posztmodern közjátékát elfeledve" munkához lássanak korunk művészei (és művészet-teoretikusai) - zárja fejtegetéseit a szerző. Ezért vallja magáénak Lyotard kijelentését: "Újraírni a modernitást annyit jelent, mint ellenállni az úgynevezett posztmodern stílusnak".

Nagy Pál 60. születésnapjára Nógrád megye közgyűlése a *Nógrád megye díszpolgára* címet ajándékozta, ezzel fejezve, hogy távolra-szakadt szülőttét ma is fiának tekinti. A Palócföld 1994/4. számát egészében neki szenteli. A Palócföld szerkesztősége, a Nógrádi Történelmi Múzeum és Salgótarján önkormányzata szeptember 16-án irodalmi estet és fogadást rendezett a tiszteletére.

A pedagógiai cross Nagy Pál személyiségének igen fontos összetevője. Újabb elméleti kötete (*Az irodalom új műfajai*, Bp. 1995.) annak a 13 előadásnak az anyagát mélyíti el, amelyet az ELTE vendégprofesszoraként az 1993/94-es tanév tavaszi szemeszterében tartott *A 'posztmodern' eklektikától az elektrovizuális képszövegig* címen.

Műveiben - mint az előzőekben is - hatalmas kulturális anyag halmozódik fel; a legősibb időktől napjainkig tekinti át és rendszerezi a művészet mágikus hatásokra épülő vonulatát. Felfogásában a művészet: varázslat, teremtés; "feladata" (ha ilyesméről egyáltalán beszélhetünk) a *"felderítés"*: új égtájak megnyitása, a Holnap azon lehetőségeinek "kikémlelése", amelyeket a legkorszerűbb technikai eszközök (jelenleg a video, a számítógép) kínálnak. Gazdag illusztrációs anyaggal mutatja be egy-egy önálló fejezetben a *hangköltészet*, *vizuális költészet* előzményeit, vizsgálja virágzásuk szellemi előfeltételeit. Meg van győződve arról, hogy a jövő az "anyagtalan" vagy anyag-független - azaz virtuális - elektronikus művészeté. Korunk legeredetibb és leghatékonyabb műfaja a *képszöveg* (természetesen nem kommersz reklámszövegekre, tömegszórakoztató bugyutaságokra gondol itt a szerző, hanem valódi műalkotások rematerializációjára, ami vizuális absztrakció-készségünket rendki-

vüli módon fejleszti). Imponáló teoretikus felkészültséggel és naprakész világirodalmi tájékozottsággal mutatja be az *elektronikus irodalom* kialakulásához vezető utat, s a vizuális költészetben belüli gazdag műfajskálát (konkrét vers, képvers, vizuális szöveg, képszöveg, valamint a vizuális performance: a vetített szöveg). Egyenként veszi szemügyre mindegyiket, s többszáz nevet vonultat fel eközben - a vizuális művészet világszerte ismert élvonalát. A francia lettristák már 1946-tól, a brazil Noigrandes konkrét költészeti csoport 1952-től, a Tel Quel csoport 1960-82 között kísérletezett intenzíven ez irányban; a '80-as években pedig virágkorát élte a műfaj. Ide lehet sorolni voltaképpen minden olyan művet, amelyben a képzőművészeti és az irodalmi elv összefonódik (tehát a mail-art, a küldemény-művészet alkotásait is). A *művészkönyvek* is e körbe tartoznak - mint a "totális könyvek" (a Magyar Műhely kiadványai ilyenek).

Külön fejezetet szentel a szerző a *happening*, *performansz*, *költő akció* különböző formáinak, mint az audio-vizuális kommunikáció sajátos válfájának. Az akcióművészet eredete is az őskorba nyúlik vissza (a ritusok, beavatási szertartások, vallásos ceremóniák, lovagi tornák, sőt a misztériumjátékok is az előzményeinek tekinthetők). Bemutatja a performansz "klasszikus korszakát" a dadaista-futurista varietéktől egészen John Cage 1952-es "ős-happening"-jéig (a '43" *csend* c. kompozícióig), amelytől egyenes út vezet a *Fluxusig* (1960-78). Ekkortájt virágzanak ki az avantgárd új változatai (akcionizmus, mazochizmus, francia újrealizmus, neonomadizmus, fonikus költészet stb.). A Fluxus-fesztiválok a '60-as években végig-söpörnek Amerikán és Nyugat-Európán, s

csakhamar elérik Közép-Európát is. Ezzel párhuzamosan 1961-ben hozza létre Hermann Nitsch az Orgia- és Mysterium-színházat, ahol a mazochista akciók a krisztusi szenvedést, a mártírium vállalását szimbolizálják ("imitatio Christi"). A '70-es évek végén Jean Jacques Lebel a happening helyett a "direkt költészet" fogalmát vezeti be, s megalapítja a *Polyphonix* alternatív művészeti fesztivált. Az USA-ban a '70-es évektől gombamód szaporodnak az alternatív pinceklubok, kamaraszínházak (s nyomukban Európában, Közép-Európában is).

A *kommunikáció esztétikája* c. fejezet izgalmas tudnivalókat összegez a lézerművészetéről, a holográfiáról, a telekommunikációs, transzmissziós illetve videokommunikációs akciókról. 1969-ben rendezték meg a Cincinatti Art Múzeumban az első lézerművészeti kiállítást - azóta a hologram meghódította a világot. A fényművészetnek is megvannak az előzményei már a '20-as évek avantgárdjában (Dushamp, Bauhaus, Moholy-Nagy tér- és fénymodulátorai, stb.); ezen a működési elven alapszik Schöffler Miklós világhírű *Kibernetikus tornya*, 1972.) Tokióban 1978-ban *Aliz Fényországban* címmel fényművészeti kiállítást rendeztek. A média-művészetek nemzetközi folyóirata, a *Leonardo* 1992-ben holografikus különszámot adott ki.

Az elektronikus művészetek elsősorban technológiai művészetek - hangsúlyozza Nagy Pál. A '80-as évek óta a nagyobb amerikai és európai egyetemeken információ- és kommunikáció-elméletet is tanítanak. A kölni oktatóközpontban (*Kunsthochschule für Medien*) tananyagként oktatják az új vizuális médiumok felhasználását a művészetben. Budapesten 1990 óta működik a Képzőművészeti Főis-

kolán *Intermedia Tanszék*, Peternák Miklós vezetésével.

A videoszöveg: műalkotás - hangsúlyozza Nagy Pál - megvannak a sajátos műfajai is (video-performansz, video-grafika, irodalmi videózás, stb.). Maga Nagy Pál 1980-95. között 7 magyar és 7 francia nyelvű videoszöveggel számos európai és amerikai modern művészeti fesztiválon vett részt; leggyakrabban az 1985-ben készült 13'-es francia nyelvű *Metropole*-t, a 12'-es Derrida-parafrázist (*Secret*, 1992) és a magyar nyelvű *Phone*-t (1988) láthatták a nézők. 1995. márc-ban készült el az *Autodafe* c., Bruno Montels-szel közösen forgatott képszöveg.

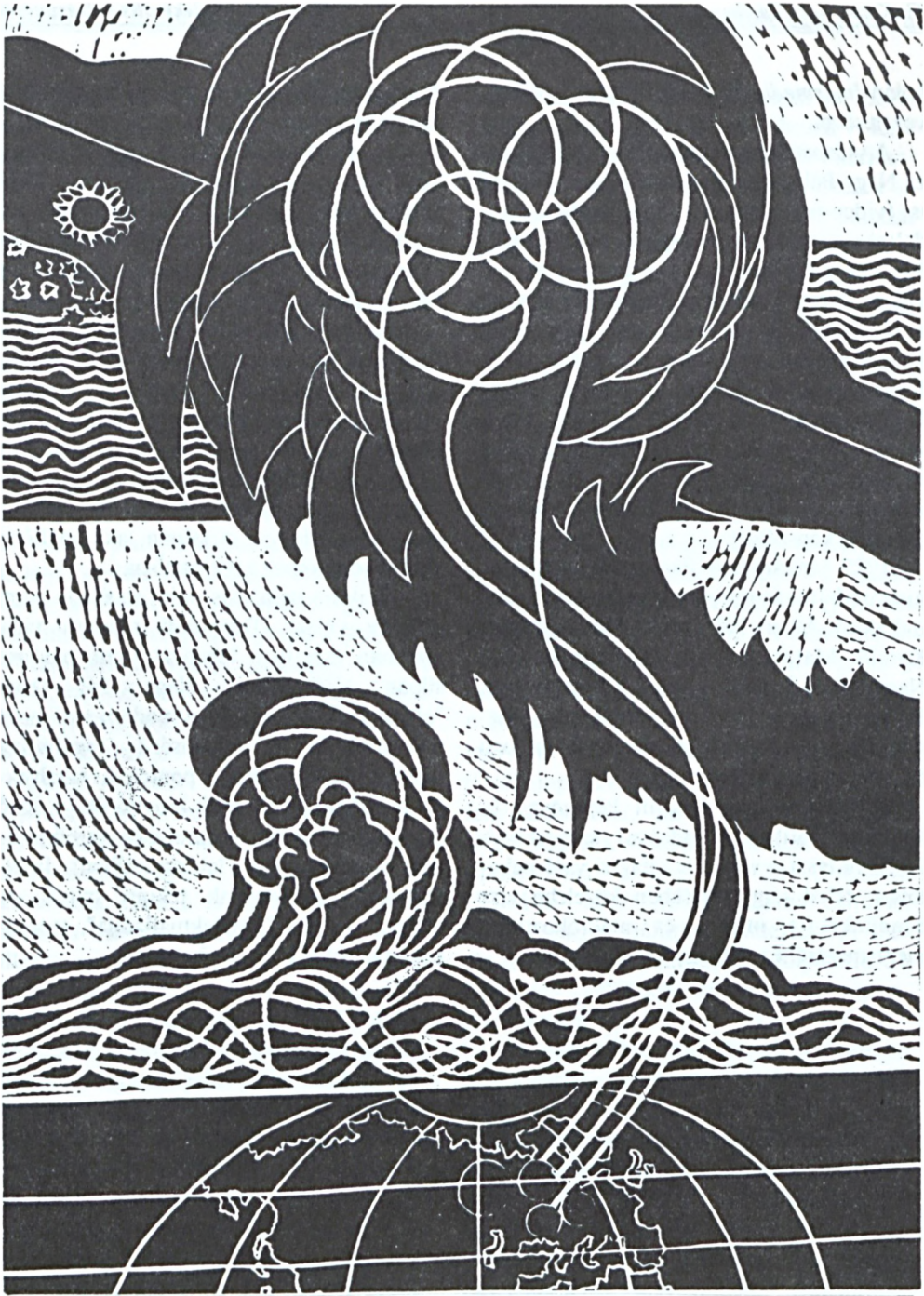
1987 januárjában Párizsban p'ART címen irodalmi és művészeti video-folyóiratot indítottak Albert Pál, Dávid András, Major Kamill, Matolcsy Eszter, Molnár Katalin, Nagy Pál és Somlósi Lajos szerkesztésében. Eddig összesen 11 száma jelent meg, köztük a Magyar Műhely történetét feldolgozó 6/7. duplaszám (1990.márc.).

A számítógépen készült képszöveg (a komputergrafika) a videóval szövetkezve lehetővé teszi a virtuális világba való behatolást; tehát nagymértékben közelebb visz bennünket a mikro- és makrokozmosz megismeréséhez, játékos felfedezéséhez.

A számítógépes ikonografikus művészettel itthon is sokan foglalkoznak már (Erdély Dániel, Komoróczy Tibor, Sugár János, Tóth Gábor, Waliczky Tamás, stb.). 1994 októberében a Mozsár Műhely rendezett közös kiállítást az új nemzedék alkotásaiból (Tilmann J.A., Ravasz András, Mingó Sziert Károly, Pásztor Erika Katalin).

Ez alapos áttkintés után a kötet zárófejezetében (*Folyóiratok, fesztiválok, archívumok, könyvesboltok*) sok-sok hasznos gyakorlati tudnivalóval ismertet meg bennünket a szerző. Mindenki haszonnal forgathatja e lapokat is, hiszen a modern művészet "propagandája" nálunk oly csekély, hogy ember legyen a talpán, aki önállóan tájékozódni képes e tekintetben.

A kultúra nem más, mint az életre adott reflexív válasz. Bonyolult modern világunkban már nem lehet a pusztá empiria síkján tájékozódni. Nagy Pál tehát "elkalauzol" bennünket a modern művészet útvesztőiben, s megkísérli fogalmilag megvilágítani azokat a pontokat, amelyekről belátható az előttünk kinyíló út - a Jövő útja, s megkönnyíti számunkra az eligazodást a modern élet "labirintusában". Intellektuális problémának tekinti magát az életet is - ezért "intellektualizálja", teoretikusan közelíti meg a művészetet.



Mustó János: A Dunánál - Égtájakon

Szokács László

Úgy éreztük, tiszta a lelkiismeretünk

A leszámolás a nemzeti érzelmekért, a lelkesedésért, a hazaszeretetért, az emberibb, jobb társadalom akarásáért, vagy akár a rend fenntartásáért 1957-ben jött el. Egymást érték a letartóztatások, az internálások, s a perek. Sok dolguk volt a rögtönítélő bíróságoknak és az állami ítéletvégrehajtó sem maradt munka nélkül.

Nógrád megye sem volt kivétel. Per pert követett. A megyei bíróságon Balassagyarmaton tárgyalták a "megyei ellenforradalmi banda" ügyét, amikor a megyei munkástanács tagjait fogták perbe. Szabó Ervin 8 évet, Jecsmenik Andor 7 évet, Beda József 8 évet. Kiss István két év hat hónapot, Szadvári Béla két évet kapott. S ezzel még nem volt vége. A megyei lap május 1-i számában adta hírül, hogy kik azok "az ellenforradalom irányításában résztvevő vezető személyek", akiknek az igazságszolgáltatás előtt kell felelniük. A megyei rendőrfőkapitányság jelentése alapján a megye lakossága megtudta a súlyos vádat: "hogyan az október 23-i ellenforradalom előkészítésében, annak szellemi irányításában, majd az ellenforradalom ideje alatt az ellenforradalom csoportos

akcióinak szervezésében vezető szerepet vittek" és következett a névsor Sartóris Kálmán, Lénárd Andor, Vörös Lajos, Pödör Mihály, Deme Attila, Verebélyi Gyula, Lassan József és Bajtai Jenő. A jellemzésektől most tekintsünk el. Négy halálos ítéletet hozott és egy 15 éves börtönbüntetést szabott ki Budapesten a statáriális bíróság az úgynevezett hidrobantók és fegyverrejtegetők ügyében. Geczko Istvánt és Alapi Lászlót felakasztották, Kiss Antal és Tóth Mihály halálos ítéletét "kegyelemből" életfogytiglanra változtatta az Elnöki Tanács elnöke, Kelemen Károlyt 15 évre ítélték.

A bosszú nem maradt el az acélgyári nemzetőrökkel szemben sem. A csoport két vezetőjét Hadady Rudolfot és Hargittai Lajost még 1956 decemberében lefoglalták és brutálisan meggyilkolták. A többiekre börtön várt.

Ponyi József 1952-ben végzett az acélgyári általános iskolában, majd összel munkaszerződéssel az Acélgyárnak lett villanyszerelő tanulója, 1954-ben végzett és lett segéd, a kezdett el dolgozni a gyár vilamos központjában, az üzemfenntartásnál

volt karbantartó. Tagja volt az acélgyári nemzet- és gyárörsgnek és fegyverrejtegetésért tíz év börtönre ítélték.

- *Tarjában volt 1956. október 23-án?*

- A Mohács-közben egy váltótáborban értek az események.

A dunai árvíz okozta károk helyreállításán dolgoztunk, kormányfelhívásnak tettünk eleget, s voltunk ott az Acélgyárból vagy huszonhatan. Az ottani falvakban dolgoztunk, a fizetést a gyárban kaptuk, ott irták a műszakot. Velem volt Medc Lajos, Márton Imre, Juhász Attila, Vics Anti, Volzovár Jóska, Ferencz József... Van is fényképem, ahol egy sátor előtt áll a társaság. Sátrakban laktunk, katonák voltak a parancsnokok.

Egy hete dolgozhattunk, amikor jöttek a hírek Budapestről. Volt egy katonai adóvevő, amit tekerni kellett, mindig beült valaki és hangosan "közvetített". Amikor nem szólt a Kossuth Rádió, akkor a Szabad Európát hallgattuk. Pár nap múlva már helyzetképet adott a rádió a különböző városokból. Salgótarját is említette. Voltak köztünk családos emberek is, s elhatároztuk, hogy hazajövünk. Az egyik reggel összepakoltunk, bementünk Mohácsra, de nem jutottunk tovább. Nem volt közlekedés. Emlékszem egy kirendeltségen, talán DISZ irodán, próbáltunk pénzt kérni. Nem tudtak adni, de adtak egy írást, hogy ahol lehet segítsenek nekünk. Az állomáson az egyik veszteglő vonat kocsjában töltöttük az éjszakát, majd másnap nagy szerencsénkre egy Pestre induló gőzhajó kapitánya megszánt bennünket, felvett, még enni is adott és elhozott a Csepel-sziget elejéig. A budai oldalon indultunk el gyalog, de útközben figyelmeztettek, hogy ne menjünk együtt, mert felkelőknek nézhetnek minket és köznénk lönek. Mi hatan-heten lehettünk háti-

zsákokkal, bőröndökkel felszerelve, s már a sziget közepén jártunk, ahol már négyemeletes lakóházak voltak, amikor egy fegyveres csoport karjaiba futottunk. Igazoltattak, megnézték a csomagjainkat, s az volt a szerencsénk, hogy Márton Imrét megismerte az egyik, mert együtt voltak katonák. Nem akarták elhinni, hogy tarjaniak vagyunk. Miután kikérdezték, tanácsokat is adtak. Lehetőleg kettesével menjünk, ne szaladgáljunk és tőlük tudtuk meg, hogy Pestre, ahol már oroszok vannak, csak a Lánchídon lehet átmenni, forradalom van, a diákok csinálták és hogy Sztálin szobrát is már ledöntötték.

- *Mit láttak Budapesten?*

- Már a Csepel-szigetnél, ahogy kiszálltunk a hajóból, robajokat hallottunk. Láttunk repülőket, az egyik a Citadella fölött géppuskázott. Végimentünk a budai oldalon, átmentünk a Lánchídon, ahol magyar és orosz katonák igazoltattak, tőlem az egyik orosz el akarta venni a fényképezőgépet, de lebeszéltek. Továbbengedtek azzal, hogy ne menjünk sehová, megmondták hogy érzük el legrövidebb úton a Keleti pályaudvart. Sajnos itt sem volt közlekedés, nem jártak a vonatok.

- *Hogyan értek haza?*

- Gyalog mentünk Pestről Hatvanig! Két napig gyalogoltunk. Útközben egy cipész megcsinálta a cipőm, mert nagyon tőre a lábam. Félig megfagyott paradicsomokat ettünk.

Am Hatvanban már vonatra ülhettünk és meg sem álltunk Tarjáig.

- *Milyen volt a város, a hangulat?*

- Már a vonatból láttuk, hogy a szovjet emlékművet lerombolták: másnap, bejöttünk a gyárba, jelentkeztünk, állt a munka, október vége volt.

- *Mikor léptek be a Nemzetőrségbe?*

- Egy vagy két nap múlva, november elején lehetett a hivatalos alakulás, bár mint

mondták, már korábban is volt a kapuknál fegyveres őrőség. Hadady Rudolf és Hargittai Lajos szervezte, a nagyirodán lehetett jelentkezni. Lehetünk vagy huszonöt-harmincan, s amikor megalakult az acélgári nemzet- és gyárőrőség, lementünk a rendőrkapitányságra, s ott a második emeleten megkaptuk a fegyvereket, név szerint sorszámossal, és kényelvű igazolványt is kaptunk. A nemzeti zászló előtt esküt tettünk, hogy a gyárat megvédjük, a rendet fenntartjuk és semmiféle olyan akcióban nem veszünk részt, ami a forradalom tisztaságát veszélyezteti.

- *Mi volt a feladatuk?*

- Őrséget adtunk a kapuknál. Járőröz-tünk, ellenőriztük az Acélgvár környéki kutakat, egészen Vizválasztóig, s a sorompóig - a Salgó utat is beleértve - tartottuk fenn a rendet.

- *Mi történt a november 4-i fordulat után?*

- Arra emlékszem, hogy november 4-én éjszaka felfestették a Salgó útra, hogy éljen a Kádár-kormány. Akkor a "festőket", három pufajkást, behoztak járőreink, lefegyverezték őket, felírták nevüket, de semmi bántódásuk nem történt. A kihallgatás után elengedték őket. Talán egy hónapig működ-tünk, s közben voltak érdekes esetek. Ki kellett mennünk Karancslapujtőre, mert az onnan bejáró emberek, akik itt dolgoztak a gyárban, mondták, hogy mit védünk mi itt, miközben Lapujtőn a pufajkások fosztogat-ják az üzleteket, s azt mondják, hogy Kádár visszafizeti. Kérték, követelték, hogy menjünk ki. Kiderült, ez egy összeugratás lett volna, de Hadady, Hargittai és Fancsik Gyuri rendbetették a dolgokat. Egy másik alkalommal telefon érkezett, hogy menjünk őrséget adni a megyei tanácsra, mert az ottani nagybátonyi nemzetőrök már fárad-

tak. Teherautóra ültünk, lementünk, s itt derült ki, hogy nekik meg azt telefonálták, hogy jönnek az acélgáriak, támadnak, el akarják foglalni az épületet. Halomra lehet-tek volna bennünket, ha bedőlnek a provo-kációnak, mert mi beálltunk a teherautóval a megyei tanács épülete elé. A helyzet tisztázódott, s a bátonyiak mondták, hogy itt az épületben, valamilyen emeleten működik a Szabad Nógrádi Rádió.

(A Szabad Nógrádi Rádió története - mint annyi más részlete a forradalom ese-ményeinek - máig feldolgozatlan. Szerkesz-tőségünk szívesen fogad minden informá-ciót a SZNR működésével kapcsolatban - egy későbbi publikáció megalapozása ér-dekében. - A szerk.)

Abban az időben hallgattuk ezt a rádiót, s nem tudtuk, hogy honnan jön az adás. Elképesztő dolgokat beszéltek fasisztákról, kulákokról, nyilasokról, beszivárgott ame-rikai felbújtó elemekről Hadadyt és a 18 éves Juhász Attilát is SS-nek titulálták. Hárman közülünk felfedezték a szobát, rájuktörtek, s a bemondót és a két pufajkást kizavarták, lefegyverezték, cseh gyártmányú Zetka géppisztoly volt náluk, amit mi csak hurkatöltőnek hívtunk. A rádiót üzem-képtelenné tették, nem is szólt egy ideig, aztán valahová áttelepítették. Ha nem me-gyünk le "őrséget adni", soha nem fedezzük fel a rádiót.

A szovjetek fegyvereztek le, úgy, hogy előzően már kétszer jártak a gyárban. Mindkétszer tankokkal jöttek és Szuhacsev Sándor volt a tolmács, aki az első világhá-ború után maradt itt, orosz ember volt. Keresték a Szezei-csatornát, úgy tudták, hogy minden fán, itt a gyári úton kommu-nisták lógnak. Ezeket mind fordította Szuhacsev. Volt olyan, hogy Márton kol-básszal kínálta őket. Nem merték elvenni,

akkor beleharapott, úgy adta oda nekik. Körülnéztek, s hogy a parancsnok nem látta, elfogyasztották. Amikor harmadszor jöttek vissza, akkor szedték össze a fegyvert.

A parancsnokkal Hadady, Hargittai és Szuhacsev elvonult, tárgyaltak az igazgatói irodában, s nemsokára mi a fegyvereket lehordtuk egy nyitott, páncélozott teherautóba, amelyik beallt az iroda kapujába. Feldobáltuk a 48-as karabélyokat, a dobtáras géppisztolyokat, a "dióverőket". Ketten még segítettek is a zárat szétszedni, mert az oroszok nem boldogultak velük. Minket leszereltek, bár igaz, hogy még egy páran - akik később disszidáltak - adtak még fegyveres kapuőrseget.

- *Mégis maradt fegyver.*

- Maradt az öröktől és azoktól, akik december elején disszidáltak, mert közben a városból jöttek a figyelmeztetések, s ezek jóindulatúak voltak, mert jelezték, hogy jön a megtorlás és ajánlatos egyeseknek odébállni. Többen elmentek, így Fancsik Gyuri is, aki katonatiszt volt. De többségben maradtunk. Úgy éreztük, tiszta a lelkiismeretünk, nem csináltunk semmit, egy pofont, egy fenékberügást sem adtunk, senkit nem bántottunk a gyárból és a gyáron kívül sem. Szóval mi, villamosközpontiak így gondolkodtunk. Kapott jelzést a két parancsnok, Hadady és Hargittai is. Maradtak ... Szegények, naivak voltak, mert láttam, megmutatták azokat a kis egyujnyi hosszú fűrészlapocskákat, amit a gallérjukba bevarrtak, hogy elfogatásuk esetén majd a rácsot ezzel elfűrészelik.

Már megszűnt a nemzet- és gyárórság, statárium volt, akkor nem is úgy szóltak, hogy a megmaradt fegyvereket - lehetett kilenc-tíz darab géppisztoly, puská és lőszer - el kellene rejteni. Először arra gondol-

tunk, hogy bedobjuk azokat a gyári tóba. Aztán mégis úgy döntöttünk, hogy felrakjuk a fegyvereket a villamosközpont padlására. Elraktuk a tekereselő fölé, de a nádas mennyezet megrögglyant. Akik a tekereselőben dolgoztak, mind röhögtek, nem vetük az egészet komolyan. Ott voltam, amikor fülem hallatára Márton Imre megmondta Berkes Istvánnak, az üzemvezetőnek, hogy hol vannak a fegyverek. Ő nagyon megijedt, valami olyasmit mondott, hogy miért mondd ezt nekem, semmi közöm az egészhez. Itt jegyzem meg, hogy Berkes, Mede Lajos és Óvári János nem volt a fegyverek elrejtésénél, csak később szeretek erről tudomást. Óvári János a gyár főelektronikusa volt, később a villamosközpont üzemvezetője, majd vitte a ládát a szerszámokkal, fizikai munkára helyezték, mert kétszeri felszólításra sem volt hajlandó belépni az MSZMP-be. Egyik éjszaka, hogy le ne szakadjon a mennyezet, bejöttünk és átpakoltuk a fegyvereket a műhely közepére, egy "futómacska" fölé, a gerendák közé. Ez 1957. januárjában volt.

- *Hogyan szerezték tudomást a rejtéshelyről?*

- M. József telepkezelő jelentett fel minket, később a tárgyaláson ő volt a koronatanú. Nem akarok jelzést használni, de olyan ember volt, hogy még ő biztatott minket, hogy ne dobjuk a tóba a fegyvereket, rejtjük el, s egy alagútban, mert a villamosközpontból volt egy átjáró a kazánházba, még ki is próbálta őket, mert azt terjesztette, hogy a katonaságnál fegyvermester volt. Tudta, hogy hol vannak a fegyverek. Korábban lopásért kizárták a pártból, s most ezért a "szolgálatáért" - a tárgyalás szünetében az ügyvédek mondták nekünk - visszavették, illetve felvették az MSZMP-be és még órabér-emelést is kapott.

- Mikor tartóztatták le?

- Éjszakai műszakban voltam április 12-ére virradóban. Még délelőtt felvettem a fizetést, hazajöttem, itt laktunk akkor is a gyári úton, lementem a városba, visszajöttem, felakasztottam a kabátom. Ihetett úgy fél négy, amikor csengettek, s az ajtóban ott állt M. Gyula és egy civilruhás nyomozó, s közölték, hogy pakoljak össze, vegyem a kabátom és bevittek a városi rendőrkapitányságra.

- Nem tiltakozott? Nem kérdezte hogy miért?

- Nem, mert már tudtam, hogy miről van szó, mert délelőtt, amikor felvettem a fizetésem, mondták, hogy megtalálták a fegyvereket, s már vártam, hogy jönnek értem. Bevittek, s másnap volt a kihallgatás.

Közben mindenki megkapta a magáét. Én azért kaptam, mert volt egy Kossuth-címeres jelvényem, s ezt fasisztának minősítette a nyomozó. Két napig voltunk a rendőrségen, utána sorakoztunk az udvaron, s aztán az acélgvári busszal vittek bennünket Pestre, a Gyorskocsi utcába. Kettesével voltunk összebilincselve, a fejünket le kellett hajtani, nem nézhettünk ki az ablakon, ott voltak velünk a "jóemberek", D. István, M. Gyula és N. József, F. Gyula, H. Gyula és H. Tibor, G. László, akikre emlékszem, nyomozók is, s útközben még Kistarcsán felvettük Hárs Lászlót, akit már internáltak, aki a gyári kapuőrség parancsnoka volt. Tanúnak hozták.

Útközben ment a szöveg, s a kisérőink meg is mondták nyíltan, hogy őt halálos ítéletet várnak. Említették annak a Karancs-menti ügyésznek a nevét is, aki majd ott lesz és akit csak "halálügyésznek" hívtak. Két nap múlva, a Fő utcában, a

katonai bíróságon kezdődött a tárgyalás, ha jól emlékszem április 15-én volt az ítélet-hirdetés.

- Mi volt az ítélet?

- Mint mondtam, kisérőink biztosak voltak a dolgukban, gyors döntésre számítottak, úgy gondolták, hogy fegyveres özszesküvésért, hazaárulásért ítélnék el. Még egy beadványt is becsatoltak a bírósághoz - ezt is az ügyvédektől tudtuk meg -, hogy az acélgvári kollektívák mélységesen elítélik fasiszta cselekedetünket és a legszigorúbb büntetést követelik. Igen, voltak ügyvédek is, hármunkra jutott egy ügyvéd. A lényeg, hogy a kisérőinket a bíróság elnöke még rendre is utasította, mert őt emberre kértek kötélt általi halált. Én is köztük voltam. Fegyverrejtegetésért tíz év börtönt kaptam és öt évre eltöltötték a közügyek gyakorlásától. Berecz Dezső ügyét, aki tizenhat éves volt, és véletlenül éppen akkor volt éjszakai műszakban, amikor másodszor raktuk át a fegyvereket, s el is zavartuk onnan, de ő ott maradt, áttették a fiatalkorúak bíróságához. A gyarmati bírósághoz került Vics Anti, mert beteg volt a tüdeje. Girtl Emmát is Gyarmaton ítélték el. Ők mindhárman öt-öt évet kaptak. Persze Vics Anti öt évét "szétosztották", mert Márton Imre tizenhárom, Óvári János tizenkét évet kapott, Mede Lajos, Juhász Attila, Ponyi Gyula tiz-tíz évet. Berkest fölmentették. A tárgyalás nyilvános volt, a hozzátartozók ott lehettek. Amikor visszavittek minket a cellákba, még örültünk is, hogy csak tíz évvel megúsztuk. Fiatalok voltunk, fel sem fogtuk mit jelent a börtön...

- Hol, hogyan töltötte a börtönéveket?

- A Kozma utcában kezdtem, aztán Vácott töltöttem tizenegy hónapot. Itt a filatériai üzemben is dolgoztam napi két forint tíz fillérért, majd újra a Kozma utca

következett, ahol a kislégház első emeletén létrehoztak a belügyminisztériumnak egy motorjavító üzemet, foglalkozásomnál fogva ide kerültem. Itt emberségesebb volt a bánásmód, többet is spájzolhattunk, cigarettát is adtak a rendőrök, s az üzem vezetője, egy százados is lehúzott három évet a Rajk-ügy kapcsán. A spájzolás fontos volt, mert száztíz forintért vételezhettünk egy hónapban. Ha többre sikerült a kitöltés, s nem figyelt az ember, akkor a nevelőtiszt lehúzott tételeket, s az ember ezt megérezte.

(Egy papírlapocskát rak elém Ponyi József. A spájzoló lapon ez áll: 1 kg cukor 10,60, 1 kg zsír 28,- 5 kg paradicsom 5,- 3 kg paprika 9,60, 1 fogkrém 3,-, 300 db Terv 42,-, 3 kg alma 10,20, 5 db gyufa 1,50, 1 db levélboríték 1,- Összesen 110,30 Ft)

Aztán az egyik napon egy fegyőrrel megkeresett Márton Imre, hogy van egy házi villanyszerelői hely, elvállalnám-e. Örültem, mert azért csak szabadabban mozoghattam. Lazább volt az ellenőrzés. Egyébként negyedévenként írhattam egy cenzúrázott levelet, erre kaphattam egy választ. Félévenként érkezhettek egy háromkilós csomag, elő volt írva mi lehetett benne. Félévenként volt egy tízperces látogatás, mindig egyvalaki jöhetett a családból, s ezeknél a beszélőknél a hátunk mögött mindig ott állt egy smasszer, csak családi dolgokról lehetett beszélni. A börtön, mondják, jó iskola, sok mindent tanul az ember. Nekem az volt, bár fájdalmas ezekről beszélni, de ma már csak rossz álmoknak tartom az egészet. Sok mindenki-vel megismerkedtem a segédmunkástól a professzorig. Volt köztünk Kossuth-díjas bányász is, aki elmondta, hogyan kapta meg a díjat. Az első meglepetés már akkor ért, amikor az ítélethirdetés után visszavittek a cellába, s voltunk vagy húszon. Ott az

egyik ágyon ült egy idős ember, hetven éven felül volt, magas, szikár parasztember és sírt. Kezében zsebkendő, s abban volt a fogsora. Elmondták, nagyon megverték tizenhárom évet kapott, s nem ezért, hanem azért sírt mert őt az édesanyján kívül más még nem ütötte meg. Csósz volt az öreg és helyére valaki pályázott, aki feljelentette fegyverrejtegetésért, mert volt egy előltöltős durrogató pisztolya, amivel a madarakat riasztotta el. Ezt megtalálták a csószkunyhóban, miután feljelentette a rivális és a fegyverszakértő emberélet kioltására alkalmasnak találta a pisztolyt, s ezért sóztak rá tizenhárom évet. Később, amikor idős politikai foglyokkal beszélgettem, tőlük tudtam meg mi történt Rákosiék alatt a szociáldemokratákkal, a kiszagdákkal. Majdhogynem kikértem magamnak, hogy ilyen mondanak. Nem hittem el, aztán kiderült, hogy minden igaz, amit meséltek. Sok mindenről nem volt tudomásom, amire itt a börtönben jöttem rá. Különbő emberek voltak a fegyőrök között is. Voltak, akik szimpatizáltak velünk. Emlékszem egy őrmester mutatott egyszer egy Lentiből behozott embert, aki embercsempészségért került ide, mert a Dráván embereket vitt át jó pénzért. Megfogadta, ha kiszabadul bosszút áll. Szabadult. Megleste a gyakorlatozó munkásörököt és közéjük lőtt. Újra itt volt, most már mint halálraítélt. Így mesélte az őrmester.

Egyszer kaptam tíz nap szigorítottat. Négyen voltunk egy zárkában, s három társam meszelte a "kaptárt". Közülük az egyik, aki tizenöt évet kapott, mi csak "Dagadnak" hívtuk, ceruzával felírta az ajtó fölé, hogy "A smasszer az ajtó előtt áll, a szabadítóink ezerkétszáz mérföldre vannak". Ez idézet volt Hemingwaynek az Akiért a harang szól című regényéből. "Ez lesz a jelmondatunk Dodikám!" - mondta,

mikor visszajöttem a munkából. Ezt felfedezték, s ezért kaptuk a büntetést, ami azt jelentette, hogy az egyik nap nem kaptam enni, a másik nap mindenből fél adagot. A "Dagadt" ugyan magára vállalt mindent, kapott is húsz napot, de minket azért vontak felelősségre, hogy nem jelentettünk. Megmondtam nyíltan, hogy én vanzer nem leszek, nem leszek jelentető, mert akkor végem van. Rám szállnak a fegyőrök, s a társaid besúgónak hívnak. Mikor már kiszabadultam, háromszor is próbáltak jobb belátásra bírni a rendőrségen, akkor sem álltam kötélnek.

- *Mikor szabadult?*

- Amnesztiával, 1962. április 3-án, délelőtt. Előző éjjel nem aludtam. Kijöttem, fel kellett üljek a villamosra, a Keletből egyenesen Tarjánba kellett jönnöm, másnap jelentkeztem a rendőrségen, aztán a munkahelyen, a pártirodán volt a "fogadás" nyomozók jelenlétében. Itt a szokásos lelkifröccs következett, majd a legalacsonyabb órabérért álltam munkába, s dolgoztam több üzemben. Már családos voltam, havi ezerszáz forintot kaptam kézhez és szerettem volna tanulni, technikumba járni. Nem javasoltak. Borsos Gábor igazgató úr, aki az általános iskolában is tanított engem, megmondta, nem tehet semmit, nem vehet fel, ha nem javasolnak. Egy év múlva mondták, mehetek közgazdasági technikumba. Minek? - kérdeztem, nem ez a szakmám. Jutalmat nem kaptam, hiába dolgoztam jól, mert az üzemi háromszög tagjai közül a pártot képviselő ember mindig kihúzott. Ezt megsúgták nekem. Miért adjunk jutalmat ellenforradalmárnak, ha másnak adhatunk? - volt az indoklás. Elhatároztam, minden tanfolyamot elvégzek, amin részt vehetek. Beiratkoztam a villamos művezetői tanfolyamra, szereztem

másfél év alatt három oklevelet. A darukezelői tanfolyamot is elvégeztem, aztán amikor alkalmam adódott, otthagytam az Acélgárat, elmentem a tanácsai építőipari vállalatához, ahol háromszor annyit kerestem, mint itt.

- *Hogyan él, hogyan telnek napja?*

- Rokkantsági díjas vagyok. Negyvenegy év és kétszázhat napot dolgoztam le. Mindkét szemem operálták. Voltam munkanélküli segélyen is. Kapok a börtönévéért ezeröttszáz forint kiegészítést, az első évről ötszázat, a további évekről kétszázötven-kétszázötven forintot. A POFOSZ-ban Beda Jóska bácsinak - szegény már nagyon betegeskedik - segítettem a kárpótlási ügyek intézésében. Bejárok a cserkészekhez is. Ez úgy történt, hogy olvastam valahol, hogy újra alakult az acélgári cserkészcsapat. Ennek megörültem, mert annak idején és farkaskölyök voltam, de fogadalmat már nem tehettem, mert jöttek az úttörők. Megkerestem Frics Gyulát, aki osztálytársam volt az általános iskolában és nagy természetbarát, mint ahogy én is. Mondtam neki: "Hallottad, megalakult a cserkészcsapat?" Gyula rám nézett és válaszolt: "Én vagyok a parancsnok." Ennek megörültem.

- *Salgótarjánban él. Találkozott, találkozik azokkal az emberekkel, akik meghurcolták. Érez haragot?*

- Már a hengerlőben dolgoztam, amikor egy reggeli műszakban elmentem egy gép mellett, amelyiknél a párttitkár állt és beszélgetett egy munkással. Utánam szólt: "Még köszönni sem tudsz, te ökör?" Megálltam, visszaszóltam: "Nekem szólt?" - kérdeztem. "Neked" - mondta, tegezett. "Megnézem, hogy kinck köszönök!" - válaszoltam és otthagytam. Hétkor már a nagyüzemi pártbizottságon voltam Tóth Károlynál. Kérdezte mi történt. Elmond-

tam, én tiszteletből szoktam köszönni, s akit nem tisztelek, annak nem köszönök. Ez az ember ott volt a buszon. A sógorát föl akarta akasztatni, de nem ez volt az érdekes. Már akkor elvált, züllött, izákos életmódot folytatott. Így a nemköszönéssel elkerültem azokat, akiket el kell. Tóth Károlyt nem. Neki a mai napig előre köszönök, mert egyszer a gyárudvaron megállított és azt mondta, ha bármilyen problémám van, nyugodtan menjek hozzá, keressem meg. Soha nem kerestem meg, de ez a gesztusa akkor nagyon jól esett.

Úgy vagyok ezzel a haraggal, hogy ezek az emberek, akik ártottak nekem, nagyobb pofont kaptak akkor, amikor összcmlott a

rendszer és csalódnuk kellett mindabban, amit addig hittek.

(Nézem az oklevelet. A száma 493. Azt tanúsítja, hogy Ponyi József megkapta a Magyar Köztársaság nevében az 1956-os emlékérmét. A kiállítás kelte: 1991. október 23. Az oklevél felső részére fehér lapocskát illesztett a kitüntetett. Ezen áll tintával írva: a salgótarjáni Acélgárban megalakult nemzetőr bajtársaim: Hadady Rudolf, Hargittai Lajos brutálisan meggyilkolt parancsnokok 1956. decemberében. Márton Imre, Vics Antal, Girtl Emília - már mindhárman meghaltak - Óvári János, Ponyi Gyula, Juhász Attila, Mede Lajos és Berecz Dezső. A börtönben töltött idő: 1957. április 12 - 1962. április 3.)



Mustó János: A Dunánál - A kék bolygó vize

A harmadik szlovák-magyar történeztalálkozó margójára

A tudatlanság nem mentesít és ...

... a tudatlanság nem enyhítő körülmény. Ezek Magyarországon és Szlovákiában is ismert jogi kifejezések, amelyek nem csak a jog és a bíróságok világában érvényesek. Ha szemügyre vesszük az élet más területeit, például a szlovák-magyar kapcsolatok köréből a történelmet, hiszen ehhez is mindkét oldalon mindenki - a tudatlantokat is beleértve - ért, akár a futballhoz, akkor láthatjuk, a tudatlanság nemhogy megbocsátható, enyhítő körülmény, hanem egyenesen megbocsáthatatlan.

A történelmi és kulturális örökséghez való nem tudatos és méginkább a tudatlan hozzáállás nemcsak a közömbösség, kulturális ignorancia vagy barbárság táptalaja, hanem mindenekelőtt a nem teljes, vagyis féligazságok melegágya. Mint mindannyian tudjuk, itt is és ott is, a nem teljes, a féligazság általában teljes, azaz egész hazugság, a hazugság pedig az előítéletek, egyoldalúság és türelmetlenség apadhatatlan forrása.

Így komoly akadály, nehezen leküzdhető korlát áll az emberek, társadalmi csoportok, nemzetiségek és nemzetek közti kommunikáció útjába. Az emberiség történelme, főleg a legújabb kori, viszont arra is tanít bennünket, hogy a nem teljes tudás- és műveltségi háttér többnyire a többség "előjoga" és az emberi társadalom kisebbik részének éppen ez az állapot felel meg. Mert ily módon a kisebbség manipulálhatja a többséget. Egy divatos publicisztikai kifejezéssel élve, a kisebbség könnyedén a kívánt formára és a kívánt irányban medializálhatja a közvéleményt. A medializált, manipulált csordatudatba nagyon egyszerű beépíteni bármilyen, mindenekelőtt persze a hamis, információt, amely egyébként szót sem érdemelne, mert ingotag alapokon áll, esetleg szélsőségeket tükröz, más szóval a hamis társadalmi tudat középpontjában és a valós társadalmi tudat perifériáján ereszkedik el. Ha azonban megfelelő "transzplantáció" következtében az egyik környezet perifériájáról a másik középpontjába kerül, jelentős információs csúsztatások hordozójává válik,

mert az egyediből és különlegesből általános lesz, ez pedig a hamis tudat létrejöttének alapfeltétele.

A közép-európai térségben nagyon ismerős ez a folyamat. Az utóbbi 150 évben egyetlen generációnak sem sikerült elkerülnie ezeket a csapdákat, sem az egyik, sem a másik oldalon. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy magasabb társadalmi egységek (főként a nemzeti és nemzetiségiek) egymás közti kommunikációja nem ment túl egyszerűen. Nem sokat változtattak ezen a totalitarizmus bukása utáni demokratizálódási folyamatok sem. (Emlékezzünk csak a legutóbbi "mélységes bölcsességre", amely bejárta a Duna egész árterületét és egészen biztosan eljut a Marsra is: az előrelátó kukik szerint nem szabad felújítani vagy újjáépíteni az Esztergom és Párkány /Štúrovo/ Parkán közti hidat, mert majd éppen azon áthaladva fogják a magyar csapatok elfoglalni Szlovákiát. Kár, hogy ennek a historikus és hisztérikus butaságnak nincsenek fecskeszárnyai, mert akkor csak lebeghetne a szélben és nem "medializálna" a sajtóban, rádióban, televízióban, nem borítaná el az agyakat és nem szítana indulatokat.)

A totalitarizmus a féligazságon, hamis tudaton egyetlen meggyőződésen, egyértelműségen és türelmetlenségen alapuló emberi ész, akarat és tett szüleménye volt. Előfeltétele az irányított gondolkodás. Az ilyen elmélkedés csakis zsákutcába vezethetett. A gondolkodás és a gondolatok útjába dogmák, fetiszizált és tabuizált állítások álltak, melyeknek nincs helyük az alkotó gondolkodásban.

Az új társadalmi körülmények között mindkét oldalon tapasztalható felszabadult, tabuktól mentes gondolkodás jellemzi a szlovák történészek érett generációját, miként a többnyire fiatal magyar kollégáikét is. A '90-es évek elején háromszor találkoztak (Balassagyarmat 1992, Salgótarján 1993, Budapest 1995). Minden alkalommal olyan szlovák témák kerültek terítékre, amelyek "átnyúltak" a szlovák-magyar történelmi és politikai kapcsolatok kérdéskörébe. A T. Olvasónak bizonyára nem kell hangsúlyozni, mekkora jelentőséget ad ennek a három tanácskozásnak az a körülmény, hogy mindegyiket magyarországi közegben tarthattuk meg... Persze ehhez hozzátehetjük, hogy magyar környezetben ez a lehető legnagyobb mértékben volt aktuális és az ma is. Hiszen a művelt magyar már nem tagadja a szlovákok és a szlovák nemzet létezését. Csakhogy egyszerre a szemé előtt, jóformán egyik napról a másikra (egyetlen puskalövés nélkül, de a szellemi tűzharc szünni nem akaró zajában) létrejött az önálló Szlovák Köztársaság. Létrejöttét bonyolult fejlődési folyamat előzte meg. Ennek, valamint a hozzá kapcsolódó alakuló szlovák nemzeti identitás elemeinek eredetét a közös államalakulatban, a történelmi Magyarországokon kell keresnünk és nyomon követnünk. Az ember környezetét a termé-

szeti és a társadalmi világok alkotják. Úgy van elrendezve, hogy semmi sem törté-
nik benne összefüggések és következmények nélkül. Ezek a körülmények határozták
meg az önálló Szlovákia létrejöttét is. Ennek a bonyolult folyamatnak a különböző
oldalait próbálják - természetesen nem kimerítően - megvilágítani és közelebb
hozni a szlovák és magyar történészek írásait, melyek a harmadik találkozóan han-
goztak el (Szlovák Intézet, Budapest, 1995.).

A tanácskozás vezérfonala már a salgótarjáni eszmecsere során formát öltött:
"Nemzeti identitás - nemzetállam...". Bonyolult és időszerű témakör. Valószínűleg
térségünkben hosszabb ideig aktuális is marad. A konferenciát megtartottuk, a
szakemberek higgadtan szóltak. Meggyőződésem, hogy az írások, illetve előadások
kiadása valóban kiegészíti az olvasók ismereteit. Segítenek megvilágítani ami
megtörtént és ami már nem tehető meg nem történté, még ha felmentést kereshe-
tünk is.

Közleményünk célzottja szándékunk szerint szívesen lenne a széles közvélemény.
Azt reméljük, hogy legalább a gondolkodó személyiségeknek adhattunk támpontot.
A megjelentetés (amelyre ismét a Palócföld Szerkesztősége vállalkozott, miként
1994-ben is) lehetővé teszi, hogy bármikor visszatérhessünk az elhangzott szavak-
hoz. Hiszen tartósan megmaradnak, fehéren-feketén, ha nem is maradnak tartósan
érvényesek.

Karol Wlachovský

Nacionalizmus, nemzetpolitikai program, nemzetállam

A nemzeti identitás napjainkban eléggé gyakran használt fogalom. A nemzeti identitást ugyanakkor viszonylag bonyolult napjainkban meghatározni, mivel a fogalom struktúrája gazdag és módosult a történelem folyamán.

A nemzeti identitás lehet egyéni, vagy kollektív. Az etnikai másság egyéni tudatának ugyancsak megvan a maga történelmi fejlődése. A saját etnicitás és a másoktól való eltérés tudatosítására akkor kerül sor, amikor az egyén más etnikai közösséggel találkozik - akár utazóként, vándorló iparosként, gyarmatosítóként stb. A másság megmutatkozik a nyelvben, a szokásokban, a ruházatban stb. A másságnak és a tulajdon identitásnak ez a felismerése kizárólag idegen környezetben kap jelentőséget, illetve idegen környezettel való találkozás esetén. A saját közösségünkben, ahol nincs nyelvi és kulturális másság, nem merül föl önmagunk identifikálásának igénye. Ilyen individuális, egyéni identitás, a másság és a hovatartozás tudata, a történelem folyamán létező tény.

Hasonlóképpen történelmi a kollektív identitás is - a kollektív másságnak a tudata.

Akárcsak az egyéni identitás, mindig ott keletkezik, ahol kollektív etnikumok találkoznak. Szlovákiában ez elsősorban a német gyarmatosítással, illetve a történelmi Magyarországon a szlovák és a magyar etnikum érintkezésével függött össze. Akkor merült föl annak a szükségessége, hogy magukat nevesítéssel különítsék el. Erre az időre esik néhány etnikailag eltérő község megnevezéses megkülönböztetése (pl. Slovenská Lupča, illetve Nemecká Lupča - Zólyom- és Németlipcse). A szlovák városokban általában három etnikai csoport találkozott - a szlovák, a német és a magyar. A városokban tehát kialakul a kollektív nemzeti, illetve etnikai identitás. Ez a lokálisan behatárolt kollektív tudat.

A történelem folyamán azonban fokozatosan sor kerül arra, hogy egy ilyen tudat, az összetartozás és a másság tudata (pozitív és negatív identifikáció) kivétel az etnikai egészre, s kialakul az össznemzeti tudat és az össznemzeti identitás. Mint számos európai nemzet esetében, így a szlovákoknál is, a XVIII. század végén indult meg ez a folyamat. Az Európában lezajlott gazdasági változásokkal volt összefüggésben, az ipari

fejlődéssel, az ipari fejlődéssel, az ipari forradalommal, az úgynevezett harmadik rendnek a politikai életbe való bekapcsolódásával, továbbá a felvilágosulás, majd később a liberalizmus gondolataival.

Ez a történelmi folyamat, amelyet nálunk "nemzeti megújodásnak" neveztek el, nem más, mint a modern európai nemzetek kialakulásának folyamata. Ennek a felismerésnek a következtében történetírásunkban, de még etnológiai kutatásainkban is egy álmegkérdés keletkezett - a szlovák nemzet XVIII. század előtti létezésének kérdése. Annak céljából, hogy a modern nemzet fogalmát megkülönböztessék a fejlődés korábbi szakaszaitól, a régebbi kor megnevezésére a nemzetiség, illetve a feudális nemzetiség terminus technicust használták. Ez az álmegkérdés elsősorban ezzel a helytelenül fölvetett kérdéssel függött össze: *amennyiben a szlovák nemzet a XIX. században jött létre, akkor Szlovákia lakosai a régi időkben nem voltak szlovákok?* Érdekes, hogy a történetírás nem fogalmazta meg így a kérdést sem a feudalizmus idején szétdarabolt Németországban, sem Franciaországban, de még Csehországban sem. Az ily szofisztikusan fölvetett kérdés nem veszi figyelembe, azt, hogy: a) az egyéni és a kollektív identitás lokális szinten már a középkorban is megvolt a szlovákok között, b) a XVIII. század végétől az etnikum fejlődésének folyamatában minőségileg új fázis áll be - a modern nemzet kialakulása. Ilyen értelemben a XVIII. század előtt is lehet szlovák nemzetéről beszélni, mivel ez a nemzet meghatározásától függ, mint olyantól.

Az új szakasz tehát, amely a XVIII. század végétől kezdődik, minőségileg új szakaszt jelent a nemzeti közösség történelmi fejlődésében - a modern nemzet kialakulásának szakaszát.

A modern nemzet kialakulási folyamathoz két döntő tényező szükségeltetik: a) létre kell jönnie az össznemzeti kollektív tudatnak, b) meg kell határozni az adott államhoz való kapcsolatot.

Az össznemzeti kollektív tudat fokozatosan alakul ki, az értelmiségnek köszönhetően, az ő felvilágosító tevékenysége következményeképpen. A szlovák történetírásban az embereknek ezt a csoportját általában "nemzetébresztők"-ként szokás emlegetni. Az össznemzeti tudat területi és szociális értelemben egyaránt egy közös program alapján teremthető meg. Ez a közös program eleinte nyelvi és kulturális jellegű. Fokozatosan kap szociális, gazdasági, végül pedig politikai dimenziót. A nemzeti politikai program kialakítása és a nemzeti közösséggel való elfogadtatása e folyamat csúcspontja, s azt jelenti, hogy a modern nemzet programját tekintve is végleg kialakult. A szlovákok esetében erre a XIX. század derekán kerül sor. A Štúr által kidolgozott és propagált program - a szlovák nemzeti és területi autonómia - a különböző térségek és társadalmi hovatartozású szlovákok számára egyesítő erővé vált. Meg kell jegyezni, abban az időben volt még Szlovákia területén - a történelmi fejlődés következtében - olyan területek, ahol a nemzeti mozgolódás nem hagyott nyomot. Ez azonban így alakult a többi európai nemzet esetében is.

Egy nemzeti közösség a fennálló államhoz fűződő viszonyának alapján is modern nemzetté alakulhat. Elvben ez a viszony kétféle lehet: centripetális és centrifugális. Amennyiben az állam elismeri a nemzeti közösséget, amennyiben saját fejlődésének pilléreként tekint rá, tehát pozitív lesz a nemzeti közösségnek az államhoz fűződő viszonya, abban az esetben a fennálló állam elősegítheti a modern nemzet és a modern

nacionalizmus gyorsabb kialakulását. Amennyiben viszont ez a nemzeti közösség centrifugálisan viszonyul a létező államhoz, tehát elutasítja azt, úgy az államnak ezt az elutasítását éppen a nemzet és a nemzeti politikai program formálódásának a folyamata siettetheti.

Csupán ködös elképzeléseink és hipotéziseink vannak arról, hogy szervezkedett a történelem előtti korokban a társadalom. Még ha lenne is elfogadható feltételezésünk arról, hogy az ősközösségi társadalom vérségi, törzsi szövetségekből alakult, a történelmi időkben már olyan állammal találkozunk, amely ezeket a törzsi kereteket túllépte. Az államok, az ókoriak is, területi elven alapszanak. A modern korban a nemzet mint a törzsi, etnikai közösség magasabb formája, újra államra tart igényt. Megjelenik a nemzetállam eszméje. Minthogy azonban a már létező államok rendelkeznek a maguk hagyományaival és tulajdon belső erejükkel, s minthogy a migráció Európában eltörölte az etnikai határokat, a tiszta nemzetállam eszméje megvalósíthatatlan, s csupán különféle hibridek keletkezhetnek, mégpedig a territoriális és az etnikai elv kombinációja alapján.

A szlovák nemzet formálódásához fontos keretet biztosított a történelmi Magyarország. A történelmi magyar állam megalakulásának első szakaszában még hatott a nagymorva tradíció, ám annak nem lehetett elég kreatív ereje. A történelmi Magyarország határainak kialakulása után fontos szerepet játszott, hogy a szlovák etnikum az államhatárok révén elszakadt a hozzá legközelebb álló nyugati szláv nemzetektől - a csehektől és a lengyelektől. A történelmi Felső-Magyarország nyelvi jelentősen heterogén lakossága a határok megvonásával leválasztódott a közeli nyugati szlávok-

tól, a magyar etnikum pedig az ország többi lakosától is elhatárolta. Egyedül a ruszinok voltak az a közeli etnikum, akik a szlovákokkal közvetlen kontaktusban, egyazon államközösségen belül éltek. Így alakult ki az a keret, amelyben kiteljesedésnek indult a szlovák nemzeti identitás.

E folyamat fokozatos volt. A szlovákok hosszú évszázadokon át éltek pozitív viszonyban az állammal, s a "hungarus" (uhorské) hazafiság egyik meghatározó tulajdonságuk volt. A történelmi Magyarország - Hungária - Uhorsko mint keresztény és soknemzetiségű állam befolyásolta a szlovákokat, ők pedig részt vettek az állam fölvirágztatásában, akárcsak a többi etnikum. Az össznemzeti tudat nem csupán a szlovákok esetében hiányzott, hanem a többi etnikai csoport esetében is. A szó modern értelmében vett nacionalizmust nem lehet a középkorba transzplantálni. Ott egyszerűen nem volt helye. Adódtak nemzetiségi villongások és konfliktusok, melyeket dokumentumok őriztek meg. Ezek azonban helyi és lokális konfliktusok voltak, s nem lehet nacionalista jelleget tulajdonítani nekik.

Nacionalista szempontból nézve a történelmet, a szlovákok számára több évszázad mutatkozott "halottnak". A valóságban azonban Szlovákia és a szlovákok gazdag, nemegyszer viharos "történelmi életet" éltek. Ennek a történelemszemléletnek tipikus megszólaltatója Július Botto könyve, a *Slováci. Výchvin ich národného povedomia* (A szlovákok. A szlovákság nemzeti tudatának fejlődése). A szerző a Nagy Moráviával kezdi, majd kihagyva néhány századot az ún. megújulás korától kezd a szlovák öntudattal és a szlovákok történelmével foglalkozni. Ebből a koncepcióból született a "nemzeti megújulás" szlovák,

végző soron pedig cseh meghatározása. A nemzeti történelem a XVIII. századig úgy rajzolódik elénk, mint valami évszázados álom ideje. Csak a modern korban, a nemzeti "ébresztők" hatására ébredt föl a nemzet hosszú álmából s kezdett nemzeti életet élni. Ez a nacionalista koncepció jelen társadalmunkban hosszú életűnek bizonyult, s eltorzítja a történelmi fejlődésről, mint folyamatról, kontinuitásról alkotott szemléletet.

A modern szlovák nemzet kialakulásának folyamata elvben ugyanúgy zajlott le, mint a többi európai nemzet esetében. A séma, amelyet M. Hroch dolgozott ki, elvben alkalmazható szinte valamennyi nemzeti mozgalomra, még ha a séma csak séma marad is. A történelmi Magyarországon zajló szlovák nemzeti mozgalom ugyanakkor néhány sajátosságot mutat. Az egyik, a régi Magyarországra nézvést legkülönlegesebb vonás, melyet máig kevésbé vettek tekintetbe, a korai magyar nacionalizmus megléte. Ez még azelőtt fölkaparta a mélysegeket a soknemzetiségű történelmi Magyarországon, mielőtt napvilágot láttak volna a felvilágosodás és Herder gondolatai. A magyar nacionalizmus nemesi elmélete szerint a magyar államnak nem soknemzetiségűnek kell lennie, hanem magyar államnak, melyben a többi lakos - a nem magyarok - másodrendű, nem teljes jogú polgárok lettek volna. Ezek ellen a nyíltan hangoztatott elméletek ellen szlovák részről tiltakoztak, s több publikáció jelent meg, részben védekező, részben a szlovák nemzetet dicsőítő, mely nemzet hagyományai a XVII. században kezdődtek s egészen a XIX. század végéig tartottak. Ezért talált előkészített talajra a szlovák értelmiség körében a nemzeti agitáció, s az európai ideológia ugyancsak termékeny talajra letek itt.

A szlovák nemzeti mozgalom a legfejlettebb európai nemzeti mozgalmakkal egyidejűleg fejlődött, s színvonala, valamint lefolyása nem csupán a cseh nemzeti mozgalommal, hanem a németországi és a lengyelországi eszméramlatokkal is összevethető. A vízvonalzó, amikor a szlovák nemzeti mozgalom fokozatosan és egyre észlelhetőbben lemarad, a dualizmus időszakára. A szlovákok már a XIX. század derekán rendelkeztek nemzeti politikai programmal, melynek megvalósításáért fegyvert fogtak 1848-49-ben. A forradalom leverése nem fékezte le teljesen a nemzeti fellángolást - memorandumban fektették le a szlovák államjogi programot, s megalakult a Matica slovenská.

A dualizmus alatt a magyar kormány és a fővárosi hatalmasságok tervszerűen és céltudatosan kezdték megvalósítani a magyarosítást, mely elsősorban a szlovák értelmiséget és a középvetető rétegeket vette célba. Ennek következtében a szlovákság fokozatosan elidegenedett a magyar államtól, s a nemzeti mozgalomban a centrifugális tendenciák kezdtek felülkerekedni, noha hivatalosan egészen az első világháborúig a program a memorandumban megfogalmazott, a történelmi Magyarországon belüli autonómia maradt.

A centrifugális tendencia az első világháború éveiben érte el tetőfokát, amikor kedvező nemzetközi feltételek keletkeztek. 1918-ban a szlovákok elhatározták, hogy kiválnak a történelmi Magyarországból, s közös államot alapítanak a csehekkel. Ennek a döntésnek a jelentősége máig nincs kellőképpen megvilágítva a szlovák közvélemény előtt. Az a nézet uralkodik ugyanis, hogy ez egy magától értetődő és logikus kibontakozása volt az addigi fejlődésnek. Mint hogyha a szlovákok a Nagymorva

Birodalom szétesése óta mást nem óhajtottak volna, mint ez a megoldást. A valóságban egy igencsak forradalmi és elvi változásról volt szó a szlovák politikában.

1948-al csúcsosodott ki Szlovákia számára a XIX. század. A nemzeti fejlődés, amely a mostoha Magyarországon leküzdhetetlen akadályokba ütközött, elvi döntésre jutott: Magyarországon kívül keresni a helyét. Ezt a döntést a szlovákok valamennyi jeles politikai képviselője, valamint a szlovák nemzet többsége elfogadta, amint arról K. A. Medvecký értékes monográfiája, továbbá a levéltári dokumentumok tanúskodnak. Ezt a döntést, amely megtört egy ezeréves hagyományt, nem volt könnyű meghozni, s csak egy öntudatos, szuverén nemzet fogadhatta el.

Az első csehszlovák köztársaság valósága egy kicsit más volt, mint az eredeti szlovák elképzelések. Az első köztársaság voltaképpen fölülmulta a szlovák várakozásokat a kultúra és az oktatás terén. A probléma politikai területen adódott. A szlovákokat fokozatosan a szlovák autonómia gondolata kezdte foglalkoztatni. A autonómia - ez hagyományos szlovák politikai program volt. A centralista állam modelljével szemben szlovák oldalon egy olyan modell állt, mely szerint Szlovákiában széles jogkörrel rendelkező saját nemzetgyűlést és kormányt kell létrehozni. Azok az elégedetlenségek, amelyek Szlovákiában az első köztársaság végéig megnyilvánultak, az állam belső elrendezésével függtek össze, s nem az

államnak, mint olyannak a létével.

A nemzet identitásának problémáját szélesebb összefüggéseiben is szükséges vizsgálni. A XX. századi Európa történelmére az autokrata, totalitárius rendszerek és a demokrácia közötti harc jellemző. A demokratikus mozgalom, amely már a XIX. század végén megindult, különböző szándékú antidemokratikus erők fokozott ellenállásába ütközött. Valamennyi nemzet esetében e szélesebb keretben zajlott a nemzeti mozgalom. A nemzeti identitás sehol sem létezik "magánvalóként", mindenütt interakcióba lép a történelmi folyamattal. Nagyon fontos a nemzeti mozgalom belső értékeinek megismeréséhez, milyen mértékben tükrözi e mozgalom korának igényeit. A nemzeti identitás mindig konkrét történelmi összefüggések között létezik, és személyes kapcsolatban a korrallal s annak irányával. Ha a demokratikus mozgalmat pozitívnak és progresszívnak minősítjük, akkor meg kell válaszolnunk azt a kérdést is, milyen mértékben van összhangban e demokratikus mozgással a nemzeti mozgalom és a nemzeti program. Ha a nemzeti közösség elfordul a tágabb értelmű feladatok elől és kizárólag a saját közösségére összpontosít, szükségszerűen kezd degenerálódni és eltorzulni. Mert ahogy a nemzetnek is csupán akkor van értelme, ha léteznek más nemzetek is, a nemzeti programnak sem lehet értelme "önmagában" és önmagáért, hanem konfrontálnia kell a szélesebb közösséggel.

Területi és egyházi autonómia a nemzetté válás folyamatában

Bár a nemzetállamok a XIX. században alakultak ki, a történelem kezdetétől küzdöttek a népek és népcsoportok az identitásuk megőrzéséhez szükséges közigazgatási, gazdasági, kulturális (vallási és nyelvi) különállásukért. Egy ókori példa: Róma történetének kutatói feltételezik, hogy a római népet alkotó plebejusok, patríciusok és cliensek közül a plebejusok azért kényeszerülnek külön "törvénykezni" (comitia tributa), mert a genshez a betelepedéskor valószínűleg csak a patríciusok és a cliensek tartoztak.

A középkori példák közül elegendő csak az angol, francia, orosz fejlődés sajátosságaira utalni. Anglia attól az időponttól kezdve, hogy Walest, Skóciát, Írországot magához csatolta, a közigazgatási önállóságuk felszámolására és nyelvi asszimilálásukra törekedett. Ennek része volt az egyházügyek is, csupán a skót presbitériánusok rendelkeztek némi önállósággal. A centralizáló középkori államvezetésnek esik áldozatul Franciaországban a XVI. századi vallásháborúktól kezdődően a helyi parlamentek mögött rejtő területi különállás. Itt már

1538-ban államnyelvvé teszi I. Ferenc a franciát s a folyamatot mintegy betetőzi az egységet teremtő francia forradalom a breton, baszk, német, olasz és flamand nyelv betiltásával. Oroszországban Nagy Péter uralkodásától kezdve a helyi önkormányzat maradványait felszámolják. Kis népek tűnnek el a nyelvi olvasztótégelyben.

A magyar nemzetállam fogalma a Szent István-i államalapítás eszmerendszeréhez nyúlik vissza. A keresztény univerzalizmus szellemében fogalmazza meg azt az évszázadokon keresztül érvényesülő államszervezési elvet, hogy az idegen népeket, vendégeket nyelvükkel, szokásaikkal egyetemben kell befogadni, "mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő". A király szerint a vendégek és jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén.

Magyarországon a betelepülő népek, népcsoportok a területi és egyházi autonómia itt megvalósuló különböző formáiban megőrizhették identitásukat, nyelvüket, vallásukat a természetszerűleg működő

modern közigazgatási rendszert terveztek. Így számolta föl a modern polgári állam az emberek közti egyenlőtlenséggel együtt a regionálisan elhelyezkedő kisebbségi népcsoportok kollektív érdekvédelmének lehetőségét is.

Magyarországon ennek helyébe az egyházi autonómiát engedte kiteljesedni a Habsburg-kormányzat, ami egyfajta kulturális és gazdasági önszerveződésnek is bizonyos mértékig kereteket tudott biztosítani.

Az egyenjogúsággal együtt az egyházi birtokok gazdasági alapjául szolgáltak törökvészeknek. Ugyanakkor sem az egyházi birtokok, sem a gyűjtés és az adományok nem voltak elégségeket - például a románok esetében - az egyházi kiadások fedezésére. A magyar állam a Vallásalapból (a római katolikus közvagyonból) és államsegélyből fedezte a központi hivatalok működését, a papképzést, a templomépítést, javítást, egyházi méltóságok, papok sürgős kiadásait.

Az oktatás területén érdemes a görögkeleti és protestáns iskolák nagyobb szabadságára utalni a XIX. században:

Az 1791. évi 27. tc. kimondta, hogy a görögkeletieknek az "alapítványok, a tanulmányi rendszer, az ifjúság nevelése... irányában megillető jogai ... érvényben maradván" vagyis autonóm módon, önmaguk intézték egyházi és nevelési ügyeiket. Az 1791. évi 2. tc. általában mondta ki a protestáns egyházaknak az állammal szembeni önállóságát. (Ez jogi keretül szolgált a német és szlovák evangélikusok nemzeti, nyelvi törekvéseihez.)

A magyarosítónak nevezett 9. paragrafus (miszerint minden iskolában kötelező a magyar tannyelv) kizárólag a katolikus és az un. királyi tanintézetekre (egyetemek, akadémiák, líceumok, gimnáziumok) vonatkozott, az elemiére és a tanügyi auto-

nómiát élvező protestáns és görögkeleti egyházak közép- és főiskoláira nem terjedt ki érvényessége.

A 19. század elején a nemzeti öntudatra ébredéskor a szellemi vezetést szükségesszerűen az egyházak sorából kiemelkedő ortodox, görög katolikus és evangélikus papok veszek át, akik az egyházi kereteket intézményesítve törvényi fedezettel munkálkodnak a mind teljesebb egyházi autonómia kiépítésén, hogy azon belül felekezeti iskoláikban, kulturális egyleteikben ápolhassák a nemzeti összetartozás tudatát. Az egyházi autonómia lényegileg összefüggő nemzetiségi tömbökben élő területek fölött valósul meg!

A magyar állam törvényhozása évszázadokon át oklevelekben biztosította a különböző etnikai és vallási közösségeknek adott jogokat és privilégiumokat. Ezek közül az alábbiakat emeljük ki:

- II. András király 1224-ben a széke-lyeknek, és besenyőknek adott kiváltságokat, rögzítve gazdasági, közigazgatási, jogi és katonai helyzetüket.

- A kunok és jászok betelepítésükkor IV. Bélától (1246) területi autonómiát kapnak. Jogaikat Károly Róbert 1323. évi oklevele megerősíti. A jászok és kunok közjogi viszonyait Mária Terézia kiváltságlevele rendezi 1745-ben.

- A Nagyszében vidéki szászokat II. Géza telepíti be, jogaikat védelmi és gazdasági szerepükért cserébe kapják, II. András király 1224-es szabadságlevele pedig területi autonómiát és kollektív jogokat biztosít számukra. Törvényeiket 1583-ban Hutter Albert nagyszébeni királybíró összeszedette, s e törvénykönyvüket Báthori István erdélyi fejedelem, majd I. Lipót császár is megerősítette.

- A szepességi szászok külön közjogi helyzetét V. István 1271. évi szabadságlevele erősíti meg. Károly Róbert 1312. és 1328. évi kiváltságlevele további gazdasági megerősödésüket segíti. (1370-ben összegyűjtik és írásba foglalják törvényeiket.)

- I. Lipót 1691. évi oklevele szabályozza Erdély helyzetét. 1701-es oklevele rendezi a román görög katolikus egyház gazdasági oktatási és szervezeti kérdéseit (egyházi autonómiáját). II. Lipót idején 1791-ben törvény biztosítja az ortodox vallás szabadságát. 1868-ban pedig a magyar törvényhozás elismeri a román görögkeleti egyház különállását és önkormányzatát román nemzeti egyházként.

- I. Ulászló 1440-ben privilégiumokkal telepíti Ráckeve-re az aldunai szerbket. I. Lipót 1690. és 1691. évi oklevele biztosítja számukra a hajdúkéhoz hasonló katonanemesi társadalmi státust és az egyházi autonómiát.

- Mátyás király 1458-ban hiteles oklevéllel erősíti meg a ruszinok munkácsi görögkeleti püspökségét. Az 1495. évi törvény szokásjogaik szerint rendezi társadalmi állásukat és szervezetüket (a románokkal és a szerbekkel együtt). I. Lipót 1692. évi oklevele biztosítja a keleti szertartások sérthetlenségét, az egyesült papság pedig megkapta mindazokat a kiváltságokat, amelyeket a latin szertartású papság élvezett.

A kiegyezést követően a korabeli Európában egyedülállóan az alkotmány mellett külön törvénnyel rendezték Magyarországon a nemzetiségek helyzetét, ha külön nemzetiségi kerületek, megyék kikerekítésére ugyan nem is került sor. Ez a nemzeti-

ségeknek csalódottságot okozott, esetenként a törvény elutasítását váltotta ki.

Az 1868. XLIV. tc. kimondotta, hogy Magyarországon az egységes magyar politikai nemzet létezik, amelynek a bármely nyelven beszélő polgárok egyenjogú tagjai. A nyelvtörvény biztosította a magyar államnyelv mellett a lehetőséget arra, hogy ahol a törvényhatóság (ma: önkormányzat) képviselőtestületének 1/5-e kívánta, ott a kisebbségi nyelvet használhatta hasábosan a jegyzőkönyvezésben, a hivatali ügyintézésben, egymás és a kormánnyal való kapcsolataiban:

"Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be." - Törvény biztosította tehát a nemzetiségi nyelvek használatát a községi és megyei politikai életben, az egyházakban, a bíróságokon. Bárki alapíthatott közművelődési, tudományos, gazdasági szervezeteket és intézményeket, s ezek nyelvét kizárólag az alapító határozhatta meg. Minden község, egyház, magánszemély alapíthatott és tarthatott fenn általa meghatározott nyelven tanító iskolákat. Ezt erősítette a népiskolai törvény (XXXVIII. tc.), amely kimondta, hogy "minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást", intézkedett a községi népiskolák megszervezéséről.

Figyelembe véve azokat a gazdasági és kulturális eredményeket, amelyeket a századfordulón a nemzetiségek maguknak mondhatnak, s amelyek révén sokuk vezető szerepet tölt be a Trianon után létrejövő nemzetállamokban, illetve végigkövetve a nemzetállammá válás folyamatát az alábbi következtetéseket állapíthatjuk meg.

Az állami garanciákkal (adománylevél, rendelet, törvény, alkotmány) létrehozott területi és egyházi autonóm szerveződések formák biztosíthatják a népcsoport, nemzetiség önmegőrzését, belső fejlődését:

1/ A törvényi szabályozás ugyan csak az egyéni jogokat ismerteti el, azonban a közigazgatást szabályzó valamennyi törvényben következetesen érvényesíti a nyelvtörvény előírásait.

2/ Az általános közigazgatási rendszertől eltérő regionális egységek (székely, szász szék, kun kerületek) saját választott közigazgatási tisztviselői karral biztosítják az önkormányzatot.

3/ Ahol a területi autonómia az egyházi autonómiával összekapcsolódik (pl. erdélyi szászok), ott biztosított az évszázadokon keresztül fennmaradás, az identitás megőrzése.

4/ Az egyházi autonómia biztosíthatja a nemzetiség (népcsoport) önmegőrzésén túl a gazdasági és kulturális fejlődést:

- ha önálló egyházi kerület szervezhető (melyben az ott élő lakosság elkülönülhet a többségi nemzet egyházszerkezetétől);

- ha az önálló egyházmegye egyházi méltóságait maga választhatja (azok nem függenek a többségi nemzet egyházi főméltóságaitól);

- ha ugyan nem rendelkeznek területi autonómiával, de az egyházmegye területén kompakt tömbökben élnek;

- ha az egyházi szervezet fennmaradásához, működéséhez szükséges anyagi alapokat (pl. birtokok), költségeket alkotmányosan biztosítja az állam (szerb, román, szlovák, ruszin példa);

- ha az etnikum a világi értelmiségi vezetőit (politikussait) is bevonhatja az egyház vezetésébe, a gazdasági, kulturális életéne, intézményrendszerének kialakításába.

Irodalomjegyzék:

1. Arató Endre: *A nemzetiségi kérdés Magyarországon. 1790-1848. I-I. köt. Bp., 1960.*
2. Arday Lajos: *A mai Vajdaság (a történelmi Bács-Bodrog, Torontál, Szerém vármegyéek) rövid története, kézirat*
3. Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Kossuth Kiadó. Bp., 1986. 88-89. pp.*
4. Alternatt, Urs: *Svájc - az európai modell? in: Regi, 1944. 2.sz. 19-30. pp.*
5. Balassa Zoltán: *Hogyan változik tájaink nemzetiségi összetétele. Szabad Újság, 1992. július 25.*
6. Bánffy Dezső: *Magyar nemzetiségi politika. Bp. 1903.*
7. Beksics Gusztáv: *A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon. Bp., 1895.*
8. Bellér Béla: *A magyarországi németek rövid története. Bp., 1981.*
9. Bellon Tibor: *Nagykunság. Gondolat. Bp., 1979.*
10. Benedek András: *Kárpátalja története, és kultúrtörténete. Népek hazája sorozat. Bereményi könyvkiadó, h.n.é.nándor: Kisebbségben és többségben (Románok és magyarok 1857-1940)*
11. *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1989. 107-108. pp.*
12. Bényei Miklós: *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1994.*
13. Boia, Lucian: *Relationships between Romanians, Czechs and Slovaks, 1848-1914. Bucuresti, 1977.*
14. Bonkáló Sándor: *A rutének (Ruszinok). Franklin Társulat. Bp., 1941.*
15. Bulla Béla: *A Ruténföld. Magyar Szemle, 1939. 4.sz.*
16. Bruckner Győző: *A szepesség múltja és mai lakói. in. dr. Loisch János: A Szepesség. Kókai Lajos kiadása, Bp., 1926. 10-11. pp.*

17. Constantinescu, Miron (szerk.): Erdély története. 2. kötet. Bukarest, 1964.
18. Connert János: A székelyek intézményei a legrégebb időkől az 1562-iki átalakulásig. Kolozsvár, 1901.
19. Diószegi István: Nemzetiségi politika Európában. in: Üllő és kalapács, Magyarországtudató Intézet, Bp., 1991.
20. Domokos Pál Péter: Rendületlenül. Eötvös-Szent Gellért kiadó. 20-21. pp.
21. Dudás Gyula: A bácskai és bánági szerbek története a XVI-XVII. században. Zombor, 1896.
22. Dus László: Dalmátia a magyar közjogban. Bp., 1906. Grill
23. Demkó Kálmán: A szepesi jog. Keletkezése, viszonya országos jogunkhoz és a németországi anyajogokhoz. Bp., 1891. Akadémia
24. Edelényi Szabó Dénes: Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Bp., 1928. Horánszky Viktor RT.
25. Fügedi Erik: Szlovák telepítés a török alól felszabadult területeken. in: Agrártörténeti Szemle, 1966. 3.sz.
26. Gáldi László-Makkai László (szerk.): A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra. Magyar Történelmi Társulat, h és év nélkül.
27. Gergely Jenő: Az erdélyi görögkatolikus román egyház. in: Regio, 1991. 3.sz. 106-117. pp.
28. Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története 1867-1918. 2. kötet. Bp., 1934.
29. Glatz Ferenc (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1988.
30. Goldis, Vasile: A nemzetiségi kérdéstről. Bukarest, 1976.
31. Gondos Albert: Az öreg hárs faggatása. Csikszereida, 1994. (a szerző magán kiadása)
32. Gömöri János: Eperjes és az evangélikus kollégium története. Evangélikus Országos Múzeum, dr. Fabinyi Tibor (szerk.) Bp., 1994.
33. Hadrovics László: A déli szláv népek kultúrája. szerk. Szekfü Gyula, Bp., 1942.
34. Hajnóczy R. József: Szepes vármegye történeti változásai. in: dr. Loisch János: A Szepesség...
35. Hanzó Lajos: Az erdélyi szász önkormányzat kialakulása. Értekezések a Magyar Királyi Honfyy Miklós Tudományegyetem Magyar Történeti Intézetéből, Szeged, 1941.
36. Hévízi Józsa: Területi és egyházi autonómia mint a kollektív jogok gyakorlásának szintere a történeti Magyarországon, Budapest, Bird's.-Eye Juadium 1885.
37. Hodinka Antal: A munkácsi görögkatolikus püspökség története. MTA, Bp., 1910.
38. Hunfalvy János: Magyarország és Erdély. I-III. Damstadt, 1856, 1860, 1864. Lange Gusztáv György kiadása
39. Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története. Bp., 1920.
40. Jakabffy Elemér: Adatok a románság történetéhez a magyar uralom alatt. Lugoji, 1931.
41. Joó Rudolf: Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában. Gondolat, Bp., 1988.
42. Hunyady Béla: A hajdúvárosok régi közgazgatási és igazságszolgáltatási szervezete. Bp., 1934.
43. Katus László: Egy kisebbségi törvény születése. Az 1858. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. in: Regio, 1993. 4.sz.
44. Kafer István: A miénk és az övék. Magvető, Bp., 1991.
45. Keken András: A magyarországi evangélikusság történeti statisztikája. Bp., 1932.
46. Kiss József: A jászkunok meghonosodása. História. 1991. 2-3.sz.
47. Kniezsa István: A szlávok. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1932.

48. Kordé Zoltán: *Besenyők az Árpád-kori Magyarországon. História.* 1991. 2-3.sz.
49. Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története I-III. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986.*
50. Lozovnik, Petr: *Tirol - kettéosztott tartomány az egyesülő Európában? in: Regio, 1993. 3.sz.*
51. Macartney, C. A: *The Habsburg Empire 1790-1918. London, 1970.*
52. Makkai László: *Magyar-román közös múlt. Teleki Pál Tudományos Intézet, Bp., 1948.*
53. Makkai László: *Erdély betelepülése. História, 1986.*
54. Manga János: *Palócföld. Gondolat. Bp., 1979.*
55. Mályusz Elemér: *A középkori magyar nemzetiségi politika. in: Századok, 1939.*
56. Miko Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Minerva Kiadó, Kolozsvár, 1944.*
57. Miskolczi Gyula: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. I-II. kötet. Bp., 1927.*
58. Moldován Gergely: *A románság. Politikai, történelmi, néprajzi és nyelvészeti közlemények. I. köt. Nagybecskerek, 1895. II. köt. u.o. 1896.*
59. dr. Pechány Adolf: *A tótokról. Bp., 1913.*
60. dr. Pirigyi István: *A magyarországi görögkatolikusok története. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990.*
61. Polányi Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón. Akadémia, Bp., 1987.*
62. Puskánszky Béla: *Erdélyi szászok és magyarok. H.n. 1943.*
63. Raffay Ernő: *A vajdaságtól a birodalomig. Az újkori Románia története JATE. Szeged, 1989.*
64. Sárközi Zoltán: *Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790-1848) Bp., 1963.*
65. Seton-Watson: *A History of the Roumanians. Cambridge, 1934.*
66. Sokcsevits Dénes-Szilágyi Imre-Szilágyi Károly: *Déli szomszédaink története. Népek hazája sorozat. Bereményi kiadó, Bp.*
67. dr. Szabó Orest: *A magyar oroszokról. Bp., é.n.*
68. Szász Zoltán: *A románok története. Népek hazája sorozat. Berményi könyvkiadó, h.n.é.n.*
69. Szücs Jenő: *Nemzet és történelem. Bp., 1974.*
70. Szentkláray Jenő: *A karlócai patriarchális és fruskagórai monostori szerb levéltárak. Századok. 1883. IV. füzet.*
71. Székely András Bertalan: *A Rábától a Muráig. Nemzetiségek egy határ két oldalán. Püski, Bp., 1992.*
72. Taylor, A.J.P: *The Habsburg Monarchy 1809-1918. Nev Work, 1965.*
73. Tim József: *A horvátok és a hazai szerbség a magyar történetben. A magyarság és a szlávok. szerk. Szekfü Gyula, Bp., 1942.*
74. I.Tóth Zoltán: *Magyarok és románok. Bp., 1966.*
75. I.Tóth Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada. 1697-1792. Bp., 1946.*
76. Tóttösy Ernő: *Dalmácia. Mécses kiadó. Bp., 1992.*
77. Trifunovits Andrea: *Az olaszországi kisebbségek helyzete. in: Regio, 1994. 2.sz. 127-144. pp.*
78. Tustner Ignác: *Déli tartományaink földje, népe és jövője. Értekezések a bosnyák jog és balkanológia köréből. Debrecen, 1918.*
79. Udvari István. *A ruszinok XVIII. századi historiográfiája. (Tudománytörténeti vázlat) Szabolcs-Szatmári Szemle. 1991. 2.sz. 143-157. pp.*

Nemzetállam és/vagy nemzeti identitás

A nemzetállam és a nemzeti indentitás a XX. század legsúlyosabb kérdése, mégha annak gyökerei a francia felvilágosodásban és forradalomban keresendők is. A kettő ellentéte, vagy éppen összefonódása véres tragédiákat éppen e században okozott.

Annak az elképzelésnek, hogy egy államon belül hasznos, racionálisan indokolt, ha az emberek egy nyelven beszélnek, van ésszerű magva. Nem kell a törvényeket, a rendeleteket, az okmányokat és híreket több nyelven közzétenni. Ezzel idő és pénz takarítható meg, tehát az adófizető polgár terhei csökkenthetők. Ez a doktriner szemlélet nyilvánvalóan a középkori latinítás hasznosságát ismerte föl és annak előnyeit - korlátozott mértékben bár - kívánta alkalmazni egy adott területen, mellyel rendelkezett, s melynek neve állam. Ám a rációnak vannak korlátai, melyeket az emberi méltányosság és empátia, illetve az adott helyzet alkot. Általában: "amilyen mértékkel mértek, nektek is olyannal mérnek."¹ Vagyis: "Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük..."²

A fenti ésszerű célt követte II. József osztrák császár is, amikor a német nyelvet kívánta megtenni birodalma "államnyelvévé". Világosan látjuk, kísérlete kudarcot vallott éppen azért, mert későn látott neki a megvalósításnak. Doktriner elképzeléseinek a közeg, mely fölött uralkodott, már ellenállt és ezzel pont ellenkező előjelű folyamatokat indított el. Azon a kényes geopolitikai területen, mely az Elbától keletre terül el, már kialakulóban voltak a modern nemzetek csirái, s azokat már nem lehetett kigyomlálni. A nemzeti ébredés korszaka Közép-Európában is beköszöntött. A mai szóhasználat szerinti nemzetekről csupán az ezt követő időszaktól kezdődően beszélhetünk. Azután, hogy a nemzeti érzés, vagy identitás - ez a sajátos, irracionális és racionális gyökerekből táplálkozó növény elhintette magvait az emberek szívében és elméjében. Miután egyre több és több ember vérévé vált.

Korábban a vallási hovatartozás, a szociális helyzet és egyáltalán a lojalitási rendszer egészen másképpen tagolta a társadalmat és a nemzettudat mai formája csupán néhány értelmiségi csoport koponyájában

szunnyadt. A vallási ellentétek azonban fokozatosan veszítettek erejükből, a társadalmi mobilitás meg lehetővé tette a betörést a kiváltságosok csoportjába. Sikeresen vehette föl a verseny a nemességgel, mely ezen a területen szinte kizárólagos módon jelentette és képviselte a nemzetet. Az iparosodás, a jómódú polgárság térnyerése, a vállalkozói réteg gazdasági súlyának, műveltségének megfelelő teret indikált magának a társadalmon belül. A többség számára azonban minden mozgás ellenére, az uralkodó iránti lojalitás volt a mérvadó, szinte függetlenül társadalmi helyzettől, vagyontól, anyanyelvtől vagy vallástól. Ezért nem váltott ki különösebb indulatokat, ha egy terület az egyik uralkodó fennhatósága alól a másikéba került át. Azért a 24 szepesi város elzálogosítása 1412-ben sohasem vált lengyel-magyar, vagy lengyel-szlovák viszály forrásává. Igaz, visszacsatolásukra 1772-ben került sor, tehát jóval a modern nemzetévtől kialakulása előtt, s így nem lett belőle tömegindulatokat kiváltó matéria. Házasságkötések, adományok, vesztés csaták nyomán gyakorta kerültek területek mások fennhatósága alá. Az élet szinte változatlanul folyt tovább, csak a lojalitás alanya lett más. Birodalmak duzzadtak, majd soványodtak, határok mozogtak ide-oda anélkül, hogy komoly, tömegméretűnek nevezhető lelki válságot, kollektív veszélyzetettségérzést idéztek volna elő az alattvalókban. Az emberek zöme eltűrte és elfogadta a cserét, jóval inkább gazdasági vagy vallási érdekei motiválták érzelmeiket.

Ezeket az eseményeket, mint sérelmeket már egy későbbi kor, a romantika "fedezze föl" és plántálja korábbi korszakok emberének érzelmvilágába teljesen önkényes módon. Ettől a történelmiellen koloncól azóta sem tud szabadulni Közép-Kelet-

Európa hátrafelé pillantató legendáriuma. Ez a statikus szemlélet, mely a ma érzelmeit a múltban is fellelhetőnek véli, azáltal, hogy ma már széles néprétegeket érint és szinte mindenkit szembesít vele, tömegméretűvé vált. Ezzel egy új, de annál rázóssabb korszak kezdődött. Megjelent a tömegember és amint Gustav Le Bon a múlt század végén jól segítette, a tömegek fogják irányítani századunk mozgásait. "A tömegeknek mindig jelentékeny szerepük volt a népek életében, de sohasem olyan nagymértékben, mint napjainkban. A mai kor egyik legfőbb jellemvonása, hogy a tömegek tudattalan tevékenysége lép az egyének tudatos tevékenységének helyére."³ A tömegben azonban túlzott és egyoldalú, brutálisan leegyszerűsítő látásmód uralkodik. "Egy csekélyke ellenszenv vagy rosszallás, amelyből az izolált egyénnél alig lesz valami, rögtön vad gyűlöletté fajul a tömeghez tartozó egyénnél.

A tömegérzelmek erősségét (...) fokozza a felclősség hiánya."⁴ Ilyenkor kellene a bölcs politikai egyéniségek, akik megfelelő mederbe és irányba tudják a tömegeket vezetni. De rendszerint nem ez történik. "Eddig, és még nem is olyan régen, a kormányok tevékenysége, néhány író és a kevés számú újság voltak a közvélemény igazi szabályozói. Ma már az írók elvesztették minden befolyásukat, s az újságok csak visszahatnak a közvéleményre. Ami az államférfiakat illeti, távol attól, hogy irányítsanak, a közvéleményt igyekeznek követni. Rettegnek a közvéleménytől, amely nem egyszer a terrorig megy és megfosztja őket minden határozott magatartástól.

Mind nagyobb tért nyer az a törekvés, hogy a tömegek véleménye legyen a politika legfőbb szabályozója."⁵ Száz éve jelentek meg ezek a sorok, de úgy tűnik, mintha szerzőjük ma vetette volna őket papírra.

A korábbi szemléletet az első világháború utalta visszavonhatatlanul a múltba, s azt peccsételte meg igazságtalanságaival a Párizs-környéki békerendszer, mely még egy további, sokkal nagyobb és gyászosabb világháborút készített elő. A Balkánon zajló események mindmáig erre figyelmeztetnek bennünket.

Wilson önrendelkezési jogot hirdetett minden népcsoport számára. Ezt egyszerűen nem lehetett megvalósítani, hiszen az egyes népek nem gettószerű mozaikként éltek egymás mellett, hanem a legtöbb esetben a nyelvhatárok mentén létezett egy hol szélesebb, hol szűkebb, hol markánsabb, hol elmosódottabb sáv, melyben több népcsoport élt egymás mellett, gyakorta kibogozhatatlan vérségi kapcsolatban. Ráadásul úgy, hogy mindennapjaiban két, vagy három nyelvet is használt és ez számára teljesen megszokott és természetes volt, hiszen ezt hozta magával az évszázados szerves fejlődés. Ezt a természetes folyamatot bolygatta meg teljesen mesterségesen és diletáns módon az új, sokszor mesterséges határok születése. Ennek az lett az eredménye - annak ellenére, hogy Nyugat-Európában a fejlődés inkább volt mondható szervesnek és a határok természetes módon alakultak ki az esetek nagy többségében -, hogy Portugáliát kivéve - leszámítva a törpeállamokat -, kontinensünkön nem létezik egyetlen egy, nemzetileg homogén államalakulat. Ez ugyan megkerülhető, illetve szőnyeg alá söpörhető az államnemzet fogalmával, melyet azonban térségünkben, mivel már kiforrott nemzetek élnek egymás mellett, vagy részben egymásba ékelődve, igazából nem lehet semlegesíteni. Szerencsés lehetőség a német, olasz, francia és rétoromán számára, hogy egyformán érezheti magát svájci hazafinak anélkül, hogy

ez számára identitászavarokkal járhatna. Ám ez az államalakulat jóval a mai értelemben vett nemzeté válás előtt lett szuverén országgá. Az egyes népcsoportok képviselői önszántukból alkották meg. Működőképességét az egyenrangúság politikája szavatolja, figyelembe véve az arányokat és sajátos igényeket. A francia példa már kevésbé biztató. A breton, a bretoniak, a baszk ugyanis a francia politikai nemzet tagja. Ez viszont elmossa a határokat a nemzetfelfogások között. De a regionalizáció tág teret nyújt a szabad nyelvhasználat számára. A francia modell hasonlít a leginkább az 1918 előtti Magyarhon gyakorlatához. Ebből azonban a nemzetiségek képviselői nem kértek. De miért feltételezik még ma is egyesek, hogy a szlovákiai magyarok a szlovák politikai nemzet tagjai kívánnak lenni? Hiszen fennáll a veszélye annak, hogy ez a kisebbségek felszámolásához vezető út. A népcsoport beolvadva a politikai nemzetbe, végül is feloldódhat a másik nemzetben, ha a kettő közötti különbség elmosódik, ha nem világos a kettő közötti határ.

Tiszta nemzetállam kialakításához több út vezet, de ma nincs lehetőség ezt humánus módszerekkel megvalósítani az adott realitások közepette. Az egyik leghatásosabb módszer a tömeggyilkosság, "kifinomultabb" formájában az etnikai tisztogatás, mely vegyíti az előbbi tevékenységet a lakhelyről való elűzéssel. Népiertást követtek el a szó legdurvább értelmében a törökök az első világháború idején az örményekkel szemben. Hátborzongató összefüggés, hogy éppen az a Franz Werfel örökölte meg halhatatlan regényében ezt az eseményt, akinek nemzetársai egy részére ugyanez a sors várt 1945 után Cseh- és Morvaországban. A másik radikális megold-

dás a ki- illetve áttelepítés, melynek éhar-cosait nem kell külön bemutatnunk. Ez lett a végzetle számtalan szlovákiai magyarnak is.

Külön kell említenünk, mint speciális esetet a lakosságcsereét. Hogy távoli példával éljünk, az 1923-as lausanne-i konferencia értelmében valósult meg a görög-török lakosságcsere, mely stabilizálta a két ország közötti határt, mégis mindmáig fájó emlékeket fakaszt. De akár cseréről, akár kitelepítésről értekezünk, nem hagyható figyelmen kívül az egyre inkább előtérbe szüremelő kérdés a szudéta-németek eltávolításával kapcsolatban, hogy vajon alapvető emberi jog-e a szülőföldhöz való jog? Joga van-e egy népcsoportnak ősei földjén élni úgy, hogy megőrizhesse nemzeti sajátosságait? Ugyanez a kérdés merül föl az izraeli-palesztin viszonyban is. Ott most az autonómia létrehozása tehet pontot az évtizedes öldöklésre. De ha a válasz nemleges lesz, akkor csupán a fenti embertelen politikai gyakorlatok bármelyike kerül ismét előtérbe.

Leginkább a határmódosítással kombinált ösztönzött lakosságcsereének lehetne egyes esetekben jogosultsága, de ez egyrészt szintén a szülőföld részleges elhagyásával járna, másrészt senki sem veszi magának a bátorságot, hogy határmódosítással álljon elő. Az eredeti Balladur-terv csöndes kimúlása ennek beszédes bizonyítéka. Holott a Szovjetunió és Csehszlovákia megszűnése, de főleg a balkáni helyzet képlékenysége rég megdöntötte a határok megváltozhatatlanságáról hirdetett dogmát. Mégis súlyos traumát jelentenének a területi veszteségek azok számára, akiknek ezt el kellene szenvedniük. Ez pedig mérgezné a szomszédok közötti kapcsolatokat. Persze kérdés, hogy a rendezetlen problémák elodázása alkalmas-e a légkör megnyugtatására. Az ód/kodás érthető. A két világháború közötti határvál-

tozások mindmáig súlyos traumaként élnek és tömegindulatokat gerjesztenek.

De nézzük most az egyik szelídebb formát, a kényszerasszimilációt. Megítélésünk szerint, az asszimilációnak erről a válfajáról csupán a XX. században beszélhetünk, mivel korábban a nemzeti hovatartozás lazább, ködösebb és fejletlenebb volt az első világháborút követő korszakénál. Amíg az egyén számára többé-kevésbé világos, hogy mely nemzetközösség tagja s ezt valamilyen kényszer - legyen az lélektani, gazdasági, vagy éppen jogi jellegű - hatására egy másik tagjává kénytelen nyilvánítani önmagát, akkor beszélhetünk erőszakos beolvasztásról. Korábban a többnyelvű közegben élő egyént nem állították ilyen dilemma elé. Legfeljebb anyanyelvét volt kénytelen bevallani a népszámlálások idején. De hogy e fogalom még ma is sokak számára tisztázatlan kérdés, mutatja a nemzetiségi és anyanyelvi létszám közötti nem jelentéktelen különbség az utolsó csehszlovákiai népszámlálás adatai szerint.

A kényszer hatására megváltoztatott identitás velejárója egy sor keserves és bonyolult folyamat beindulása, mely szorongással, stresszel, esetleg lelkiismeretfurdalással járhat. A mindenki által ismert reszlovákizáció erre kitűnő példa, melynek következményei mindmáig élnek az emberek zsigereiben.

Ez a gyakorlat is kimeríti a genocídium nemzetközileg elfogadott kritériumát, mivel lelki kínnal járt.

A nemzetállam és nemzeti identitás negatív kisebbségpolitika gyakorlása esetén a kisebbségi népcsoportok tagjainál óhatatlanul szembekerül egymással. Az ilyen erőszakos módszerek abból a mítikus elképzelésből merítenek, hogy az egynyelvű ország az ideális megoldás és a boldogulás záloga.

Erre természetesen nincsen semmilyen garancia és a történelem sem igazolta az effajta torz álmokat. Csupán azt lehet elérni az ilyen mesterkedésekkel, hogy az állampolgárok érintett része nem tud tisztességgel lojálissá válni az ilyen országgal szemben. De mivel a hatalom nem minden polgára számára biztosítja az esélyegyenlőséget, korlátozott demokráciát hoz létre. Az így generált folyamat tág kapukat nyit a totalitárius állami berendezkedés számára, melyre a többség is ráfizet. A többség a kisebbség túszává válhat. A cseh-német viszony rendezésének nehézségei intő példaként tornyosulnak minden ilyen kísérlet elé. Holott a mai Cseh Köztársaság voltaképpen majdnem teljes mértékben nemzetileg homogén. Mégsem tud megszabadulni a múlt tisztességtelen gyakorlatától. Nem képes bevallani múltját.

Kiutat jelenthetne az etnikailag semleges állam eszményképének a fokozatos megvalósítása. De vajon melyik nemzete e régiónak felkészült erre a megoldásra? A szlovák nemzetről ez jelenleg aligha mondható el. Az autonómiák kérdése szintén minduntalan teljes elutasításba ütközik ugyanúgy, mint a társnemzeti koncepció elfogadása. A nemzetközi közeg sem hajlandó még most észrevenni, hogy az egyén autonómiája csonkul, ha nem kapaszkodhat meg a kollektív jogok által nyújtott hálóba. Az egyházi autonómiák létezése, mely ma már alig irritál bárkit is, erre pozitív analóg példákkal szolgál.

A többség kollektív jogokat gyakorol az élet minden területén anélkül, hogy ennek

tudatában lenne. A kisebbségi jogoknak is csupán csoportos léptékben van értelmük. Egy ember önmagában nem tud mit kezdeni az individuális jogokkal. Az egyén élete csak így tud kiteljesedni, így tudja megőrizni integritását, nemzeti identitását, hiszen társas lény.

A jelenlegi oroszországi folyamatok még inkább rá kellene hogy ébresszenek bennünket arra a sanyarú történelmi tapasztalatra, hogy Közép-Európa szétszabdálása apró államokra, csupán a mindenkori agresszoroknak nyújtott könnyű zsákmányt, akármilyen eszmerendszerre hivatkoztak. A pánszlávizmus, a kommunizmus és a nemzeti szocializmus csak a hatalmi étvágyak leplezésére szolgáltak.

Humánus kiutat a pozitív politikai gyakorlat nyújthat. Ma úton-útfélen hivatkoznak az európai hagyományokra, melyek alaprétegét épp a kereszténység eszméi alkotják. Ne csak hivatkozási alapnak használjuk őket, hanem váltsuk valóra a tanítást: "Jaj azoknak, akik jogtalan rendeleteket hoznak..."⁶ Mert minden dübörögve menetelő csizma és véráztatta köpönyeg elég, és tűz martaléka lesz."⁷

Jegyzetek:

1. *Máté evangéliuma* 7:2
2. 7:12
3. *Gustave Le Bon: A tömegek lélektana, Franklin Társulat, Bp. 1920², 1.0.*
4. 43.0
5. 140.0
6. *Ézsaiás Könyve* 10:1
7. 9:4

A szlovákok nemzeti identitása és a történelmi magyar állam

A nemzeti identitás és a nemzeti állam kapcsolatának kérdése a szlovák politika történetében mindenekelőtt eredetének vizsgálatát és magyarázatát követeli meg. Ugyanis csak a történelmi visszatekintés adja meg azokat a koordinátákat, amelyek az adott fejlődési szakaszon belül nemcsak a nemzeti identitás és a nemzetállam kapcsolatának specifikus voltát láttatják, hanem mindenekelőtt segítenek teljes képet alkotni azon modernkori szlovák törekvések folytonosságáról, melyek a szlovákok nemzeti identitásának egy nemzetállam keretén belül történő kiteljesítésére irányultak.

Mivel a szlovák államiság gondolata és megvalósításának szándéka a történelmi Magyarországon született, ahol a szlovákok mint autochton nemzet éltek, magától értetődő, hogy e szándékokat is az országon, ill. a Habsburg birodalmon belül akarták érvényre juttatni. Ilyen összefüggésekben hangot adhatunk annak az alapvető gondolatnak, mely szerint éppen a saját államiság bizonyos formájának kialakítása jelenthette volna a nemzeti identitás elismertetéséért

vívott harc csúcspontját, hiszen a szlovákok elismert államalkotókká váltak volna.

A szlovák nemzeti identitás értelmezésével tehát szervesen összekapcsolódtak az azonosság államjogi kifejezésére és elismeretetésére irányuló törekvések.¹ Meg kell mondanunk, hogy ezek a törekvések azon belső források és kötődések koncentrált kifejeződései voltak, melyek a társadalmi élet minden területén életben tartották a nemzeti identitás gondolatát. Ilyen értelemben a nemzeti identitás megnyilvánulásai közé nemcsak az annak államjogi kifejezésére és elismertetésére irányuló törekvések tartoznak, hanem mindazon társadalmi tevékenységek is, melyek a nemzeti élet érdekeit és szükségleteit követték nyomon. Ebből az következik, hogy a nemzeti identitás nem egyszerűen elvont fogalom volt. Tartalma közvetlenül kötődött a nemzeti identitás konkrét megjelenítési formáihoz a kultúrától a politika szféráján át a gazdaságig. Éppen ezek a megjelenítési formák bizonyították az identitás életképességét és a történelmi folyamatban való aktív érvényesülését.

A szlovákok nemzeti identitásának kérdését az 1848-49-es forradalomtól az első világháborúig terjedő időszakban a nemzeti identitás-nemzetállam kontextusában a szlovák nemzet politikai és államjogi identitásának kérdéseként értelmezzük. Tudjuk azonban, hogy a nemzeti identitás és a nemzeti egyéniség definíciójának különböző filozófiai, etnikai, szociális, jogi, történelmi, nyelvi, gazdasági, kulturális és egyéb aspektusai vannak, melyeket figyelembe kell venni a probléma politikai és államjogi összefüggésekben történő vizsgálatakor. E tanulmány célja, hogy rámutasson a szlovák nemzeti identitás értelmének és jelentésének néhány aspektusára az adott időszak nemzeti emancipációs törekvéseinek politikai és államjogi szférájában.

Kimutatható, hogy az 1848-49-es forradalom fordulópontot jelentett, mely fokozta a szlovák társadalomban a nemzeti identitás gondolatának megértését és elsajátítását, mert azóta, elemezve a forradalmi események következményeit is, a szlovák politika tartotta magát ahhoz a meggyőződéshez, hogy a szlovákok további emancipációjának alapvető és elengedhetetlen feltétele nemzeti identitásuk érvényesítése megfelelő államjogi intézkedések révén. Ugyanis a Ľ. Štúr által kidolgozott nemzeti identitás - koncepcióhoz és az 1848-49-es forradalom szlovák emancipációs programjához kapcsolódtak a szlovákok törekvései a következő évtizedekben.

A bachi neoabszolutizmus időszakában a nemzeti identitás gondolata leginkább a politikai publicisztikában jutott szóhoz, mely elsősorban a nemzeti identitás érvényesítésének politikai feltételeit és lehetőségeit kutatta a többnemzetiségű történelmi Magyarország, ill. a Habsburg birodalom keretein belül. Kiindulópontja a nemzetek

mint önálló etnikai-kulturális-politikai individuumok, természetes egyenjogúsága volt, melynek kifejezői - többek közt - a nemzetgyűlések lehettek volna, szemben a történelmi-jogi elv, ill. a területi egységek megőrzése alapján szerveződőkkel.² A politikai publicisztika igyekezett teret adni az oktatás, a kultúra és a gazdasági-szociális szféra specifikus nemzeti érdekeinek és szükségleteinek is.³ Megújultak például egy szlovák tudományos társaság és egy nemzeti kulturális intézmény létrehozásának tervei.⁴ Az említett viszonyok közé szervesen illeszkedett Ján. D. Makovický azon elképzelése, mely egy "nemzeti bizottság" létrehozását szorgalmazta, mely a nemzet gazdasági felemelkedése érdekében tevékenykedett volna, és nem lett volna nemzetpolitikai funkciója. Mindenesetre ez a terv figyelembe vette, hogy a szlovákok nemzeti érdekeit intézményesített formában kell képviselni, és hogy szükséges az egész nemzetre kiterjedő integráció, mivel a szlovákoknak nincsen "nemzeti összekötőjük", azaz egy szerv vagy intézmény, amely a nemzeten belül és kifelé is nyilvánosan képviselné identitásukat és a belőle fakadó törekvéseket.⁵

A szlovák nemzeti identitás az Októberi Diploma (1860) és a Februári Pátens (1861) kiadása utáni alkotmányos viszonyok közt definiálódott az 1861-es programdokumentumokban (memorandum)⁶. Alkotói gazdagon indokolták a nemzeti identitás kardinális alaptételeit, kihasználva nemcsak a természetes jog elveit, hanem történelmi jogi indokokat is, hogy a történelmi Magyarország adja a szlovák nemzeti identitás megvalósításának keretét. A szlovák fél részéről egyértelmű volt az igyekezet: kihasználni minden alkotmányos lehetőséget, beleértve az uralkodó befolyását is, hogy az

alkotmányos rend bevezetésekor kellő módon vegyék figyelembe azt a tényt, hogy az ország alapjainak szilárdsága szempontjából szükségeszerű minden nemzeti szubjektum létezésének elismerése. Azaz az etnikai-nemzeti elvnek, mely a nemzetek emancipációs érdekeit és szükségleteit fejezte ki, ilyen értelemben természetes tömörítő és integrációs tényezőként kell működnie, mivel az adott körülmények között a nemzetek természetes jogait tükrözi, és lehetővé teszi identitásuk érvényesítését. Tulajdonképpen a föderáció és az autonómia elveinek felhasználásáról volt szó, a szlovák politika ugyanis ebben látta a lehetőséget minden nemzet *modus vivendi*jének elérésére.

A hatvanas évek első felében szlovák politikai körökben még számolhattak annak lehetőségével, hogy a történelmi Magyarországon, illetve a birodalmon belüli nemzeti-ségi kapcsolatok megfelelő jogi normákkal rendeződhetnek oly módon, hogy a szlovákok nemzeti identitását államjogilag is elismerik. A nemzetiségi törvény előkészületei és a magyar politikai reprezentáció Béccsel folytatott tárgyalásai kapcsán egyre világosabbá vált, hogy a nemzeti identitás kérdése háttérbe szorul. A birodalom 1867-es dualista elrendezése végeredményben szertefoszlatta az ilyen irányú reményeket. Ideiglenesen valamelyest stabilizálódtak a monarchia belső viszonyai, de távlati fejlődése szempontjából megoldatlanul hagyott egy alapvető problémát, mely ugyan a felszín alatt egyre jelentősebbé vált, de a vezető politikai körök kerülték a lényegét.

A szlovák politikai élet szereplői különböző nyilvános szerepléseik alkalmával emlékeztettek azokra az ellentétekre, melyek az állami berendezkedés elvei és a lakosság valódi nemzetiségi összetétele: az

egyik nemzet jogai és más nemzetek identitásának el nem ismerése, valamint az egy elismert államalkotó nemzet és a többnemzetiségű ország között feszültek. Következtéseikben egyértelműen figyelmeztettek arra, hogy az ilyen állapot nem garantálja sem az állam belső, sem külső stabilitását, mivel nem felel meg a többségi lakosság természetes igényeinek és szükségleteinek.⁷

A feltételezések, melyeket a kiegyezés távlati hatásairól a szlovák politikusok megfogalmazták, végeredményben beigazolódtak és a "nemzeti egyenjogúság elvének elvetése a monarchia szempontjából később sorscsapássá vált".⁸ Ennek az eseménynek a kortárs szlovák értékelései még visszatekintve is józan, racionális mérlegelés eredményének tűnnek, melyben nem található meg az egyoldalú elfogultság érzelmi összetevői. Előrejelzés-értékük abból fakadt, hogy pragmatikusan ítélték meg azon történelmi, nemzeti és politikai tényezők fejlődésének legvalószínűbb tendenciáit, melyek meghatározták a monarchia belső fejlődését és külkapcsolatait.

A magyar (hungarus - uhorský) politikai nemzet koncepciója több szempontból is elfogadhatatlan volt a szlovák politikai reprezentáció számára. A legfontosabbak közé tartozott az a tény, hogy ez a koncepció megtagadta az etnikai nemzetek államalkotói jogait, a valóságban tehát etatista elveken és az egyik nemzet hegemoniáján alapult, bár a történelmi Magyarország soknemzetű államként alakult és fejlődött.

Mikor a nemzetiségi törvény 1868-as elfogadásával végleg világossá vált, hogy a magyar politikai körök számára elfogadhatatlan a nemzeti egyenjogúság koncepciója, a szlovák nemzeti identitás gondolata, melyet a memorandumok programja koncentráltan tartalmazott, továbbra is a szlovák

politika stratégiai célja maradt. Ezt az irányt nem kérdőjelezték meg még a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) aktuális - leginkább választási - programjai sem, mivel elvből a nemzetek egyenjogúságát támogatták. Mindemellett szem előtt tartották a fennálló jogrendet és ennek keretein belül emeltek szót a nemzetiségi törvény gyakorlati betartásáért.

A nemzeti önkormányzat (autonómia) gondolata annak ellenére visszhangra talált a szlovák környezetben, hogy az államjog területén az adott körülmények között nem volt aktuális. Mindazonáltal lényeges vonásai és fontos elemei kihatottak a nemzeti identitás megőrzésére irányuló törekvésekre a társadalmi élet minden szférájában (politika, gazdaság, oktatás, kultúra, evangélikus egyház stb.), még ha nem lehetett szó ezen törekvések teljes körű megvalósulásáról.

A szlovákok nemzeti identitásának gondolata azonban nemcsak arra a tényre támaszkodott, hogy a szlovák nemzet az állam területén valóban létező szubjektum, hanem mindenekelőtt nemzeti identitásának és fejlődése sajátosságainak történelmileg megkérdőjelezhetetlen gyökereire. Az adott időszak szlovák történetírását éppen az ennek a folyamatnak a megvilágítására helyezett hangsúlyt jellemezte; dokumentáltak továbbá az önálló szlovák nemzet fejlődésének folytonosságát, tekintetbe véve nemcsak az immanens etikai - kulturális attribútumokat, hanem a többnemzetiségű történelmi Magyarország állami - politikai berendezkedéséből következő tényezőket is.

A szlovák történelemközpontú gondolkodás világosan megmutatkozott a tudományos igényű munkákban és jelentős mértékben jelen volt a publicisztikában is. A formálódó történelem-koncepciók abból a

tételtől indultak ki, hogy a szlovákok a történelem alanyaként jelennek meg, tehát mint történelemformáló tényező, és hogy a szlovák történelem egy önálló nemzet történelme, mely tudományos vizsgálódás tárgya is. F.V. Sasinek, J. Záborský, Š.M. Daxner, J. Hložanský, A.S. Osvald, J. Škultéty, J. Botto, S. Hurban Vajanský, M. Hodža és egy sor más szerző munkái, bár voltak különbségek az egyes kutatók eltökéltsége ill. az érdeklődési köreik között, egyértelműen kifejezik a szlovák nemzeti identitás történelmiségét. Ez a megállapítás attól függetlenül is érvényes, hogy a szlovákok fejlődését explicit módon fogalmazzák-e meg vagy a szlovák történelem elméleti háttérét a konkrét történelmi probléma tárgyalása tartalmazza.⁹

Tekintettel arra, hogy a szlovák nemzeti identitás elismertetésére irányuló törekvések helytállóságának történelmi bizonyítása szükségszerű volt, a történetírás adekvát kategóriákkal és fogalmakkal dolgozott (pl. nemzeti jogok, történelmi jogok, nemzeti egyenjogúság, a szlovákok autochtóniája a történelmi Magyarországon, az etnikai és a történelmi jogi elv, a nemzet történelme. Szlovákia történelme, nemzeti emancipáció, stb.), melyek azt bizonyították, hogy a nemzeti identitás kérdése nem célszerű politikai jelszó volt: lényege a szlovákok történelmi fejlődésében rejtett. Az identitás tudatos manifesztáció formájában nyilvánult meg és abban az emancipációs folyamatban, amely ezt az identitást erősítette és előkészítette államjogi keretek közti megvalósulásának feltételeit.¹⁰

Amennyiben a XIX. században a szlovák tudományos kutatások a szlovák nemzeti identitás kérdését elsősorban a nyelv, az irodalom, a történelem és a néprajz területén vizsgálták, úgy a XX. század elején a

szlovák tudomány koncepciója fokozatosan bővült és pontosabbá vált, ami például a nemzeti identitás jellegének univerzálisabb és globálisabb értelmezésében is megnyilvánult. Ezt az irányvonalat a fiatal generáció tagjai képviselték, akik közül meg kell említenünk J. Lajčiakot és F. Ruppeldt.

A tudomány feladatait J. Lajčiak, a szakmai érdekeltséget szem előtt tartva, a nemzeti identitás megerősítésében látta. A tudományos tevékenységet a nemzeti erők aktivizálásának és eredeti tudományos gondolatok és az elméleti képességek bemutatásának fontos területének tartotta, miközben elsősorban a szlovák nemzeti életről és a szlovák valóságról szóló új tudományos munkákra gondolt.

Nem véletlen, hogy éppen a szélesebb néprétegek egyértelműen aktívabb politikai szerepvállalása idején tartotta fontosnak a szlovákiai politikai mozgás politikatudományi és szociológiai vizsgálatát, valamint a társadalmi kérdések tanulmányozását. Éppen a szlovák nemzeti kérdés igényes vizsgálatának szükségességében látta a filozófia, különösen a történelemfilozófia feladatát. Hangsúlyozta, hogy ennek a tudományágnak foglalkoznia kellene pl. azzal a kérdéssel, milyen jelentőséggel bírnak a szlovákok a nemzetek történelme szempontjából, hiszen egy nemzet jelentősége attól függ, hogy milyen szerepet játszik a többi történelmi nemzet kontextusában, mert "nekünk nem elég politizálni, politikusnak kell gondolkodnunk és történelmileg - filozofikusan kell mérlegelnünk". Megállapíthatjuk, hogy J. Lajčiak felhívása a nemzet tudományos megismerésére, a nemzeti identitás aspektusán túl, kapcsolódott ahhoz a szükségszerűséghez is, hogy a társadalom potenciálját a nemzet - perspektivikusan egyéniség - attribútumainak

fejlesztésére fordítsák. Ily módon emlékeztetett arra, hogy a nemzetek értékét "intellektusuk" és erkölcsük határozza meg.

F. Ruppeldt hangsúlyozta, hogy "tudományos-kulturális munkánk során az egyetlen lehetséges alaphoz kell ragaszkodnunk, mégpedig a szlovák nemzethez, egész élétéhez és létéhez."¹³ Ez azt jelentette, hogy a szlovák tudomány érdeklődésének középpontjában a szlovák nemzet identitásának kell állnia. A szlovák tudományos törekvések alapvető irányának ilyen meghatározása egyúttal magába foglalta a szlovákok önálló nemzetként való létét is. Ebből az orientációból szervesen következik az is, hogy egy önálló nemzet létezése már önmagában is életének, továbbá azoknak a feltételeknek, jellemző attribútumoknak és tényezőknak a tudományos vizsgálatát igényli, amelyek meghatározták és kifejezték a többi önálló kultúrnm nemzet közt elfoglalt helyét ugyanúgy, mint belső viszonyait és szellemi, valamint anyagi forrásait.

A felvázolt koncepció szerint a szlovák tudománynak nemcsak a klasszikus és modern nyelvekre kellett kiterjednie, hanem mindenekelőtt a történelemre. És nemcsak a régebbi korok vizsgálatára, hanem a jelen (azaz a XIX. század, melyre a nemzeti és kulturális élet folyamatosan támaszkodott) megismerésére. Épp a nemzet saját történelmének kutatása bírt aktuális jelentőséggel a történelmi múlt, a nemzeti identitás történelmi összefüggéseire vonatkozó ismeretek szempontjából. Ebben az összefüggésben F. Ruppeldt a következő elvet említi ki: "Ahogyan a történelmi jogok sem őrizhetik meg a nemzet életét és szabadságát anélkül, hogy a jelenben is állandó munka folya, úgy viszont: a nemzetnek minden történelmi jog nélkül, csak földje és fiai munkája alapján kell

fennmaradnia és így van joga az élthez és a szabadsághoz".¹⁴

A koncepcióban fontos helye és küldetése van még a szlovák nyelv és a szlovák irodalom vizsgálatának, melyek pótolhatatlanok a nemzet identitásának megismerésében az élet más területein, a geográfiai és természeti viszonyoktól kezdve a nemzetgazdasági és politikai tevékenységen keresztül a néprajzig és a művészeti alkotásokig. Egyfelől a nemzet életének általános jelenségeit hangsúlyozza, másfelől a sajátos értékek és erők vizsgálatának szükségességét, melyekkel a szlovák tudománynak kellene foglalkoznia.

Ruppeldt szerint ezek a feladatok és kötelezettségek a nemzetek természetes jogainak alkalmazásából és a történelmileg kialakult nemzeti identitás - beleértve a politikai identitást is - korabeli tudatából fakadtak. A nemzeti identitás gazdasági és politikai aspektusainak vizsgálatára fektetett hangsúly az egész szociális problematika komplexebb megismerésének szükségességévé alakul, mely nem nélkülözheti a történelmi visszatekintést és a szociálpszichológiai dimenziók feltárását. Gondolatait és elképzeléseit F. Ruppeldt így foglalta össze. "Tudományos megismerésünk célja csak egy lehet: megismerni saját nemzetünket, örökölt földjét és lelkét. És ezen ismeretek alapján gyakorlati ténykedésünk célja is csak egy lehet: megtartani nemzetünk számára a földjét, nemzetileg-gazdaságilag megerősíteni, saját érdekében fejleszteni szellemi képességeit és erőit, hogy így biztosítsuk helyét a kultúrnemzetek sorában."¹⁵

A szlovák politikai életben a nemzeti identitás kérdését komplex módon értelmezték, vagyis nem szűkítették le azon történelmileg kialakult attribútumok összességére, amelyek a szlovákokat mint

önálló nemzetet jellemezték. Ellenkezőleg: figyelmet fordítottak a nemzeti identitás adott politikai - hatalmi körülmények közti megvalósításának lehetőségeire is. Bár a vélemények a korabeli szlovák társadalom problémáiról szerzőik elvi és politikai pozíciói szerint különböztek, a nemzeti identitás alapvető kérdése nem volt kétséges. Emellett világosan megmutatkoztak a nemzeti lét aktuális állapotára, az emancipációs folyamat egyes szellemi tényezőinek feladatára, ill. a nemzeti erőknek a gazdaság, politika, kultúra stb. területén kívánatos programjára vonatkozó értékelések közti különbségek. Nem a nemzeti identitás elemi összetevőiről volt tehát szó, hiszen elsősorban a kérdések voltak jelentősek, amelyek a nemzeti identitás egyes attribútumai megőrzése és gondozása útján történő védelmével és oltalmával függtek össze. Ennek lényegében megfelelt a nemzeti autonómia fő programvonala, valamint a Szlovák Nemzeti Párt részleges - leginkább választási - programja, Különösen fontos küldetést teljesített a sajtó ill. a publicisztika.

Az 1848-49-es forradalomtól az első világháborúig terjedő időszak a szlovák nemzeti identitás fejlődésének lényeges fázisa. A szlovákok emancipációs folyamatait gátló és deformáló tényezők ellenére nemcsak fennmaradt, hanem új momentumokkal is gazdagodott a szlovák nemzeti individualitás koncepciója. Ezek révén egyrészt az Osztrák-Magyar Monarchián belüli politikai viszonyok változásaira reagált, másrészt alátámasztotta a folyamatos fejlődés és a gazdasági, szociális és kulturális szférában végbemenő globális trendek összefüggéseit.

Az 1848-49-es forradalom idején a szlovák nemzeti identitás kérdésének megoldása összekapcsolódott az államjogi változá-

sok szükségességével és az adott időszakban a szlovák emancipációs törekvések állandó és alapvető része volt. Megállapíthatjuk, hogy a Habsburg birodalom széteséséig nem létezett annak a problémának reális alternatív megoldása, amit hagyományosan nemzetiségi kérdésnek nevezünk, mint a nem magyar nemzetek államalkotókként való államjogi elismerése, hogy teljesértékűként vehessenek részt saját államuk ügyeinek irányításában. Ez olyan modell bevezetését jelentette, amely a nemzet - állam viszonylatban tiszteletben tartotta volna a történelmi Magyarország nemzetiségek történelmileg kialakult konstellációját.

Igaz, hogy a történelmi Magyarország hivatalos politikája a nem magyar nemzetek identitásához való másfajta hozzáállásból indult ki. Így logikus, hogy a szlovák nemzeti identitás gondolata is ellentmondásos helyzetbe került és ebből volt kénytelen kiegészíteni az adott körülményekkel, miközben egy olyan állam modellje érvényesült, amely nem jelentett megoldást a nemzetek kapcsolatának problémáira. Ez azt jelenti, hogy a többnemzetű állam egyik kulcsfontosságú alapelvét hagyta megoldatlanul. A következmények az első világháború eredményeinek tisztázásakor jelentkeztek, amikor a nemzeti identitás érvényesítésének kérdését egy más államjogi platformon és más államban lehetett objektív és megfelelő módon megoldani.

Jegyzetek

1. *A probléma rövid elemzését lásd: PODRIMAVSKÝ, M.: Államjogi törekvések a szlovák nemzeti emancipációs folyamat keretében (1848-1914). Palócföld 1994, 6.sz. p. 562-566.*

2. *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914. (Dokumentumok a szlovák nemzeti mozgalomról/ I. Bratislava 1962, p. 125-150.*
3. *U.ott, p. 123-125, 156-159.*
4. *U.ott, p. 150-156, 171-178.*
5. *U.ott, p. 178-184.*
6. *Az 1861. június 6-7-iki "A szlovák nemzet memoranduma" szövege megtalálható a Z prameňov národa /A nemzet forrásai/ (Ed.: ELIÁŠ, m.). MARTIN, 1988, P. 257-262. A Javaslat az önálló szlovák Környék létrehozásáról és szervezéséről (1861. dec.6.) szövegét kiadja: RAPANT, D.: Viedenské memorandum slovenské z roku 1861. Turčiansky Svätý Martin 1943, p. 136-157.*
7. *. M. Daxner a monacrchia államjogi berendezkedéséről folytatott tárgyalásokról a következőket írta 1866. szept. 25-én a Pešťbudinske vedomosti c. újságban: Mindenetre egy dolog biztos, a nemzeti egyenlőség igazi és őszinte megvalósítása nélkül nincs kilátás a belső viszonyok megnyugtató rendezésére." DAXNER, Š. M.: V službe národa /A Nemzet Szolgálatában/. Bratislava 1958, p. 271.*
8. *REBRO, K.: Cesta národa. Svedectvo o boji Slovákov za národný štát. /A Nemzet Útja. Tanúság a szlovákok nemzeti államukért vívott harcáról./ Bratislava 1969, p. 18.*
9. *A szlovák történetírás alapvető kérdéseiről valamint a bibliográfiát lásd: OTČENÁŠ, M.: Slovenská historiografia v druhej polivici 19. storočia. Kandidátska*

dizertáció. /A Szlovák Történetírás a 19. század második felében. Kandidátusi disszertáció. Prešov 1988.

Lásd még: POTEŤIRA, M.: Slovenská historiografia v rokoch 1901-1918. Košice 1980.

10. A nemzeti identitás történelmi aspektusainak megvilágításában fontos szerepet játszottak J. Malý-Dusarov, P. Kellner és J. Illožený jogtörténeti nézetei. Elemzésüket lásd: POTEŤIRA, M.: Právněhistorická argumentácia v slovenskom národnom programe v polovici 19. storočia. /A jogtudományi argumentáció szerepe a 19. századi nemzeti mozgalmakban./ Právněhistorické studie 21. Praha 1978, p. 145-181 és MACHO, P.: Koncepcia historicko-politickej individuality Slovenska v kontexte štátoprávnych hnutí národov Habsburskej

monarchie v 60. rokoch 19. storočia./ A szlovákok történelmi-politikai egyéniségének koncepciója a Habsburg birodalom népeinek államjogi mozgalmain belül a 19. század 60-as éveiben./ Historické štúdie 35. Bratislava 1994, p. 23-48.

11. LAJČLAK, J.: Naše literárne úlohy. /Irodalmi feladataink/ Slovenské pohľady 1908, p. 473.
12. U.ott, p. 474.
13. RUPPELDT, F.: Slovenská vedecko-kultúrna práca. /Szlovák tudományos-kulturális munka./ Slovenské pohľady, 1910, p. 339.
14. U.ott, p. 341
15. U.ott. p. 350.

A szlovákok modern nemzeti identitásának alakulása és a politika /1780-1849/

Identitáson - egyszerűen fogalmazva - az egyén vagy valamilyen csoport bizonyos értékekkel való azonosulását értem. Tekintettel találkoznék témájára, az identitásnak csak azon aspektusait fogom vizsgálni, amelyek összefüggnek a politikai élettel. Egy létszámát tekintve kicsi, ám nagyon jelentős réteg, az ún. szlovák hazafias vagy megújítási mozgalom intelligenciájának identitásával foglalkozom. Éppen ez az új elit volt a hordozója és az alakítója az új minőségnek, az új valóságnak. Kezdetben a társadalom szélén állt, ám véleményét és értékrendjét egyre több ember fogadta el, míg végül azonosult velük az egész társadalom, illetve a társadalom túlnyomó része.

Már első pillantásra szembevető a XIX. század első felében tapasztalható kontinuitás a szociális viszonyok terén és az erősödő diszkontinuitás a politikai elveket illetően. A történeti Magyarország társadalmi viszonyai II. József nagyvonalú, ám sikertelen reformkísérlete után egészen 1848-ig megőrizték hagyományos feudális jellegüket. Csak jelentéktelen mértékben és részlegesen módosultak. Jólal dinamikussabb változásokon ment keresztül ezalatt az intelli-

gencia és a politikusok egy részének mentalitása és érték szemlélete. Ez a szellemi átalakulás kényszerítette ki a konzerválódott társadalmi viszonyok szisztematikus változásait is. Az 1848-as év kodifikálta - vagy kodifikálta volna - őket.

A XIX. század 30-40-es éveiben már természetes volt, hogy a szlovák megújítási mozgalom intelligenciája nyíltan relativizálta vagy elutasította a hagyományos rendi értékeket és a reformpárti, modernizációs törekvéseket támogatta. Ezek a modernizációs törekvések két egyetemes érvényű alapelvre támaszkodtak. Mindkettő az új társadalom és állam kiépítésének és az egyének identitásának alapjává vált. A polgárság alapelve a törvény előtti egyenlőség és a hatalomban való részvételt biztosító jog szinonimája volt. A nemzeti alapelv pedig ezt az egyenlőséget erősítette az ösztartozás érzése és a nemzeti társadalom egysége révén.

A történeti Magyarország és nemzeti sorsára egyértelműen hatással volt az a tény, hogy a modernizáció itt nem összehangolta, hanem bonyolította a viszonyokat. Mégpedig oly mértékben, hogy a part-

nerség és az összetartozás helyett a bizalmatlanság, az elidegenedés és ellenségeskedés erősödött. A XIX. század első felében ez a tendencia leginkább a magyar-szlovák viszonyt jellemezte. Mi volt ennek az oka? Elsősorban a nemzet fogalmának különböző értelmezéseire kell figyelmet fordítanunk.

A modern magyar politikai gondolkodás abból az elképzelésből indult ki, hogy a történeti Magyarország modernizációjának elengedhetetlen velejárója a gyors /akár erőszakos/ vagy fokozatos magyarosítás. A szlovák fél kiindulópontja ezzel ellentétes volt. A modernizáció és harmonizáció feltételének az ország etnikumainak modern nemzetté alakulását és egyenlőségük biztosítását tartotta.

A XVIII. század végén még lényegesen más volt a helyzet. A felvilágosodás előtti és a felvilágosodás-kori intelligencia és a társadalom más rétegei is pozitív, kétségbevonhatatlan értéknek tekintették a történeti Magyarországot.¹ A magyar /hungarus/ hazafiság természetes volt, erős integráló tényezőként működött és a magyarországi összetartozás alapját jelentette. Attribútumai jelentősége és a vonzereje éppen a XVIII. században volt a legnagyobb. Olyan gondolkodók munkáiban is dominált, mint Samuel Timon, Matej Bel, Adam František, Kollár vagy Pavel Valaský. Megalapozott az ő és más kortársaik munkásságához való mind szlovák, mind magyar kötődés.

A domináns magyar /hungarus/ érzület mellett sokáig léteztek az etnikai dualizmus jelei is. Ha magyar környezetben a történeti Magyarországot a magyarok államának tekintették, a szlovák fél a szlovákok pozitív értékeit és az országgal kapcsolatos érdekeit, az egyenlőséghez való jogukat hangsúlyozta. Az etnikai különbségek miatt néha vitákra is sor került, de éppen az erős

hungarus-tudat tompította térben és időben ezeket az ellentéteket, harmonizálta a viszonyokat. A harmónia az ország egésze és a nemzet között a Felvilágosodás korára is jellemző volt. A felvilágosult szlovák értelmiség megbecsülte a történeti Magyarország történelmét, dicsőítette a megalapítóját, a magyar királyokat és szenteket /szent István, Imre, László/. Ugyanakkor hasonlóan intenzíven ápolták a saját hagyományait is - a Szent Cirill és Metód nevéhez fűződőt, a Nagymorva Birodalomét, mint a szlovákok államáét, Szent Svorad és Benedikt hagyományát. A szlovák katolikusok különösen nagy tisztelettel övezték a Mária-kultuszt. Juraj Papánck lelkész megalkotta annak a 31 ószlovák királynak a panteonját, akik szerinte Mojmir nagymorva fejedelem előtt uralkodtak. A felvilágosultak azonban összhangot kerestek a Nagymorva Birodalom és a történeti Magyarország között, hiszen ez utóbbit a nagymorva tradíció folytatójának tartották. Mások, hogy ne legyenek összeütközések, elutasították az ószlovákok és a Nagymorva Birodalom kapcsolatáról szóló elképzeléseket.

A politikai követelések első jelének azután Juraj Fándly *Compendiata historia gentis Slavae* című, 1793-ból származó munkájának néhány fejezetét tekinthetjük. Ezekben azt követelte, hogy a törvények ugyanolyan jogokat biztosítsanak a szlovák nyelvnek, mint amilyenekkel 1791 óta a magyar rendelkezett /tantárgy a fő- és középiskolákban, a létrehozandó tudományos intézmények általi védelme/.² Ezek a követelések azonban csak azután születtek meg, hogy megjelentek az első törvényes akadályok és eltérő körülmények között fejlődött a szlovák és a magyar nyelv. II. József reformjai ugyanis élénk tiltakozást váltottak

ki a magyarországi nemesség körében. A magyar nemzetgyűlés 1791-ben elfogadta az első törvényeket, melyek szélesebb teret biztosítottak a magyar nyelv használatára. Batthyány József esztergomi érsek elutasította a fiatal Bernolák-követők javaslatát, hogy a Bibliát az új szlovák irodalmi nyelvre /melyet A. Bernolák kodifikált/ fordítsák.

Egészen új helyzetet kísérhetünk figyelemmel a XIX. század húszas éveitől. A magyar történeti Magyarországelképzelésekre a szlovákok kétféle módon reagáltak. A szlovák intelligencia továbbra is a hagyományos hungarus-konceptió pártján állt. Másfelől a szlovák politikai gondolkodás a magyar és a szlovák közti különbséget hangsúlyozta. Emellett elsőrendűnek a nemzetit - szlovákot tartotta. A történeti Magyarország értékét relativizálta, a szlovák nemzet életerének létrehozásától tette függővé.

Leginkább J. Kollár követőit foglalkoztatta a Magyarországon kívüli megoldások lehetősége. A szlovák, illetve szláv történelmet már nem elsősorban a történeti Magyarországgal hozták kapcsolatba, hanem a Magyarország előtti időkkel. Pavol Jozef Šafárik beszélt először a szlovákok ezeréves elnyomásáról. Így megalapozta azt az érzést, hogy a szlovákok történelem nélküli nemzet. Ezt az elvet a szlovák fél gyakorlatilag a magyaroktól vette át.

Kollár igyekezett elkerülni a történeti Magyarországgal való kapcsolatokat a szlovákok /szlávok/ perspektíváit illetően is. Az államot magát is csak "származékos" értéknek tekintette. Elsődleges értéknek a nemzeti szellemi teret tartotta, melyet a szlovákok esetében "Össz-szláviának" nevezett.³

Hasonló kettősség jellemezte a XIX. század negyvenes éveiben a Štúr-generáció tevékenységét is. Következtesen különbsé-

get tettek a haza /a történeti Magyarország/ és a szülőföld /Szlovákia/ között. Igyekeztek a szlovák történelmet beilleszteni Magyarországtörténelmébe, L. Štúr - hasonlóan A. Bernolák fél évszázaddal korábbi nézeteihez - elismerte a magyar nyelvet a történeti Magyarország diplomáciai nyelveként. Határozottan kiállt egy új magyar /hungarus/ hazafiság mellett, mely az ország nemzeteinek szabadságára és egymás kölcsönös tiszteletére támaszkodott volna. 1848 őszén azonban ez a platform elvesztette vonzerejét. A szlovák politika képviselői eltávolodtak a történeti Magyarországtól, nem tekintették többé a szlovákok hazájának és a monarchia destabilizációs tényezőjének tartották. Egészen 1918-ig fennmaradt a történeti Magyarország többféle értékelése, a kritikától a dualizmuson át egészen a negációig. Ez a bonyolult viszony főleg 1867 után kapott nagy hangsúlyt. Ellentmondásos volt a szlovák politika nemességhez fűződő viszonya is. Az állítás, mely szerint a szlovák nemzeti mozgalom eleve nemesség-ellenes és plebejus volt, túlzottan egyszerűsít. A Szlovákia területén élő nemesi családok többsége pozitívan viszonyult a szlovák intelligencia tevékenységéhez még a XVIII. század végén is. Sok nemes számára természetes volt a szlovák nyelv ismerete, a szlovák, illetve cseh felvilágosult egyházi és világi irodalom támogatása, könyvek, folyóiratok rendelése. A Besztercebányán /Banská Bystrica/ megjelenő Staré noviny literárního umění c. lapot például a Révay és a Justh család is járatta.

A XIX. század húszas éveire azonban világossá vált, hogy a nemesi értelmiség és a reformpárti politikusok nagy részének nézetei jelentősen különböztek a modern szlovák nemzeti gondolat támogatóinak elképzeléseitől. Ebben az időben a nemes-

ség - néhány kivételtől eltekintve - a magyar szellemi élethez csatlakozott. Ez pedig arra kényszerítette a szlovák megújítási mozgalom intelligenciáját, hogy tartózkodóan viselkedjen a nemességgel szemben. Štúr követőinél ez nyílt kritikává érett, és az 1848/49-es évek fordulóján már megvetésüknek adtak hangot.

Tekintettel ezekre a körülményekre, az alakuló szlovák nemzet magját csaknem kizárólag a kevésbé vagyonos és privilégiumokkal nem rendelkező rétegek - a nép alkotta. Ez befolyásolta a szlovák nemzeti mozgalom értékrendjét is, amit általában plebejusnak tartunk. Ez a népiség új jelenség volt a szlovák történelemben. Nem programként jött létre, szükségmegoldás volt, válasz a deformált valóságra.

A szlovák fél, főleg Štúr követői számára, a 40-es években világos volt, hogy a közép-európai viszonyok között a nemesség a biztosítéka úgy a politikai háttérnek, mint a gazdasági és kulturális fejlődésnek. Štúr követői hajlandók lettek volna akár a nemzet élére is állítani ezt a réteget. A nemesség megnyeréséért vívott küzdelem még nem volt szélmalomharc.⁴ Ebben az időben a nemesi családok nagy részének azonosulása a magyar környezettel még nem volt sem mély, sem végleges. Érzéseik még gyakran ingadoztak egyfajta hungarus-magyar és szlovák kettős identitás között.⁵ Sok nemes várakozó álláspontra helyezkedett. Ezt az állítást támasztják alá azok a nézetek, melyeket több ismert nemesi család vallott az 1849-es szlovák politikai törekvésekkel kapcsolatban. Meg kell említenünk az Ostrolúcky, a Zmeškal, a Victoris, az Andreánsky és a Lehocký családot. Néhányan pedig még azzal is egyetértettek, hogy Szlovákia területileg és politikailag kiváljon a történeti Magyarországból

és autonóm módon éljen tovább. Amennyiben ez az ambiciózus ausztróföderalista modell megvalósult volna, a "szlovák országban" épp a hazai nemesség jutott volna meghatározó politikai szerephez. Így valószínűleg identitásuk szlovák összetevői is megszilárdultak volna. Az 1849-es év eredményei azonban háttérbe szorították ezt az alternatívát.

A következő évtizedekben is igyekezett a szlovák fél, főleg a hungarofil Új Iskola, a nemesség körében "felébreszteni a szlovák-ságot". Ez a remény véglegesen 1875-ben fulladt kudarcba, amikor a magyar hatalom megszüntette a szlovák nemzeti önállóság legalapvetőbb intézményi jelképeit is /Matica slovenská, három szlovák gimnázium/. Az utolsó ötven évben a szlovák kulturális és politikai gondolkodás terén is felerősödtek a népiség jelei. Szószólóinak nagyobb része apatikusan tekintett a nemességre. A kisebbség pedig - amelyhez Svetozár Hurban Vajanský is tartozott, aki metaforikusan száraz sarjnak nevezte el a nemességet - nosztalgiával.

Az az egységes hungarus tudat és hazafiság, amelyet Gregor Berzeviczi még büszkén vallott, a modern nemzeti elv /nacionalizmus/ dinamikus előretörése következtében szorult háttérbe. Mi eredményezte az új jelenség vitalitását és vonzerejét? A modern nacionalizmus néhány fontos ismérve a következő. Képes volt eliminálni a nyelvi, kulturális és szociális különbségeket. A nemzetet belül erősítette az egyenlőséget és az egységet, másrészt hangsúlyozta a más nemzetekkel szembeni különbségeket.

Együttal kialakult az a meggyőződés, hogy a nemzet saját, önálló életét éli. Valóban, ebben az időben a társadalmi gondolkodásban is több új kategória jelent meg,

melyeket a felvilágosodás még nem ismert. Az első a nemzeti szellem volt, melyet a nemzet tulajdonságai, erkölcesei, szokásai, hagyományai és történelme alkottak. Épp ennek köszönhetően jelenthetett a nemzet zárt, különleges sőt egyéni világot. A nemzeti szellem leghívebben az anyanyelvben és a nemzeti kultúrában jelentkezett /főleg a népművészetben, mindenekelőtt a népdalokban/. Míg a felvilágosodás korában a nyelv kommunikációs eszközként funkcionált, a XVIII-XIX. század fordulóján már kifejezetten pozitív, szinte szent értéket képviselt. Hasonló helyzetben volt a kultúra, mely kezdetben elsősorban magyar /hungarus/ és kozmopolita vonásokkal rendelkezett, és csak ebben az időben értelmezték önálló jelenségként. Ezek a mozzanatok nem annyira a magyar, mint inkább a szlovák nemzet egységét és összetartozását erősítették.

A befejező részben a XIX. század első felének politikai gondolkodását, ezen belül a nemzet fogalmának szlovák és magyar értelmezését szeretném áttekinteni. A magyar és a szlovák elképzeléseket gyakran tartják két különböző koncepció klasszikus példáinak. Az első politikai /állami/ nemzetként definiálhatjuk, mely az állam összes lakosának összetartozására és egységére épül. Éppen a történelmi állam és intézményi játszanak fontos integráló szerepet és egyúttal nagy értéket képviselnek. A másik, a szlovák példa etnikai nemzetként jellemezhető, mely leginkább a közös nyelv, kultúra, történelem, eredet hatására formálódik. Legfőbb jellemzőit az előző bekezdésben soroltam fel. Úgy gondolom, hogy ez a bipoláris jellemzés csak a probléma általános meghatározására vonatkozatható.

Nézetem szerint Európában az egyetlen valódi politikai nemzet a svájci. A többi

modern, ún. politikai /állami/ nemzet kialakulásakor közrejátszottak - kisebb vagy nagyobb mértékben - etnikai elemek is. Azon nemzet nyelve és kultúrája körül jöttek létre, amelyhez a történelmi államiság maradéktalanul vagy nagy mértékben kötődött. Ebben az esetben a többi etnikum asszimilációra volt ítélve.

A fent említett etnikai vonások /szellem, nyelv, kultúra/, és a Herderre való hivatkozás egyformán nyomon követhetőek a szlovák és a magyar értelmiségi körökben már a XVIII-XIX. század fordulóján. Később vonzerejük tovább nőtt /édes nyelv, magyar nemzeti szellem stb./. Így a modern magyar nemzet alakulásakor együttesen volt jelen az állami - politikai és az etnikai - nyelvi tényező.⁶

A másik, etnikai pólust a szlovák eset. Valóban, a szlovák gondolkodást egészen 1848-ig egyértelműen a kulturális és nyelvi kérdések ösztönzik. Átaluk formálódott a modern szlovák nemzet alapja. A modern történelem azonban azt bizonyítja, hogy a modern nacionalizmusok magukban hordják az önálló nemzeti állam megteremtésének igényét (az államforma nem lényeges). Arra törekszenek, hogy az etnikai nemzet rendelkezze a politikai nemzet jellemzőivé. Szinte az etnikai nacionalizmus megszületésével egy időben jelentkeznek egyértelmű vagy rejtett államjogi ambíciói.

Ez jellemzi a szlovák nemzetet is. Természetesen 1848 előtt nem voltak ezek hivatalos követelmények, csak rejtett vágyakra utaltak. Nem értékelhető a szlovák államjogi alternatíva első jeleként sem Kollár többjelentésű imaginatív víziója "Össz-szláviáról" a húszak évekből, sem a harmincas évek közepén keletkezett elmélet a szabad szláv nemzetek szláv föderációjáról, mint ahogy nem tekinthetünk így azokra a

magyar sajtóban napvilágot látott megjegyzésekre sem, amelyek arról szóltak, hogy a szlovákok és a csehek fel akarják újítani a Nagymorva Birodalmat.

Először Ján Kollár Vlastenec (Hazafi, 1821) című verse veti fel az önálló szlovák államiság radiális lehetőségét.

1834-ben a selmecbányai akadémia professzora Mikulaš Šuhajda megjelentetett egy írást *Der Magyarismus in Ungarn* címen. Ebben világosan kifejti a föderalizmus elvét, amely az elkövetkező száz évben a szlovák politika egyik alappillére volt. Šuhajda nyolc nemzeti egységre osztotta a történeti Magyarországot és javasolta, hogy - tekintettel az ország perspektivikus érdekeire - hozzanak létre államszövetséget. A föderáció gondolata kapott szerepet abban a petícióban is, amelyet Štúr fiatal követői fogalmaztak 1840-ben azzal a céllal, hogy eljuttassák az uralkodóhoz. A következőképpen fogalmaznak: amennyiben folytatódna a magyarosítás, úgy "egyetlen lehetőség marad: Szlavónia és Horvátország mintájára saját önálló nemzetgyűlés révén létrehozni Szlovákiánkat, mely az igazságos király védelmét élvezné."⁷

Ezek a nézetek is alátámasztják azt a tényt, hogy a szlovák hazafiak körében az államjogi elem látenszen ugyan, de állandóan jelen volt. 1848-ban meglepő intenzitással törtek a felszínre a fiatal nacionalizmusok önálló államra irányuló vágyai. Ez a szlovákokra is vonatkozik. Már a forradalom kezdetén felváltotta az előző látomásokat a hivatalos államjogi program és az a törekvés, hogy befolyást gyakorolhassanak a monarchia legfontosabb politikai döntéshozóira. A hungarus orientáció kudarca után a szlovák politika Szlovákia jövőjét a monarchia föderalizációjával (ausztróföderalizmus) kapcsolta össze. 1848-49 azon kevés esemény

közé tartozott, amelyek lehetőséget kínáltak a középeurópai nemzeti viszonyok rendezésére. A bécsi politika a monarchia föderalizációjával való kacérkodás után az erős centralizmus híve lett. A problémákat nem oldotta meg, csak elodázta őket. Végsősoron magának a monarchiának az alapjait ásta alá.⁸ Emiatt a szlovák társadalom nem tudott megszabadulni azoktól a deformációktól, melyek a XIX. század első fele óta jellemezték. Épp ellenkezőleg: ezek folyamatosan erősödtek, főleg szociális és kulturális téren.⁹

Jegyzetek

1. *A magyar (hungarus) hazafiság fejlődéséről részletesebben lásd: Eliáš Štefan: Uhorské vlastenectvo a Slováci I. [A hungarus hazafiság és a szlovákok] Košice 1991*
2. *Fándly, Juraj: Vyber z diela [Válogatott írásai] Sajtó alá rendezte J. Tibenský, Bratislava 1954, p.386-7.*
3. *Lásd: Škvárna, Dušan: Ján Kollár - A szlovák politikai gondolkodás megteremtője. In: Protestáns szemle, 1994, 2.sz., p.94*
4. *Štúr, Ľudovít: Neopúšťajme sa! In: Slovenskije národnje novini, 1846, 55.sz., p.94.*
5. *Kitűnő példa · Kossuth György, Kossuth Lajos unokafivére. Fő kezdeményezője volt annak az aláírásgyűjtő akciónak, mellyel 150 Túróc vármegyei nemes szlovák politikai újság kiadását támogatta.*
6. *Lásd: Sundhussen, Holm: Der Einfluss der Herderschen Ideen auf die Nationalbildung bei der Völkern der Habsburgen Monarchie. München 1973, p.95.*

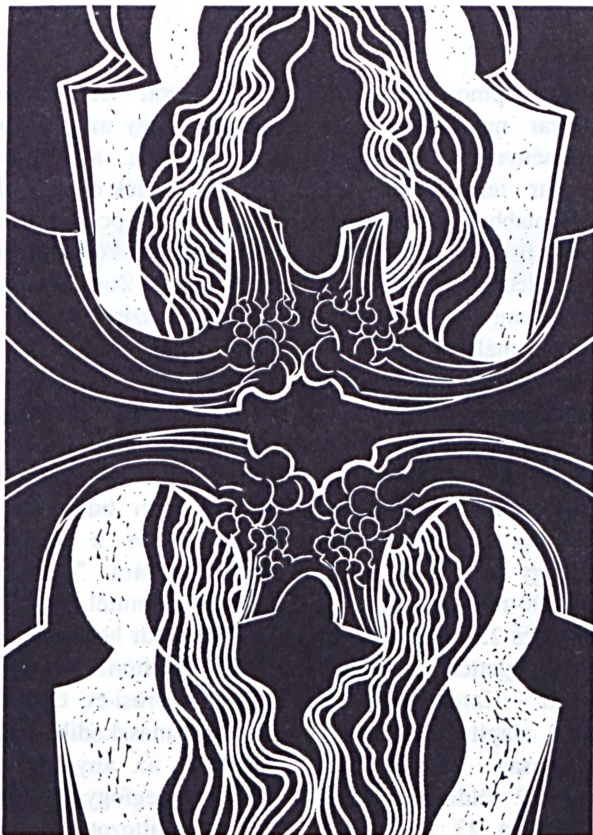
7. Rapant, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis*. [Második kötet - Dokumentumok] Liptovský Svätý Mikuláš 1943, p.25.

A monarchia perspektívái, a nemzeti tolerancia és a nemzeti kérdés megoldása közti összefüggéseket több politikus és tudós érzékelte. Maga Windischgrätz is figyelmeztetett a nemzeti kérdés aktualitására, hisz figyelmen kívül hagyása veszélyeztethette volna a birodalmat.

Lásd: Rapant, D.: idézett műve, p.462.

Juraj Sklenár felvilágosult gondolkodó már 1788-ban kijelentette, hogy "aki Magyarországon gyűlöletet kelt más nemzetekkel szemben, az az ország vesztét okozza". Tibensý, Ján: *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava 1965, p.130.

8. Részletesebben lásd: Škvarna, Dušan: *Nagyságunk és kicsiségünk*. In: *Szlovákok az európai történelemben*. Budapest 1994, p.27-41.



Mustó János: *A Dunánál - Emberhid*

Tóth István

Adalékok az alföldi szlovákok nemzeti azonosság tudatának kérdésköréhez

/XIX-XX. század/

A XVIII. század nagy népmozgásai nemcsak a szlovák-magyar nyelvhatár délre való eltolódását eredményezték, hanem az egykor tisztán magyar területeken - a nyelvhatártól jóval távolabb - is megjelentek a szlovák telepesek. Itt komoly településeket keltettek ismét életre. Így válhatott Békéscsaba Európa legnagyobb szlovákok lakta településévé. Használt nyelvük és erős, jól szervezett egyházuk segítségükre volt hovatartozásukat illetően. A XIX. század első felében is - annak ellenére, hogy beszélt nyelvük a szlovák - szükség volt olyan tanítóokra, kántorokra mint Karol Straka Békéscsabán. Az ő levelezéséből értesülhetünk arról, hogy az 1839-es évben Békés megyében 45.000-nél több szlovák van s ezeket 12 lelkész és 22 tanító látja el lelki és értelmi szükséglettel. 1837 óta Békéscsabán működött - Karol Straka és Zajac Daniel lelkész alapításával - egy Szlovák Olvasó Társaság. 1839-ben 28 tagja van. Ezek közül 2 földműves és 3 pedig kézműves. Tehát a 23 fő lelkész, kántor ill. tanító, egyszóval az értelmiség

hez tartozott. Ez az egyszerű tény is azt igazolja, hogy az Alföldre települt szlovákok keresték a kapcsolatot egymással. Tudták, érezték és vállalták, hogy ők összetartoznak. Kapcsolatot tartottak pozsonyi, pesti szlovák körökkel. Olvasták és megrendelték a Zora /Hajnal/ c. lapot, több folyóiratot, színdarabokat s történeti régiségeket. Könyvtáruk pedig ekkor mintegy 50 kötetből állt. Leveleztek a pozsonyi Cseh-szlovák Tudós Társasággal. Amikor értesül Straka Palkovič, Juraj a Tanszék éléről való leváltásáról megjegyzi: "Ő minket nem buzdított a nemzet iránti szeretetre és a szeretet anyanyelvünk gyakorlásárára...". Viszont Štur L. kinevezését örömmel nyugtázta.

Az alföldi helyzetet persze még így sem látta kielégítőnek, hiszen akárcsak Zsello Lajos kiskőrösi ev. tanító úgy Straka Károly is arra panaszkodik, hogy "most az egész Alföldön az anyanyelv /szlovák/ iránti szeretet megfogytakozott, s a nemzetiség lelke átváltozott...". Sok szerinte az "elfajzott", akik persze még nem olyan

ridegek szívükben az anyanyelvükön írott irodalmi termékek iránt.

Identitásukat erősítették. jeles tudásaik, főként munkáikkal. Ilyen volt Jancsovícs István szarvasi lelkész 1847-48-ban megjelent két kötetes szótára és nyelvtana. Igaz e munkát a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére kezdte el. Őt követte nemsokkal Haán Lajos a történetíró. Jancsovícs és Haán is levelezéseivel kapcsolatot tartott a szélesebb értelemben vett Alföld - konkrétan a Bácska és Bánát szlovákságával. Jancsovícs a kétkötetes művéből (szótár és nyelvtan) a Bácskában Godra Mihály segítségével - szintén jeles nyelvész, több mint 40 példányt adott el.

Haán Lajos pedig hasznos tanácsokkal és érdekes részletekkel látta el Mrva György petrovácsi lelkészt a település alapításával kapcsolatosan. Arra buzdított, hogy aki jó szolga, az ismeri a közösség múltját is - fogjanak hozzá a település történetének megírásához.

A nemzethez való tartozás tudatát, annak fokát, mérhetjük le Koreny István szarvasi ev. gimnáziumi tanár leveleiből. Koreny a Matica Slovenska békési megbízottja volt. Így leveleit Viliam-Pauliny Tóthnak küldte, mint az Irodalmi Társulat titkáranak. Ő szervezte a Matica pénzalapjára a gyűjtést, a különböző lapokra és évkönyvekre az előfizetéseket. Igen komoly szervezőmunkát végzett. Bár a levelek alapján kapcsolata a mezőberényi, békéscsabai vezető személyiségekkel nem felhőtlen. Talán ide illik az a tény is, hogy id. Kutlik János 1858-ban barátjának Ctibor Zochnak írja: " .. a mi Korenyünk is már jól beszél szlovákul" Az elküldött jelentései azért fontosak és értékesek számunkra, mert ezekből kiderül kik voltak a békési térségben azon a tudati szinten, hogy támogassák saját egyesületüket, lapjukat, kiadványukat.

Ezekből kiderül, hogy legfőképpen a tanítók, papok, kántorok a támogatói a különböző akcióknak s csak igen kis mértékben található közöttük - leginkább Csabán és Szarvason - kézműves vagy földművelő polgár. Ezek szinte mindegyike vidéki híreket küldözgetett az Obzor a Národny Hlásnik ill. más szlovák folyóiratokba.

Egy bizonyos, Koreny aggodalma nem volt alaptalan, hiszen a Matica Administratív Levéltára alapján 1864 és 1874 között a szűken vett Alföld területéről a valóban tag ill. alapítótag csak Koreny és Kvačala tagok Szarvasról ill. Makón Ottinger Franko. A többi pesti illetve bácskai lakos. Koreny levelei ugyanott megtalálhatók s ott az ő elszámolása alapján jóval több az alapító tag ill. támogató. A többi megyék megbízottjainak anyagai alapján Pestet is beleszámítva - Csanád, Békés megyék valamint a Bácska és Bánát területén az első tíz évben mintegy 30 alapító tagja van e területeken a Matica Slovenskának. Ha átvizsgáljuk a korabeli lapok megrendelőinek névsorát az Orol, a Peštbudínské vedomosti 1861-1874 közötti előfizetői ugyanazok a személyek, egy-egy ritka esetben bővül a kör egy-egy iparos pl. szabómester ill. egy-egy község előjáróságának megrendelésével. Többségében azonban azonos személyekről van szó. Így az egyes előfizetőknél 2-3 szlovák lap is jelen volt. Ez a 30 körüli, olykor 40-et közelítő megrendelői kör nem túl nagy a szlovákok létszámához viszonyítottnan. Ám a kor olvasói szokásainak és a lapok megfizethetőségének függvényében már nem is olyan csekély. Főként ha figyelembe vesszük azt, hogy Csaba, Pest, Petrőcz, Pitvaros, Tótbánhegyes településeken az Olvasó Egyletek is az előfizetők között szerepelnek. Így egy-egy újságnak, folyóiratnak jóval

nagyobb kisugárzó hatása volt s jelentősebb tömegek tudatát befolyásolhatta.

Az is igaz, hogy ennek akkor van igazán jelentősége, ha figyelembe vesszük, hogy az alföldi szlovákok a XIX. sz. közepéig jelentős izoláltságban éltek a környező települések lakosságától. Ezzel párosult a szlovákok szigorú endogámiája. Ebben változás csak a XIX. sz. végén és a XX. sz. végén és a XX. elején történt, ám ez sem volt jelentős mértékű. A vegyes házasságok megjelenése a beolvadást segítő tényezőként értékelhető. Itt történhet meg persze leghamarabb a nyelvváltás is. Ezzel egyidejűleg a tudati és nemzetiségi hovatartozás is változhat. Nemzetiséget fenyegető tényezőként ez azonban nem fogható fel a dél-alföldi szlovákok esetében. Egy 1897-es országos összesítő adat szerint a szlovákok az év házasságaiból 11,57 %-ot értek el. Ebből 10,89 % szlovák és szlovák között kötött. A vegyes házasság mindössze 0,68 %.

Ebből is csak 50 % esett a magyar nemzetiségre (az összes házasságok 0,38 %). Ezt a tendenciát támasztja alá egy tótkomlói vőfély (Starejší), Franko János. 1888-tól 1924-ig (46 éven át) vezette a házasságkötések jegyzékét 1788 házasság kötődött ez idő alatt). Ebből jól kirajzolódik, hogy a tótkomlósok a 46 év alatt egymás közt, ill. Pitvaros, Ambrózfalva, Tótbánhegyes, Csanádalbert, Békéscsaba és Nagylak szlovákságával házasodtak.

Mindezek ellenére az eddig vizsgált források a valamely nemzettel való azonosulásnak nem nyilvánították. Pontosabban szólva a lapok megrendelése, egyleti tagság felvállalása nem a politikai értékű nyilvánosság közé tartoznak. Más vonatkozású anyagot viszont nem leltünk vizsgálódásunk során. Csupán indirekt igazoló megnyilatkozásokat, amelyek

szerint az egyház (főként a katolikus), valamint a közhivatalok részére gondot jelentett, hogy az alföldi nagyobb települések sem asszimilálódtak a múlt század végére.

Ezen a helyzeten az első világháborút követő években következett be változás. Ugyanis az északi szomszéd anyanemzettől és a déli ill. keleti szomszéd szlovák kisebbségeitől egyaránt izolálva lettek. Folyóiratokat, naptárokat a kultúra írott formában megjelenő hordozóit önmaguknak kellett létrehozni. S így a tudatosabb rétegnek idővel meg kellett szólalnia, hivatalosan kérvényezni kellett. Szeberényi Lajos Zsigmond még a román megszállást kihasználva felsőbb hatóság engedélyével újjára bocsátotta a Čabiansky Kalendárt (1920-1948). Mindez azonban már kevés volt - emelkedő példányszáma ellenére is. A kulturális mozgalom aktivistái közül 1923-ban Dorkovics Mihály lapindításra kért engedélyt, amit hosszú hónapokig tartó tortúra ellenére sem kapott meg.

1918-ban országos hatáskörű művelődési egyesületet kívántak létrehozni - ugyancsak az alföldi szlovák aktivisták. Itt már érezhető, hogy a nyilvánosság szándékai nyilvánulnak meg. Meg tudják fogalmazni céljaikat - tömören, célirányosan s megítélhetően képesek átfogni a célul tűzött feladatokat. Itt nyíltan vallják magukat szlovákoknak, de mindenkor megfogalmazódik a hazai (Magyarország) iránti lojalitás.

1932-ben két önálló fogalmazványban - az egyik a Törvényhatósági Bizottsághoz a másik Békés vármegye Közgyűléséhez intéződött - a szlovákok kulturális igényeit fogalmazták meg. Így a hön öhajtott szlovák nyelvű gazdasági, közművelődési és kulturális időszaki lap, kulturális egyesület és a szlovák nyelv széles körű bevezetése a

különböző iskolatípusokban. Ez volt Kvasz György ügyvéd megfogalmazásában. Osgyán Béla mérnök pedig azzal is kiegészíti a követelések sorát, hogy az idegen hivatalnokokat cseréljék ki békécsabai szlovák hivatalnokokkal. E tekintetben az 1939. február 5-én készült fogalmazvány a Vallás és Közoktatási Miniszterhez, minőségi változást jelent. A 12 pont követelés (ahogy írták nagyvonalakban) első pontja hangsúlyozottan követeli, hogy a szlovák néphez való tartozás, valamint Szlovákia mint őshaza nyílt felvállalása ne lehessen oka bárminemű üldözésnek és rendőrségi, csendőrségi eljárásnak. A második pont követeli a "tót" szó használatának eltörlését s helyette a szlovák használatának azonnali bevezetését. A harmadik még jobban szelcsíti a kisebbségi jogokat s határozottan amellet foglal állást, hogy a hivatalos, közigazgatási nyelv azokon a településeken, ahol többségben szlovákok vannak legyen a szlovák nyelv. A további pontok a különböző iskolatípusok létesítésével, szlovák választókeretek létrehozásával foglalkozik, valamint azok parlamenti képviselésével. Végül a 11. és 12. pont egy önálló szlovák egyházi esperesség (evangélikus) létrehozását tartja szükségesnek, s a közvetlen, akadálytalan kulturális kapcsolatok biztosítását Szlovákiával.

Ezek a követelések eljutottak egy változtatban Dr. Szeberényi Lajos Zsigmondhoz, azzal a kéréssel, hogy a miniszterelnökhöz memorandum formájában juttassa el - mivel felsőházi tag (1932 óta) -, erre őt látták

legalkalmasabbnak. A memorandumok sorsát nem ismerjük. Az országos levéltári iratok között ennek nyomát nem lehetett fellelni. Ám mindenképpen hasznos az utókor és a kutató szempontjából, hogy mégis fennmaradtak.

Ezek a korábbi célkitűzésekhez és megnyilatkozásokhoz képest már híven reprezentálják, hogy bár statisztikailag a tárgyalt időszakon belül az alföldi szlovákság folyton csökkentés mutat, ám ezzel szemben nyílt, manifeszt megnyilatkozásaik a szlováksághoz való tartozásukról egyre erősebbek, egyre konkrétabbak. Ezek anélkül, hogy névsorok állnának a szövegek után mégis nem egyedi, egyszemélyi szándékoknak tekinthetők, hanem egy tudatos szlovák tömeg felszínretörő szándékának reprezentatív megnyilvánulása. S hogy mivel magyarázható a két korszak (XIX. sz. és XX. sz.) dél-alföldi szlováksága eltérő viselkedése, arra álljanak itt Rév István sorai: "Nem minden történelmi helyzetben, nem minden sérelmet szenvedett csoportnak van ugyanis lehetősége nyílt konfliktusba bonyolódni, gyakran kerülni kell a demonstrativitást, de még a tömegességnek a látszatát is. Ilyen helyzetekben csak egyéni akciók lehetségesek, de az egyéni akciók tömegessége mégis csoportos társadalmi konfliktus meglétére utalhat."

Ez alapján nem lehet azt állítani, hogy a dél-alföldi szlovákság azonosságtudatában komoly zavarok lettek volna. Hovatartozásuk tisztá, érthető volt mindig is, csupán nem nyert mindenkor kellő demonstrativitást.

Molnár Imre

A kisebbségi magyar népcsoport identitásának kialakulása Csehszlovákia történetének első időszakában

1918. október 28-án a Csehszlovák Nemzeti Tanács elfogadta az első csehszlovák törvényt, amely az önálló csehszlovák állam megalakulását deklarálta. Két nappal később ugyan, de a túrösszentmártoni szlovák gyűlés is kimondta, hogy a szlovák nemzet "az egységes cseh-szlovák nemzet része".¹ A több szempontból is vitatható megállapítás ellenére megalakult Csehszlovákia. Az 1910-es népszámlálás szerint a mai Szlovákiára számított területen 896 000 magyar nemzetiségű lakos élt. Az 1921-es csehszlovákiai népszámlálás szerint ugyanitt már csak 651 000 magyar élt. E nagy eltérésnek a népszámlálási pontatlanságokon és visszaéléseken túl is több oka volt.

Mintegy 100 000 főre tehető azon közalkalmazottak száma, akik állásvesztés miatt Magyarországra települtek illetve menekültek át. A csökkenésnek egy másik oka az volt, hogy a történelmi északmagyarországi területeken élt, korábban

nagy többségben magyar kultúrájú zsidóságot külön kategóriaként kezelték a népszámlálásokban. Zsidó nemzetiség, mint népszámlálási kategória korábban nem létezett. A zsidóság vallási felekezeti szinten élte meg saját identitását. A zsidóságot tehát kihívás érte identitásában és hovatartozásában is. Mindez jelentősen árnyalta a magyarság demográfiai adatait a két háború között.

A csökkenés okaként kell feltételeznünk azt a tényt is, hogy a vegyes lakosságú területeken évszázadok során kialakult egy olyan kettős identitású lakónépesség, amely "békeidőben" valóban kettős identitással, kettős kötődéssel rendelkezett. Ismerte azon kultúrákat, amelyek határára állt. Nem volt különös problémája abból, hogy éppen magyarnak, németnek vagy szlováknak vallotta magát. Abban a pillanatban, amikor érezte, hogy a népszámlálási bevallásnak már tétje van, azaz hátrányt, illetve

előnyt jelenthet számára az, ha ide vagy oda tartozónak vallja magát, abban a pillanatban óriási átrendeződés következett be a népszámlálási statisztikában. Ennek is tulajdonítható az a százszáz ingadozás, amely hol az egyik, hol pedig a másik oldal népszámlálás statisztikáiban jelenik meg. Ugyanez nyomon következő a későbbi történelmi sors hozta változások során is több vegyeslakosságú közösség népszámlálási adataiban. Szvatkó Pál írja visszaemlékezésében "Én tizenhat évemmel és a belémgyömöszölt fogalmakkal tényleg magyarnak láttam Nagyszombatot. Másnap Trnava tényleg szlovákká vált. Odavoltam a csodálkozástól. A két elképzelés közül melyik volt a téves, a magyar vagy a szlovák, ebben a viszonylatban nem fontos, mert én mind a kettőt kénytelen voltam elhinni és időrendi sorrendben abszolútumnak fel-fogni".²

1921-ben tehát ez a kettős identitású népességcsoport, nagy többséggel átsorolt a többségi nemzet oldalára, hiszen 1918 óta tapasztalhatta, hogy ez az átsorolás számára kifejezett előnyökkel jár. A népszámlálások idején magát magyarnak valló népesség, viszont kénytelen kellett együtt kellett hogy éljen a saját nemzetiségivé váló sorsával együtt járó negatív hozadékkal is, amelyek a többségi oldalt választókat részben vagy egészben elkerülték. Elég csak olyan intézkedések következményeire gondolnunk, mint pl. a csehszlovák államra való hűségeskü kényszere. Ezzel együtt is a magyar nemzetiségű személyek állami hivatali szolgálatba gyakorlatilag nem kerülhettek be. Kezdetben szinte állandó nehézségek mutatkoztak az állampolgársági kérelmek ügyében is. Az elutasított kérelmek száma egyre nőtt, az állampolgárságot nem kapott egyéneket pedig bármelyik

pillanatban kiutasíthatták az ország területéről. Ilyen helyzetben a nemzetiség bevalása tulajdonképpen létkérdéssé vált. A létszámcsökkenés magyarázatához ez is hozzátartozik.³

Nézzünk most meg a népszámlálás tényeinek kívül néhány konkrét rendeletet a köztársaság kialakulásának időszakából: Vavro Šrobárnak, Szlovákia teljhatalmú miniszterének 1919. augusztus 2-i 4397.sz. rendelete szerint: "Oly egyének, kik 1914. aug. 1-jén nem voltak a magyar királyság állampolgárai és nem bírtak illetőséggel Szlovákország mostani területén fekvő valamely községben, a Cseh-szlovák Köztársaság területét legkésőbb 1919. szept. végéig elhagyni tartoznak. Ezt a határidőt a zsupán (Pozsonyban és Kassán a városi főkapitány) egészen 8 napra leszállíthatja." E rendeletet 1919. augusztus 25-én egészítették ki: "Azon egyének, kik 1914. aug. 1-jén a volt magyar királyság állampolgárai voltak ugyan, de akik nem voltak illetékesek Szlovákország jelenlegi területén fekvő valamely községben a Cseh-szlovák Köztársaság területét 121/1919. sz. (4397/1917. adm.) rendeletem értelmében elhagyni kötelesek." E rendelet érvényességén nem változtatott a Csehszlovákia valamint a Szövetséges és Társult Hatalmak képviselői által Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt kisebbségvédelmi szerződés sem, amely a kisebbségek jogairól csak általánosságban szólt.⁴

1920. február 29-én Csehszlovákia ki-nevezésen alapuló forradalmi nemzetgyűlése - amely kizárólag cseh és szlovák képviselőkből állt - elfogadta az ország alkotmányát. Az alkotmány részét képezte a nyelvhasználati jog alapelveiről 122. sz. alatt

becikkelyezett törvény, mely szerint a nemzeti kisebbségek azokban a járásokban, bírósági kerületekben és törvényhatósági városokban használhatták anyanyelvüket, ahol számarányuk legalább a 20 %-ot elérte. A nyelvhasználattal kapcsolatos jogszabályok végrehajtása azonban számos nehézségbe ütközött és állandó pontja volt a nemzetiség sérelmek hosszú listájának.⁵

Az új állam 1920. évi alkotmánylevelének VI. fejezete (Csehszlovákiának a szövetséges és társult főhatalmakkal kötött szerződése értelmében) biztosította a "nemzeti, vallásfelekezeti és a faji kisebbségek" védelmét; a törvény előtti egyenlőséget, a szabad nyelvhasználatot, az anyanyelvi oktatást. Az említett alkotmánylevel utolsó §-nak rendelkezése büncselekménynek nevezi és megtiltja az erőszakos elnemzetlenítést. Ennek ellenére az új köztársaság keretébe került nemzeti-etnikai kisebbségek száma népszámlálásról népszámlálásra rohamosan csökkenő tendenciát mutatott. E tendencia alól kivételt képezett a két uralkodó nemzet, a csehek és a szlovákok létszáma, amely a legutóbbi népszámlálási adatok szerint az 1921-es adatokhoz viszonyítva rohamosan növekedett.

	1921	1920
cseh	6 831 120 (52,5%)	9 691 122 (64,1%)
szlovák	1 968 598 (15,1%)	4 676 378 (30,6%)
ukrán (ruszin)	102 313 (0,8%)	54 582 (0,4%)
német	3 207 213 (24,7%)	61 129 (0,4%)
magyar	657 647 (5,1%)	579 176 (3,8%)
lengyel	109 580 (0,8%)	68 176 (0,4%)
zsidó	110 138 (0,8%)	- ⁶

1920. március 22-én a 210. sz. törvényben a csehszlovák nemzetgyűlés felhatalmazta a kormányt arra, hogy rendeleti úton

zsupákat (megyéket) vonjon össze, szabályozza a szolgabírói járások területét és azok székhelyét, rendezett tanácsú városokat nagyközségekké, törvényhatósági jogú városokat pedig rendezett tanácsú városokká vagy nagyközségekké fokozzon le. Így kívánták elérni, hogy ott ahol a fenti rendelkezések ezt lehetővé teszi, a kisebbség aránya a kritikus 20 % alá süllyedjen. A húszas években végrehajtott földreform során a magyar kisebbség kisebb mértékben jutott földhöz, mint a szlovákok és csehek. A magyar többségű vidékekre szlovákokat és cseheket telepítettek tömegével.⁷

A magyar kisebbség azon tagjainak állampolgárságát, akik még ekkor is az országban tartózkodtak csak 1926-ban, a Lex Dérer et Szent-Ivány néven emlegetett alkotmánytörvény rendezte visszamenőleges hatállyal. Százszázalékos védelmet azonban ez sem jelentett, hiszen pl. Körmendy Ékes Lajost az Országos Keresztényszocialista Párt ellenzéki országgyűlési képviselőjét állítólagos államellenes tevékenysége miatt egyszerre fosztották meg állampolgárságától és képviselői mandátumától, majd ezek után kiutasították őt Csehszlovákia területéről.⁸

Említetünk kell még a magyar kisebbség gazdasági erejének csökkentését előidéző földreformhoz kapcsolódó hátrányos helyzetet előidéző adó és egyéb gazdasági törvényeket, valamint az 1923-ban született, de 1937-ben kiegészített nemzetvédelmi törvényt is, amely az állam biztonságát bármilyen módon veszélyeztetőkkel szemben 306 féle büntetést tartalmazott. (Egy Bocskai-sapka viselése pl. egy heti fogdával ért fel.) Leginkább e törvénynek köszönhető, hogy a Wilson által kidolgozott

és a Csehszlovákiában élő kisebbségi vezetők így a magyarok által is szorgalmazott önrendelkezési elvek a köztársaságban sosem válhattak a gyakorlatilag is megvalósuló demokratikus politika eszköztárának részévé.⁹

A magyarokat érintő törvények és rendeletek többségét akkor hozták, amikor a magyar kisebbség politikai szerveződése még nem létezett vagy éppen csak a beindulás stádiumában volt. Az Országos Keresztényszocialista Párt (kezdetben Magyar-német Keresztényszocialista Párt) 1919 novemberében alakult meg. A másik nagy ellenzéki magyar párt Országos Magyar Kisgazdapárt néven kezdte meg működését, s először a Nagyatádi-féle magyarországi párt csehszlovákiai ágának volt tekinthető és 1920 elején önállósult. 1925-től Magyar Nemzeti Párt néven létezett. A két párt képviselőiből 1920. december 7-én Ó-Tátrafüreden megalakult a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottsága, majd 1922. február 4-én a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. E politikai pártok országos hálózatának kiépülése, valódi érdekvédelmi munkájának beindulása azonban még hosszú időt vett igénybe.¹⁰

A fenti tényezők jelentősen befolyásolták a Csehszlovákiába került magyar népcsoport identitástudatának kialakulását. Ez az identitástudat a kezdetektől fogva meglehetősen hézagos képet mutat. A dolgozatban tudatosan kerüljük a nemzeti identitás képének elemzését, mert esetünkben a Csehszlovákiába került magyarok "természetes nemzeti identitása" a Csepeli György által végzett vizsgálati eredmények tükrébe állítva a szakadás következtében

elcve zavartnak, sérültnek tűnik.¹¹ Ez a zavar a "haza" és "nemzet" egymással nem azonosítható fogalmából ered. Különösen igaz ez a két világháború közti "csehszlovákista időszak" első éveire de a zavar, nevezhető leegyszerűsítve akár fogalomzavarnak is, lényegében végighúzódik a közép-európai magyar kisebbségek egész húszadik századi történelmében.

Amint a fentiek során említettük, a kisebbségi döntéskényszerben az egyik végletet a saját életének jól felfogott érdekében hozott döntése alkotja, a másik végleten azonban ott állt a döntést a végletekig elodáztatni kívánó közember. Ő ameddig módjában állt, igyekezett nem tudomást venni a történelmi döntés tényéről, arról, hogy szülőhelye és ezzel politikai értelemben hazája is, a hozzá tartozó területekkel máról holnapra gazdát cserélt és ő maga ugyanígy máról holnapra a többségi előnyöket élvező magyar állampolgárból állampolgárság nélküli kisebbségi magyarrá vált.

Ez esetben nem is annyira vélt vagy valós előnyök elvesztéséről van szó, mint inkább arról, hogy a "sorsforduló" váratlanul s ami még ettől is fontosabb, felkészületlenül érte a felvidék érintett részein élő magyarságot. Haizl Kálmán írta a trianoni határokat ábrázoló első térkép kézbevétele után, hogy ezt "magam is mint mindnyájan a túlhajtott fantázia szüleményének tartottuk".¹²

A felkészületlenség azonban ugyanúgy érvényes volt a felvidék szlovák társadalmára is. Frantisek Miklósko a rendszerváltás utáni első szlovák parlament elnöke említette egy előadásában, hogy amikor a trianoni döntés híre szüleihez eljutott édesapja sírva fakadt. Édesanyja ekkor megkér-

dezte tőle, hogy vajon bánatában vagy örömben sír-e? Mire a válasz némi gondolkodás után az volt, hogy "nem tudom". "Minket nem kérdeztek meg arról milyen államban kívánunk élni. Megkérdezésünk nélkül döntöttek hovatartozásunkról" - hangzik sokáig a két háború közti magyar kisebbségpolitikai érvelés legfőbb mondata Csehszlovákiában és annak határain túl is. A mondat még hangsúlyosabbá tette azt a tényt, hogy az új ország területén alig akadt olyan magyar ember, aki a területátrendezést tartós állapotnak vélte. "Úgy hittük az élet erősebb lesz mint az emberek önkényes döntése. Azt hittük, hogy a nagyhatalmak idővel belátják a gazdasági egységek szét-darabolásának értelmetlenségét és ez a felismerés a szerződés módosítására készteti majd őket." - írja visszaemlékezésében Esterházy Lujza.¹³

A történetekről tudomást venni nem akaró közember ábrándozását arról, hogy a mai helyzet legfeljebb egy rossz álmom, amely úgy múlik el, olyan hirtelen ahogy jött, az állami törvénykezés fentebb is említett gyors és hatékony rendelkezései kérelhetetlenül szétszakították. De még így is, ebben a helyzetben is sokszor felfelhangzott a Jócsik Lajos által is lejegyzett lelkiismeretbe fúródó kérdés, amely szinte predesztinálta a pesszimizmus száműzöttetését a lelkekből: "Hát már te sem bízol, te sem remélsz?"¹⁴ A bizakodás valahogy kötelezővé vált ott és akkor is, amikor a kisebbségbe került magyarság egyszerre saját bőrén érezhette az őt és családját, vagyonát, jövőjét érintő törvények következményeit. "Kiestünk egy változatlanul hitt, beidegzett nagy közösségből, az ezeréves Magyarországból: az édesanyát vesztett árvák sorsa lett a miénk. Magunkra

maradtunk." - hangzik Fábry lakonikus összegzése erről az időszakról.¹⁵ Ebben a helyzetben "időre volt szükség, hogy a nemzeti kisebbséggé vált felvidéki magyarság némiképp felocsúdjon az új viszonyok között és a passzív csodavárásból kiemelkedve keresni kezdje megmaradásának, gazdasági, kulturális, nyelvi és nemzeti jogai védelmének, valamint politikai törekvései realizálásának járható útjait" - írja a korszakot elemző tanulmányában Popely Gyula.¹⁶ Ez a szükséges időhatár Szvatkó Pál időzítése szerint az 1918-1925 közti időszaknak felel meg. Nagyjából erre az időszakra tehetjük a "szloveszkói" magyarság identitása kialakulásának legfontosabb korszakát is. Itt ebben a kezdeti szakaszban két markáns lehetőség kínálkozott a szlovákiai magyar közember számára.

Az első az volt, hogy a helyén állva valamilyen passzív rezisztenciával nézze végig a változásokat - várva a fejleményeket - még akkor is, ha ezek létében érintik is őt, mint pl. az ezerszámra elbocsátott közhivatalnokokat vagy az állami alkalmazottakat. A második lehetőség az volt, hogy az egyén kilátástalannak érezve további sorsát, elmenekült addigi lakóhelyéről. Akinek fizikailag erre nem volt módja az nem egy esetben az öngyilkosságba vezető menekülés útjára talált rá.

Az első helyen említett lehetőség magában hordozta a saját egzisztenciáért megindított küzdelem lassú kibontakozását is. Ez nem egy esetben együttjárt a lényegesen alacsonyabb társadalmi szintre való visszacsúszással, amit azóta csúnya szóval deklaszszálódásnak neveztek el. A lecsúszás és az ebből fakadó letargia, mint lassan ölő mérreg áradt szét a kisebbségbe szakadt magyar társadalom tagjaiban. Ugyanakkor ezzel a

folyamattal ellentétes irányban megindult egy lassú felemelkedés is, elsősorban kisvárosi-kispolgári vagy ezen túlmenően a parasztsorban élő néprétegek tagjai közül is. Igaz ez a felemelkedés leginkább egy másod illetve harmadgenerációs társadalmi migráció eredménye volt. Mégis talán ez a - polgári középosztályként is megnevezhető - részben régi, részben új egyénekből és csoportokból álló leginkább kisvárosi réteg volt az, amelynél a saját identitástudat felismerésének folyamata legelőször bizonyítható. Mindez azzal az egyszerű ténnyel magyarázható, hogy bár az impériumváltással ez a réteg súlyos sebeket kapott mégis ő kötődött leginkább az első világháború előtti magyar állameszméhez és ezen keresztül a magyar politikai nemzettudathoz. Ez a nemzettudat generalódott át egyfajta "identitáskeretként"¹⁷ olyan öntudattá, amely más összetevőkkel együtt a szlovákiai magyar kisebbség kezdeti kohéziós erejévé vált. Ettől az állameszmétől távol eső kevésbé öntudatos ún. népi rétegeket a változás ebben "a kezdeti időszakban jószerével érintetlenül hagyta."¹⁸

Elsőként a dél-szlovákiai magyar kisvárosok polgári középosztályának megmaradt tagjaiban, illetve ezek leszármazottaiban érett meg a felismerés, hogy az új helyzetben elkerülhetetlen egy újfajta identitástudat kialakulása, melynek alapja, lélektani oldala a VÁLLALÁS és első, kezdő lépése az egyéni DÖNTÉS. Döntés a maradás mellett és döntés a magyarság mellett. Ez a döntés mint fentebb említettük, nem csupán egy népszámlálási válaszadás egyszeri deklarációjából állt, hanem beláthatatlan időre szóló sorsvállalást is jelentett. Az egyéni döntés természetesen magában hordozta a csoportválasztás automatikus kényszerét is. A csoport - esetünkben tehát a

magyarság - felvállalása egyet jelentett annak hagyományainak, kultúrájának felvállalásával is. A korábban automatikus létállapotot jelentő élethelyzet ez esetben tudatos vállalást követelő döntéshelyzetté vált. Ezt a folyamatot a társadalmi "lecsúszás" kikerülhetetlen ténye sem gátolta meg, legfeljebb áttételesen késleltette. A szociális helyzet rosszabbra fordulásával együttjáró állandósulni látszó létállapot egy idő után már nem számított a kisebbségi léthelyzetből fakadó állapotnak. Jócsik elmondása szerint is, ebben a helyzetben "emberi és nemzetiségi tudatom egybeesett. Nem tudtam szétválasztani a kettőt, s talán van valami hitelesség ebben."¹⁹ Az új államalakulat égisze alá kerülő magyarság minden társadalmi rétegét, igaz más-más mentalitással vállalt, de mégis ugyanazon terhek elviselése tette hasonlóvá. Az identitástudat közösségi dimenziója kialakulásának első és talán legfontosabb összetevője tehát a felismert KÖZÖS SORS, az összetartozás tudat kialakulása volt.

Ez persze nem azt jelenti, hogy ennek a rétegnek egy csapásra sikerült az új helyzethez alkalmazkodnia, ami sok esetben egyet jelentett az új állam új rendelkezéseinek betartásával, kikerülésével vagy épp kijátszásával, hisz ehhez nem egy esetben új nyelvet, új mentalitást kell megértenie és megtanulnia.

A szlovákiai magyarság ezen utat választó rétegében azonban ugyancsak további szemléletváltásra került sor. Az idetartozók első generációja, mint említettük, egyfajta kényszerből tudomásul véve a történetet, magától továbbra is teljes mértékben idegennek tartotta az új körülményeket, igyekezett azokhoz a legnagyobb távolságtartással viszonyulni. Jól jellemzi ezt a típust a már említett Jócsik Lajos esszéjének ide

vonatkozó részlete. A "levegőnélküliség" állapotába került középosztály egy része "passzivitással zárkózott el, nem próbált, nem cselekedett, csak várt. Dátumokat írt a falakra a képek mögé és várta, hogy a dátumok régi rangjába és régi társadalmi helyzetébe helyezték vissza."²⁰

Az alkalmazkodás lassú és nehéz útját megkezdő, korábban talán perifériára szoruló rétegek identitástudatának kialakulásához azonban újabb lépések és újabb döntések meghozatalára és az ebből fakadó felismerésekre volt szükség. Szükség volt az új körülmények pontos megismerésére és feltérképezésére. Ehhez természetesen a kisebbségi társadalom kiépülésére, teljesen új típusú oktatási, nevelési rendszer kidolgozására lett volna szükség, hiszen az új helyzetben az új információk (pozitív és negatív értelemben vett) egész tömege zúdult a kisebbségi magyarságra. Az információ érkezést információ adással lehetett ellensúlyozni, amely a kisebbségi magyar sajtó kialakulását tette elkerülhetetlen szükségé.

Ezeket a lépéseket nem lehetett kettős tudattal, félvállról vett vállalások és döntések meghozatalával megtenni. E lépések s a bennük rejlő lehetőségeknek már az áttekintése is lelki és fizikai jelenlétet kívánt. E jelenlét markáns megnyilatkozása a szabad akaratnyilvánítás folyamata volt, amely a csehszlovák polgári demokráciában, ha bizonyos korlátok közt, de mégis egyet jelentett a csoportszolidaritás érzésének kialakulásával, s lassan meginduló önszerveződéssel és az ebből fakadó érdekvényesítés politikai gyakorlatba átsapó ércsi folyamatával.

Ez utóbbi esetben sem beszélhetünk azonban máról holnapra kialakult identitástudatról. Közismertek Szüllő Gézának, az első csehszlovákiai magyar politikusnem-

zedék tagjának szavai, mely szerint: "Mi nem csehszlovákiai magyarként kívántunk politizálni, hanem magyarként akartunk politizálni Csehszlovákiában. "Nyilvánvaló, hogy szemében és sok kortársa véleménye szerint is a "csehszlovákiai magyar" kifejezés értékszemléletben is valamiféle degradációt jelentett a magát, kultúrájával és hagyományával együtt "érintetlenül" megőrző "tősgyökeres magyarral" szemben. A történelmi fejlődés és az idő - tegyük hozzá, hogy túlnyomórészt - nem ezt a nemzedéket igazolta, hanem sokkal inkább az utána következő "csehszlovákiai magyarként" aposztrofált generációt.

A húszas évek végén, a harmincas évek elején színre lépő második generáció a polgári demokrácia és jogállamiság biztosította lehetőségeket kihasználva próbált pozitív színezetet teremteni a kisebbségi magyarság életstratégiájának háttéréhez. Ez az új nemzedék, amely már a kisebbségi viszonyok közt nőtt fel és eszmélődött, az őt ért veszteségen túltekintve minden területen egyfajta "kisebbségi heroizmus" felvállalásával (gondoljunk csak a jól ismert Györi Dezső által megfogalmazott "kisebbségi géniuszt" fogalmára) arra törekedett, hogy az új állapotokat kiindulópontnak tekintse és ebből a helyzetből próbálja meg sorsát, jövőbeni lehetőségeit értelmezni. "Verekedtünk, próbáltunk, igazságot ismertünk meg és tévedtünk, és élni akartunk a dátumok beteljesedéséig, s fenntartani addig egy nép eszméletét, tudatát, megalapozni öntudatát." - írja erről a generációról Jócsik Lajos.²¹ Mindez természetesen a parlamentáris viszonyok közt politizáló pártpolitikusokra is vonatkozott de még inkább az e politika keretéből kiszoruló ifjúsági mozgalmi tevékenységekre.

E ponton az identitástudat egy újabb fontos ismérvéhez - az öntudat meghatározásához érkeztünk. Az éntudatból fakadó öntudat alapeleme az ismeret. Az új nemzedék és Szvatkó Pál szavaival szólva a velük együtt születő "új magatartás" meghatározó ismérve az volt, hogy az eszmélődéssel együtt szinte lázas sietséggel igyekezett bepótolni az előző nemzedékek hiányos ismeretanyagát. E nemzedék egyenrangú tagjaként Jócsik Lajos minderről így vall: "a legnagyobb eredmény az volt, hogy kezdtük megismerni a kisebbségi tájakat és bennük a kisebbségi magyart, a táji élményeink és az emberre vonatkozó élményeink teljesen egybefonódtak... A táj nem hatott meg később bennünket külön, csak akkor, ha az ember sorsán keresztül nyilatkozott meg."²²

Jócsik szavai alapján jól felismerhető a fentebbekben már felvázolt, a "körülmények pontos ismeretére" vonatkozó igény kialakulásának pillanata. Utóbb talán annyit igazíthatunk a képen, hogy mindez nemcsak kizárólag egy fiatal generáció lelkében, öntudatában lezajló elszigetelt folyamat volt, hanem ugyanez az igény vezérelte az élvonalbeli szlovákiai magyar politikusokat Dél-Szlovákia korábban tán soha nem látott, nem hallott tájaira, hogy ott saját választóik élethelyzetével, problémáival megismerkedjenek.

A kiindulási pont mindkét esetben ugyanoda, a személyes élmények feldolgozására vezethető vissza. Ezek az élmények kettős felismerése, azaz "a múltban ugyanő valami mást élt át mint a jelenben" és ezt a felfedezést és az ebből fakadó következményeket "a jelenben valaki mások is átélik" fontos eszköze volt a történelmi identitás kialakulásának.²³ A különbség talán az ismeretanyag feldolgozásában mérhető le. Amíg az ifjabb generáció a társadalom

szociális igazságosságában, szélesebb értelemben vett egyenlőségének fejlesztésében lát kiutat, addig a korábbi generáció bizakodásával egyidejűleg a magyar népcsoport helyzetének, elsősorban nemzeti értékei kollektív felemelésében reménykedett. Egyszerűbben mindezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a generációnak is felfogható ellentét abban mutatkozott meg leginkább, hogy vajon új célok kitűzésére és az értük folytatott küzdelemre van-e inkább szükség, mint az addig meglévő értékek megőrzésére? A feltett kérdésre végül is az idő adta meg a maga választát.

Az értékek megőrzésének követelménye (amely az új nemzedék tudatában is egyértelműen felfedezhető az ősi, romlatlanak tartott népi kultúra felé fordulásban) már egyértelműen a kulturális identitás kialakulásának irányába mutató jelenség, amely magában hordozza az "én kultúráim és annak mássága" felismerésének kezdő momentumát. A kulturális identitás kialakulásának gyorsasága parallelnek bizonyult az e kultúrát ért veszélyeztettség tudatának erősségével. A korábban magától értetődő lét-helyzet helyett ez esetben újabb kérdésekkel találta magát szemben a kisebbségi népcsoporthoz tartozó egyén. Pl. azzal a ténnyel, hogy ezerévesnek hitt ősi kultúrájával olyan találásban találkozott a többségi propaganda felfogásában, amely ezt a kultúrát, a másokat ezer évig elnyomó, kirabló, felforgató kultúraként ábrázolta, a kultúrát magáéknak valló népet pedig *horribile dictu* "ősellenségnek" nevezte - miként ezt a Csehszlovák Nemzeti Bizottság által kinevezett első ideiglenes szlovák kormány 1918. XI. 5-én fogalmazott első nyilatkozata is kimondta.²⁴ Nem is szólva Benes hírhedt pamfletjéről, a "Verjétek szét Ausztria-Magyarországot" c. műről és a hozzá ha-

sonló tömegével megjelenő propaganda kiadványról. Mindez a saját kultúra autenticitásának avagy újraértékelésének kérdését vetette fel, amely természetesen kezdetől fogva védekező alapállást jelentett a kisebbségi magyarság részére. Nem csodálkozhatunk ezen, hisz a sajátjának vallott kultúra megkérdőjelezése egyúttal a saját múltjának megkérdőjelezését is jelentette. A magyar történelmi múlttal szemben megjelent a többségi nép - korábban teljesen más kontextusban értelmezett - ősi szláv kultúrája és annak dicső megjelenési formája a Nagy-morva Birodalom. A "magyar urat" gátlástalan elnyomó zsarnokként ábrázoló - nemcsak politikai pamfletek, deklarációk -, hanem kulturális alkotások, mint pl. a Jánosikról szóló első szlovák filmbemutató, nemcsak a magyar kisebbség identitástudatát kérdőjelezték meg, hanem elindítottak egy rendkívül káros és máig ható folyamatot, a kultúrák szétválásztásának, még hozzá jó - rossz előjellel történő megkülönböztetésének folyamatát. Ezen a ponton érdemes felidéznünk Rémi Brague kulturális identitásról írt könyvének egy részletét, mely szerint "Az európai kultúra sosem lehet a szó szoros értelmében az enyém".²⁵ Ezt a kultúrát tehát nem lehet sem megosztani, sem kisajátítani. A kultúrát legfeljebb csak másodlagosan lehet birtokolni vagy elsajátítani, mert a kultúra mint olyan mindig a pluralitás megtestesítője és mint olyan az önazonosság legfontosabb alkotója.

A kisajátított vagy az elhatárolódásra készített kultúra tehát következményében egyértelműen a befeléfordulásra, egyfajta gettósodásra rendezkedik be. Találón nevezi Jócsik ez az állapotot a "nádi létre" való berendezkedésnek. A befelé fordulás

szinte állandó kelléke az önön múltban való vájkálás, az önmarcangoló kérdésfelvetés: Miért jutottunk ide? Hol rontottuk el? Mi az oka a romlásnak? stb. Mindez pedig szinte melegágya lesz a kisebbségi tudat, illetve az ezt kompenzálni akaró különböző "pszichotechnikák" kitermelődésének.

Van azonban egy ettől súlyosabb következménye is ennek a folyamatnak Brague szerint. Ez pedig az, hogy az ebbe a helyzetbe sodort egyén akár kisebbségi, akár többségi helyzetben van sosem lesz képes igazán arra, hogy a saját kultúrájával szembe állított más kultúrát valódi tisztelettel kezelje. A számára felkínált kultúra ugyanis részére mindig megmarad egy "elszenvedett kultúrának", amely valódi tisztelet helyett jó esetben is csak udvarias érdeklődést érdemel, sosem jut el az igazi befogadást feltételező elsajátításig. A hátrányos, kisebbségi helyzetben lévő befelé forduló kultúra alkotásaiban is a védekezés mechanizmusainak kitermelésére korlátozódik, amely nemritkán olyan credménnyel jár, mintha egy szinpompás virágoskert minden évszakban csupán ugyanazt az egyetlenegy virágot teremné.

A kulturális identitásról megfogalmazott tételek érvényesek a vallási identitás vonatkozásában is. A vallásnak elsősorban a hiten kell alapulnia, nem pedig az érdekekre épülő rideg emberi számításon. A történelmi Magyarország északi részét megszálló cseh csapatok egyértelműen tudtára adták a szlovák és a magyar lakosságnak, hogy a többséginek tekinthető katolikus vallást idegennek, mi több ellenségnek tekintik. E véleményüknek a jó néhány helyen elvégzett oltárrombolással és templomkifosztással adtak nyomatékot. Ez a folyamat a későbbiekben az újonnan létrehozott, és az államvallás ápolásával megbí-

zott Csehszlovák Egyház nem éppen áldásosnak nevezhető tevékenységében és a katolikus egyházzal folytatott vég nélküli alkudozásban folytatódott. Mindez mind a katolikus mind pedig a református magyar egyház idegen testként való kezelését, ha úgy teszük ugyancsak gettóba szorítását eredményezte az egész két háború közti időszakban.²⁶

A fentiekben említett folyamatok, mint már említettük, teljesen új helyzetbe kerülve korábban nem ismert tapasztalatok, új információk özönét jelentették a kisebbségbe szorult magyarság számára. A szinte szemlátomásra lejátszódó asszimilációs és homogenizációs folyamatok (pl. az új telepések betelepítése a szímagyar nyelvterületekre), a korábbi - tradicionálisnak is nevezhető - értékek felbomlása és az ezzel együttjáró "információrobbanás", a váratlanul kialakuló új élethelyzet kihívásai (a keresethez való jutás reményében tömegével meginduló elvándorlás, ingázás, amelyet persze megelőzött a helyi tradicionális kis- és nagyipar bázisainak ellehetetlenítése, felszámolása), olyan politikai kategóriákkal leírható magatartás kirajzolását jelentette a magyar kisebbség számára, amelyet egyértelműen azonosított a többségi társadalom értékrendjével és amellyel szemben tudatosan kialakíthatta saját politikai identitását. Ez a politikai öntudat természetes módon vállalja fel az érdekek egyértelmű és határozott autonóm artikulálásának és képviselésének feladatát. Talán ezzel magyarázható leginkább, hogy a két világháború közt a minimálisnál is kisebb tere volt a kormányt kiszolgáló ún. aktivista politikának a csehszlovákiai magyar kisebbségi népcsoport körében.

A csoportssolidaritás kialakulása, az önszerveződés megindulása és az érdekvé-

nyesítés lépcsőfokain keresztül haladó politikai öntudatosodás folyamata, mint a fentiekben már céloztunk rá, nem tekinthető öncélú folyamatnak a magyar kisebbségi identitás kialakulásában. A szabad identitásválasztás joga, szinte törvényszerűen hozza magával az önrendelkezési jog gyakorlattá váló követelését.²⁷

Az önrendelkezési jog követelése ebből a szempontból tehát természetes része volt a csehszlovákiai magyar pártok politikai gyakorlatának. Az önrendelkezési jog, a wilsoni elvek értelmében is olyan szabadságjognak tekinthető, amely célja a fentiekben elemzett történelmi-, vallási- és kulturális identitás "hosszú távú biztosítása".²⁸ Az önrendelkezési jog gyakorlata talán az egyetlen kivezető út a közép-európai történelmi útvesztők teremtette "zsákutcás fejlődési" rendből. Más kérdés az - és sajnos újra csak egy jellemző adaléka történelmi tévelygéseinknek, hogy a magyar kisebbségi népcsoport az önrendelkezés jogával e századi történelme során szabad akaratlanul sosem rendelkezhetett.

Jegyzetek:

1. Gyönyör József: *Terhes örökség, Madách-Posonium, Pozsony, 1994, 8-9 p.*
2. Szvatkó Pál visszaemlékezését Filep Tamás Gusztáv: *Az ellenállás víz c. könyvéből idézzük, Széphalom, Budapest, 1993, 104-105. p.*
3. Gyönyör József: *im. 25-26. p.*
4. Gyönyör József: *Közel a jog asztalához, Madách, Pozsony, 1993, 87-101. p.*
5. Gyönyör József: *Terhes. im. 84-138. p.*
6. Gyurgyik László, *Magyar mérték, Kalligram, Pozsony, 1994, 84-85. p. A 91-es adatok helyett azért közöljük az 1980-as népszámlálási adatokat, mert a legutolsó 1991-es csehszlovák népszámlálás*

- kategóriái közt új, eddig nem szereplő népszámlálási kategóriák jelentek meg, mint pl. a morva, rutén, roma, stb., melyek az összehasonlítást illetően jelentősen módosították a korábbi adatokat.
7. Gyönyör József: Terhes. uo. 27. p.
 8. Nép, 1925, július 5. 1. p.
 9. Wojatsek Károly: A magyar kisebbség helyzetének áttekintése, kézirat, TLD Dok. 3.p.
 10. Rády Elemér: A felvidéki magyar politika húsz éve, In.: Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve, MEFHOSZ, Budapest, 89-134. p.
 11. Csepeli György: Nemzet által homályosan, Századvég, Budapest, 1992. 108-137. p.
 12. Haizl Kálmán, Egyháztörténeti emlék, Esztergom, 1940. 3. p.
 13. Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen, Püski, Budapest, 108-137. p.
 14. Jócsik Lajos: Iskola a magyarságra, Budapest, Nyugat, 6. p.
 15. Fábry Zoltán: Stácsi délelőttiük, Pozsony, 1968, 18. p.
 16. Popely Gyula: Ellenszélben, Kalligram, Pozsony, 1995, 11. p.
 17. Csepeli György: im. 109. p.
 18. Jócsik Lajos: im. 84. p.
 19. uo. 23. p.
 20. uo. 18. p.
 21. uo.
 22. uo. 42. p.
 23. Garai László: "Elvegyültem és kiváltam", Twins, 1993, 48-49. p.
 24. Popely Gyula: im. 14. p.
 25. Rémi Brague: Európa a római modell. PPKE, Budapest, 1994, 111-120. p.
 26. Molnár Imre: Vallás és egyház a szlovákiai magyarság életében. In: Egyház-Fórum 1991/3-4. sz.
 27. Biró Gáspár: Az identitásválasztás szabadsága, Századvég, Budapest, 1995, 177-202. p.
 28. uo.



Mustó János: A Dúnánál - Régiók

Peter Zelenák

A kisebbségi kérdés és a szlovák autonomista törekvések a két világháború közti időszakban

A kisebbségi kérdés a két háború közti időszakban Szlovákiában igen érdekes és összetett problémának számított. Rajta keresztül jelentkezett a társadalom több fontos problémája, melyek a kulcsfontosságú időkben, pl. 1938-ban, túllépték a szlovák, ill. országos kereteket és a nemzetközi politikai viszonyok részévé váltak. A kisebbségi kérdés és lehetséges megoldásai - függetlenül attól, hogy javaslatok formájában éltek-e vagy megvalósultak - sosem jelentek önállóan: minden esetben fontos szerepet játszottak a modern szlovák társadalom alakulásakor. Így a szlovák autonomista törekvések, bármennyire is igyekeztek függetleníteni magukat a nemzeti kisebbségek lététől, közvetlen kapcsolatban álltak velük. Legalábbis a kisebbségek rendelkezésére álló potenciál szempontjából. Ez leginkább a magyar kisebbségre vonatkozott, amely létszámával, szerveztségével (pártok, szakszervezetek, egyesületek) és a konzekvens politikai önvizsgálat révén nagy mértékben befolyásolták Szlovákia politikai fejlődését. Az a tény, hogy politikusaik is a kisebbségi helyzet megol-

dásának feltételét látták az autonómia kérdésében, kihangsúlyozta a két probléma összefüggéseit és megfelelő teret kínált az autonomista mozgalmak számára. A programok bizonyos hasonlósága ellenére az együttműködési nehézségek nemcsak a kommunikáció szintjén jelentkeztek, hanem a szlovák-magyar kapcsolatok egészében. A történelmi szükségszerűségek, különböző traumák, az aktuális valódi és fiktív sérelmek stb. már akkor nagy hatással voltak mindkét nemzet tudatára és pszichológiai akadályokat emeltek a szlovák autonómia tervei elé. Az eddigiek alapján is egyértelmű, hogy a kapcsolódási pontok ellenére összetett problémát jelent a kisebbségi kérdés és az autonómia kölcsönös viszonya. Tekintettel hozzászólásom terjedelmére, megpróbálok röviden jellemezni néhány tendenciát.

A Szlovákia autonómiájára irányuló törekvések nemcsak a csehszlovák állam megalakulásának és a szlovák, ill. cseh nemzet rendezetlen államjogi viszonyának következtében erősödtek fel - a szlovák környezetben jóval mélyebb gyökereik vol-

tak. Tulajdonképpen a szlovák politikai gondolkodás egyfajta kontinuitásáról van szó. Ez még abban az esetben is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy ez a gondolkodás - tekintettel a történeti Magyarország körülményeire - leginkább a szlovák nemzet létének megőrzésére összpontosult. Az 1918 után bekövetkezett változás annyira jelentős volt, hogy a politikusok egy része is hinni kezdett a problémamentes fejlődés illúziójában és a csehekhez fűződő minél szorosabb viszony szükségességében. Sőt: hajlandó volt elfogadni az új csehszlovák nemzet kialakításának elvét is, nemcsak politikai, hanem etnikai értelemben is. Túl azon, hogy ez visszatérést jelentett volna a Štúr előtti időkhöz - ami a nemzettudat már elért szintjéhez képest nemcsak megalapozatlan, hanem lehetetlen is volt -, már a kezdeti időszakban világos volt, hogy a csehszlovakizmus gondolata, bármennyire is igyekeztek nemzetállami érdekekkel megindokolni, csak ideológiai lepel volt a cseh politika azon törekvése előtt, hogy egységes államot hozzon létre. Ez szlovákiai hatalmi igényeket is jelentett. Így de facto kétségbe vonták a szlovák nemzet önállóságát és az önmeghatározáshoz való jogát és végeredményben megteremtették a szlovák autonomizmus egyik legfontosabb alapelvét. Az a tény, hogy a mozgalom főszereplője a Szlovák Néppárt és katolikus háttere volt, bizonyos mértékben meghatározta kifejezőeszközeit is: népi, nemzeti jelleget kölcsönzött neki.

A vallási megnyilatkozások ellenére a szlovák autonomista politika mindenekelőtt Szlovákia köztársaságon belüli inadekvát helyzetével foglalkozott. Elgondolásai, melyekkel az új államba lépett, széleskörű öngazgatással számoltak. Ez azonban nem valósult meg. A Szlovák Nemzeti Tanács megerősítése helyett annak felszámolása kö-

vetkezett be. Szlovákia a csatolt területek szintjére került, ennek minden államjogi következményével együtt, önkormányzati fejlődésének garantálása nélkül.¹ A politikai és egyéb strukturák így nem Szlovákia belső mozgására és erőforrásaira alapozva jöttek létre, hanem az egynemű állam szükségleteihez igazodva. Épp az önszabályozás immánens mechanizmusainak hiánya okozta, hogy a strukturális viszonyok szempontjából Szlovákia nyílt rendszerként működött. Tehát a politikai és az intézményi szférát deformálnak tekinthetjük. Ez különösen élesen jelentkezett azokkal a politikai pártokkal kapcsolatban, melyek nemzeti alapon szerveződtek. Nemcsak a Szlovák Néppártról van szó, hanem a magyar és a német pártokról is és részben a szociáldemokratákról. Bár létrejöttüket bizonyos mértékben épp Szlovákia államjogi meghatározottságának hiánya okozta, működésük állandó ellentétben állt a hangoztatott integrációs célokkal, melyeket a centralista, államalkotó pártok képviseltek. Tekintettel a rendszer nyitottságára, rendelkezésükre állt minden eszköz és mechanizmus nemcsak az országos, de a szlovákiai szervek létrehozásához is.²

Az autonomista pártok szinte a köztársaság születésével egy időben léptek színre. Határozottabban azonban csak a csehszlovák-magyar konfliktus rendezése után, amikor a viszonyok stabilizálódtak és létrejöttek a pártpolitikai struktúra működési feltételei. Az autonomista mozgalom két irányban fejlődött. Egyrészt Szlovákia egészének érdekeire és szükségleteire reflektált, azaz olyan fokú önállóságot akart elérni, amely biztosította volna Szlovákia fejlődését immánens mechanizmusai alapján. Másrészt a nemzeti kisebbségek ily módon kívánták megőrizni saját identitásukat. Ez a két irány nem volt ellentétes, bár az autonómia fogalmának értelmezésekor

adódtak különbségek. Összességében egy széles bázisú folyamatba tömörültek, amelynek nem volt ugyan szervezeti struktúrája, de a nemzetiségi kérdésre és Szlovákia köztársaságon belüli helyzetére reagált. Meg kell még jegyezni, hogy ez a folyamat a társadalom demokratizálódásának része és jellemzője volt. A magyar autonomista törekvésekkel kapcsolatban az a véleményem, hogy - főleg a kezdeti időszakban, amikor még csak kialakulóban volt a politikai rendszer - az autonómia gondolatát a magyar kisebbség új, 1918 utáni helyzete eredményezte. Még akkor is, ha később a magyar politikai pártok Magyarország felé fordultak és elfogadták a revízió koncepcióját azáltal, hogy a Szlovák Néppárt kezdettől fogva a nemzeti érdekek megjelenítőjeként és a szlovák autonómia politikai biztosítékaként lépett fel, csökkent a társadalmi problémák átfogó reflexiójának lehetősége. Úgy tűnik, hogy a nemzeti érdekek túlzott hangsúlyozása lényegesen meghatározta az autonómia értelmezését. Ezt bizonyítja a tervek sorsa is. Valószínűleg a szorosán vett nemzeti érdek következménye, hogy a párt az autonómiát nem az új állami berendezkedés értelmében definiálta, hanem mint Szlovákia köztársaságon belüli helyzetének megváltoztatását. Ezáltal az egész kérdés a Kárpátaljai Oroszország alkotmány által garantált önállóságáért folytatott harccá degradálódott. Jellemző volt, hogy leszámítva V. Tuka javaslatát, mely a laza konföderáció mellett állt ki, a néppárt irányvonala oly mélyen rögződött, hogy még a második világháború vége után is érvényesült. Ekkor a kommunista párt vallotta magáénak. Jelentős változás csak a 60-as évek második felében következett be, amikor a föderális berendezkedésért folyt a harc. Az autonómia ilyen szűk

értelmezése⁴ kétségtelenül rontotta a megvalósítás esélyét.

Bár a Szlovák Néppárt autonomista programját területi alapon fogalmazta meg, tartalma kétségtelenül kifejezetten nacionalis volt. Az autonómia célja mindenekelőtt a szlovák nemzet új helyzetének biztosítása lett volna, mégpedig önállósága elismerése által. És a szlovák - cseh kiegyezésre orientálódott. Ebből a szempontból nem is meglepő, hogy a pártot nem foglalkoztatta annyira a kisebbségi kérdés, hogy megoldására önálló koncepciót dolgozott volna ki. A békeszerződések által kijelölt keretek között mozgott. Vagyis kiindulópontja a polgári (állampolgári) elv volt. Ebből az álláspontból a párt nem engedett a két háború közti időben. Érezhető hát, hogy a magyar politikai pártok autonomista követeléseivel szemben - függetlenül azok ideológiai profiljától - ha nem is elutasító, mindenesetre tartózkodó magatartást tanúsított. Vagyis a párt elutasította a kisebbségi kérdés autonómián keresztüli megoldását.

Bonyolult volt a magyar kisebbség politikai arculatának alakulása. Hasonlított ugyan valamelyest a szlovák helyzethez, ám sajátosságai abból a tényből fakadtak, hogy a történeti Magyarország szétesése után a szlovákiai magyarság uralkodó nemzetből nemzeti kisebbséggé vált. Ez ugyan egyfajta kulturális sokk volt, azonban a politikai pártok nagyon hamar érvényesültek. Kezdetben a szociáldemokrácia játszott meghatározó szerepet, mivel a proletár érdekekre helyezte a fő hangsúlyt és így rugalmasabban viszonyulhatott a nemzeti kérdésekhez. Ez azonban nem jelentette azt, hogy kedvező véleménye volt a köztársaság létrejöttéről. Voltak ezen kívül különbségek a párt pozsonyi és kassai vezetése között is, melyeket az eltérő körülmények eredményeztek. Igaz, hogy az új politikai arculat kere-

sésének első jelei már 1919-ben jelentkeztek - főleg Pozsonyban -, de igazán jellemzővé csak Kun Béla rezsimjének bukása, illetve a Horthy rendszer kezdete után váltak. Ettől kezdve a magyar és a német szervezettek a csehszlovák államiság pártján állnak és ebből kiindulva alkotnak véleményt nemcsak a munkás- és szociáldemokrata mozgalmakról, hanem a nemzeti ségi kérdéstről is. Legalábbis a pozsonyi vezetés saját politikai identitása részeként értelmezi. A kassai vezetés a magyar Tanácsköztársaság hatására radikális baloldali nézeteket vall és a nemzetiségi kérdést a győztes proletárforradalom utáni időkre utalja.

Bár a felvázolt viszonyok igen leegyszerűsítettek, tény, hogy a kisebbségi kérdés komplex rendezésének programját, tekintetbe véve az állami berendezkedés kérdését is, csak a Magyar Szociáldemokrata Párt fogalmazta meg, amely az 1920-as politikai differenciálódási folyamat során jött létre. Nem véletlenül, hiszen a nemzeti kérdés a differenciálódási folyamat szerves része volt. A kisebbségi kérdés megoldásának kiindulópontját a párt a nemzeti öngazdálkodásban (autonómia) látta, mely kezelte volna a nemzetek és nemzetiségek minden ügyét, főleg a kultúra és az oktatás terén. Ebből a célból lehetőleg egynyelvű járásokat és nemzeti tanácsokat kellett volna létrehozni. A nemzetgyűlés csak azokban a kérdésekben döntött volna, amik nem tartoztak a nemzeti tanácsok hatáskörébe.³ Tulajdonképpen ez volt az első olyan program, amely a magyar kisebbség körében fogalmazódott meg és az állam berendezkedését is érintette. Nagy horderejű következtetéseket azonban nem vonhatunk le ebből a tényből, hiszen a párt befolyása fokozatosan csökkent, nemcsak a kisebbségen belül, hanem a szociáldemokrácia egészében is.

A szociáldemokrácia válsága feltétlenül közrejátszott az olyan politikai pártok térnyerésében, amelyek kifejezetten nemzeti alapon szerveződtek. Kialakulásuk egybeesett a politikai differenciálódás folyamatával, ami bizonyos mértékben érezhető volt első programnyilatkozataikból is. Magától értetődik hogy a kiscgazda és a keresztényszocialista párt is foglalkozott programjában a szociális kérdés megoldásával, de azt elsősorban nemzeti kérdésként kezelte. 1920 után a szociális szempont fokozatosan háttérbe szorul és egyértelműen a nemzeti ségi kérdés kerül előtérbe, amit bizonyít az autonómia gondolatától (mint a kisebbségi kérdésnek a csehszlovák állam alapjain történő megoldása iránti belső érdeklődés) való eltávolodás is. Továbbra is támogatják ugyan az autonomista törekvéseket, mindezekelőtt pedig a Szlovák Néppártot, de már a magyar külpolitika szükségleteinek megfelelően. Ebben az értelemben a Szlovák Néppárt is óvatos politikát folytat a magyar pártokkal szemben. Ez a magyar pártok revizionista megnyilatkozásai után, és főleg lord Rothermere akcióját követően állandósult.

Ellentétben a szociáldemokráciával, a magyar pártok sosem fogadták el egyhangúlag a Csehszlovák Köztársaságot, bár kezdetben hajlandóságot mutattak arra, hogy Szlovákiára mint politikai önmegvalósításuk terére tekintsenek. Így értelmezhető pl. a nemzetiségi kérdés megoldására tett kiscgazda javaslat, amely kantonokat kívánt létrehozni.⁴ Bár a részletek nem ismertek, feltételezhető, hogy nemcsak Szlovákiára, hanem az egész államra vonatkozott volna. Az, hogy a kantonok elsősorban nemzeti ségi alapon szerveződtek volna - ami a magyar szociáldemokraták programjának egy változata -, eredményezhette volna azt, hogy a szlovák politika egésze befolyásolha-

tatlanná válik. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy a terv nem szerzett túl sok támogatót és 1920-ban tulajdonképpen a kiscgazdák is föladják. Ekkor veszik át a keresztényszocialisták programját, mely egyértelműen Szlovákia autonómiájára, a nemzetiségi kérdés megoldásának kiindulópontjára irányul. Elképzeléseit azonban nemcsak Szlovákia autonómiájával kapcsolatban nem pontosította: azt sem részletezte, hogy kellene rendezni a magyar kisebbség helyzetét az autonómián belül. A támogatás, melyet ilyen értelemben a Szlovák Néppártnak nyújtott, a szlovák politikára gyakorolt cseh hatás kiküszöbölésére volt hivatott. Így a Szlovákia őslakosairól szóló elmélet is azt a célt szolgálta, hogy a párt érvényesülhessen Szlovákiában a Szlovák Néppárt segítségével. Az elmélet arra a gondolatra épített, hogy Szlovákiát ideiglenesen cseh csapatok tartották megszállva. Jellemző volt, hogy ez a gondolat nem talált támogatókra a Szlovák Néppárt tagjai körében, mely autonómiát követelt ugyan, de egyértelműen a csehszlovák állam pártján állt.

A támogatásnak, melyet a magyar politikusok biztosítottak a szlovák autonómia gondolatának, több oka volt. Ha eltekintünk azoktól a mozzanatoktól, amelyek Magyarország külpolitikai irányvonalával függték össze, úgy tűnik, hogy tudomásul vették az autonómia által kínált lehetőségeket, mindennek előtt a szlovák politikában. Egyidejűleg javult volna a magyar kisebbség helyzete is, tekintet nélkül a Szlovák Néppárt véleményére. Abból, hogy a magyar pártok nem pontosították javaslataikat, arra következtethetünk, hogy csak mozgásteret próbáltak kialakítani az autonómia utáni időkre. Az autonomista blokk azonban a Szlovák Néppárt távolmaradása miatt nem jött létre és így szorult helyzetbe került a magyar pártok politikája is.

Többek közt ez is szerepet játszott ab-

ban, hogy jelentésszerű eltérések keletkeztek az autonómia értelmezésekor. Bizonyos fókuszra kerül a magyar ellenzék körében ekkor tapasztalható válsággal és a politikai szintér krízisével is (utaljunk a politikai erőviszonyok megváltozására). Szűllő elnöksége jelképezte a keresztényszocialisták eltávolodását Szlovákia autonómiájának egyértelmű támogatásától és erősítette a magyar kérdés néprajzi alapokon történő megoldásának pozícióit.⁵ Ez a vonal fokozatosan mélyült és a 30-as évek végén az egyesített párt már nem számolt annak lehetőségével, hogy a kisebbségi kérdést Csehszlovákia keretein belül oldják majd meg.

Befejezésül még egy megjegyzés. Ez a jelentésszerű leegyszerűsített kép is azt mutatja, hogy ha nem is járt nagy sikerrel az autonomista politika, a mozgalom hozzájárult Szlovákia területi integritásának mélyebb megértéséhez. Függetlenül a szereplők indítékaitól és céljaitól. Különösen az első időkben, amikor a kisebbségi kérdést még a magyar pártok is alárendelték a szlovák autonómia gondolatának és a megoldás előfeltételének tartották. Az autonomista mozgalom ezen kívül jelentős mértékben dinamizálta a szlovák politikát és hozzájárult kiteljesedéséhez.

Jegyzetek

1. Hronský, M.: *slovensko pri zrode Československa [Szlovákia Csehszlovákia születésekor]*. Bratislava 1987, p. 312-321.
2. Zelenák, P.: *Vstup madarských politických strán na politickú scénu. [A magyar politikai pártok megjelenése a politika színpadán]*. In: *Slovensko v politickom systéme Československa*. Bratislava, 1992, p. 216-217.
3. *Volksrecht*, 5. 12. 1920.
4. *Barázda*, 7. 11. 1920.
5. *Těsnopisecké zprávy o schůzích PS NS RČ*, 3. schůze, 18. 12. 1925. *SNÁ, f. PR-NB, mat 67/1, em. 241.*

Szlovákia államjogi helyzete a harmincas évek végén

Szlovákiában a harmincas évek második felében a politikai pártok, sőt a politikusok nagy része is elégedetlen volt azzal az államjogi berendezéssel, amely a köztársaság létrejötte után alakult ki. A fennálló helyzet megváltoztatására irányuló követelések széles spektrumban jelentkeztek: a túlzott centralizáció megszüntetésétől az önkormányzatiság megerősítésén át az állam szövetségi alapokon történő átalakításáig. A köztársaság helyzetének romlása következtében 1938-ban minőségileg új elemeket tartalmazó elképzelések és tervek láttak napvilágot. Arra az estre kerestek Szlovákia számára alternatív megoldást, ha a létező állam szétesne, ha agresszor, ill. agresszorok szállnák meg és így megváltozna Közép-Európa területi elrendezése, és arra az eshetőségre is gondoltak, hogy Szlovákia helyzetét egy Csehszlovákián kívüli állam keretében rendezzék. A müncheni egyezmény után pedig önálló államban gondolkodtak, hogy Szlovákia helyzetét egy Csehszlovákián kívüli állam keretében rendezzék. A müncheni egyezmény után pedig önálló államban gondolkodtak. Összességében ennek a folyamatnak több

dimenziója volt, mert nemcsak a meglévő viszonyok megváltoztatására és így az állam összetartozásának és erejének fokozására irányuló törekvésekből fakadt, hanem tudatosan támogatták külföldről is: céljuk a belpolitikai helyzet destabilizálása, a köztársaság létének veszélyeztetése és, vég eredményben, erőszakos felszámolásának megindoklása volt.

Az elnök, a kormány és a szlovákiai koalíciós pártok koncepciója a bürokrácia széleskörű decentralizációjának elvétől a nemzetiségi státuszon át egészen. E. Beneš "A csehek és szlovákok köztársaságon belüli kölcsönös viszonyának módosításáról" szóló javaslatáig terjedt. Elveikben ezek a javaslatok mind lényegesen megváltoztatták Szlovákia államjogi helyzetét és a megoldást nem a politikai - gazdasági nemzeti egység meghatározásában, hanem az adminisztratív - területi elvben látták.

A koalíciós pártok szlovák politikusai sem terveztek, készítettek vagy hoztak nyilvánosságra más koncepciót az ország jövőjéről, csak azt, mely szerint Szlovákia Csehszlovákia része marad. Nem készültek tervek Szlovákia helyzetéről agresszió, a

köztársaság bukása és a győztes agresszorok közti felosztása esetére sem.

Elnökké választása után E. Beneš elképzelései és koncepciói a köztársaság védelmének általános megerősítésére irányultak. Ezen szándékait mindenekelőtt a politikai erők egysége és a kormánypártok kapcsolatának megerősítése révén kívánta megvalósítani. Céljai közt szerepelt a bürokrácia bizonyos decentralizációja, az önkormányzat megerősítése, az arányosság érvényesítése a kormányhivatalnokok kinevezésekor, tekintettel a köztársaság nemzetiségi összetételére, stb. Szlovákiával kapcsolatban következetesen elutasította az autonomista követelések elismerését, mivel az állam fenyegetésének, a dualizmus megalapozásának tartotta őket.¹ Mindamelllett szokatlanul lényeges volt, hogy továbbra is elutasította a szlovák nemzet létének elismerését.

Köztársasági elnökké való megválasztása után helyet kínált a kormányban a néppártiaknak is, mivel egy esetleges általános válság alkalmával a kormányban akarta tudni minden erősebb szlovákiai politikai párt képviselőjét. Bár a tárgyalások eredménytelenek voltak, ez a gondolat 1938-ban újra napirendre került, amikor M. Hodža felszította, mint Szlovákia Csehszlovákián belüli helyzete megváltoztatásának eszközt.

M. Hodža elképzelése a szlovák kérdésről a köztársaság fennállása alatt nem fejlődött jelentős mértékben. A lényeg azonban az, hogy M. Hodža sohasem kezelte ezt a kérdést bilaterális cseh-szlovák ügyként, hanem az államon belüli viszonyok részének tekintette. A harmincas évek végén azt az álláspontot képviselte, hogy ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban elengedhetetlenül szükséges az összefogás a néppártiakkal. Emellett koncepciója az országos elnök és

képviseltek jogkörének kibővítéséből indult ki. Egy bizonyos decentralizált, nemzetgyűlések nélküli közigazgatási autonómia terve volt ez, mely toleráns volt a szlovák nemzet önállóságának kérdésével szemben. Egyúttal sor került volna Szlovákia gazdasági felzárkóztatására a cseh országrészekhez.²

Az 1938-as általános választásokkal kapcsolatban a koalíciós pártokba tömörült hívei megpróbálták hatást gyakorolni a politikai szituációra egy olyan tervvel, mely a szlovákok közigazgatásban való részvételének kibővítésére tett javaslatot.³

Csehszlovákia nemzetközi helyzetének megromlása az Anschluss után, a nyugati nagyhatalmak nyomása, hogy komplexebb módon kezeljék az ország nemzetiségi viszonyait, új irányba terelték M. Hodža elképzeléseit. A nemzeti állam (nemzetiségi státusz alapján) nemzetiségivé alakításának kirajzolódó koncepciójában látta és kereste a szlovákok államjogi helyzetének komplex megoldását.

A nemzetiségi státútumot 1938 márciusa és júliusa között készítették elő. Négy változata volt és gyakorlatilag azokból a törvényekből állt, melyek a tulajdonképpeni nemzetiségi státuszt definiálták, valamint az új nyelvtörvényből és az önkormányzat decentralizációján belüli nemzetiségi autonómia törvényéből. Lényege a polgárok egyenlőségének garantálása volt, tekintet nélkül nemzetiségi hovatartozásukra; biztosítékokat kívánt adni számukra az "elnemzetietlenedés" ellen, biztosítani akarta arányos részvételüket az állami hivatalokban, stb. Azokban a járáásokban, ahol a nemzetiségi lakosság aránya meghaladta a 15 %-ot, a nemzetiségieknek jogukban állt volna írásban és szóban is a saját nyelvükön fordulni a hivatalokhoz.

A tervezet legfontosabb része a decentralizált önkormányzatokon belüli nemzeti-ségi autonómiáról szóló törvény lett volna. Az államot a következő önkormányzati egységekre osztották volna: Csehország, Morvaország, Szlovákia, Kárpátaljai Oroszország. Ezek az egységek, országok jogi személyekké váltak volna és átvették volna a közigazgatás némely jogkörét a területi és érdekvédelmi önkormányzatokban, az egészségügy, a kultúra, a szociális- és humanitárius ellátás területén, amennyiben ezek nem országos jelentőségűek. Az országos képviselőtestületet felváltotta volna a nemzetgyűlés, melyben önálló jogkörökkel rendelkező nemzeti-ségi kúriákat kellett volna létrehozni. Az országok parlamentjei saját végrehajtó szervekkel rendelkeztek volna, melyet a kúria választott volna az arányosság elve alapján.⁴

A nemzeti-ségi státútum mindenekelőtt a Csehszlovákiában élő németek helyzetét volt hivatott rendezni, de lényegesen érintette volna Szlovákia köztársaságon belüli helyzetét is. Lehetőséget adott a koalíciós pártoknak arra, hogy érvényt szerezzenek a szlovák politika néhány követelményének anélkül, hogy konkrétan felvetődne az autonómia problémája. Hodža koncepciója volt az, amely az országos viszonyokból indult ki, és tiszteletben tartott néhány olyan követelést, amit még a Pittsburgi Egyezmény fogalmazott meg. Az agrárpártiak szerint egyértelműen Szlovákia autonómiájáról volt szó. Később, a második világháború idején az E. Beneš-sel folytatott viták során M. Hodža erre a tervre is hivatkozott, mikor a csehek és szlovákok közti viszony rendezésének új modelljét próbálta érvényre juttatni.

A Szudétanémet Párt ellenállása miatt a nemzeti-ségi státútum terve nem valósult

meg. A szlovák kérdés azonban mit sem veszített aktualitásából, ellenkezőleg: az élesedő belpolitikai helyzet miatt megoldása akut problémává vált. A tárgyalások irányítását, a néppártiak kérésére is, E. Beneš vette át.

A köztársaság elnöke szeptember folyamán három javaslatot dolgozott ki a csehszlovák viszony rendezésére, melyek közül az utolsót, "A csehek és szlovákok köztársaságon belüli kölcsönös viszonyának rendezéséről" szólót 1938. szeptember 22-én adta át J. Tisonak. Ez a dokumentum három alapvető problémát érintett.

A szlovák nemzet önállóságának kérdésében bizonyos engedelményeket tett és javasolta annak az alapelvnek az elfogadását, mely szerint "a jövőben tiszteletben kell tartani a szlovákok és csehek egyik és másik részének is a szlovák önállósággal kapcsolatos nézeteit és következetesen tiszteletben kell tartani az egymás iránti toleranciát, legyen szó szlovákokról vagy csehekről, függetlenül attól, hogy cseheknek, szlovákoknak vagy csehszlovákoknak tartják-e magukat". Személy szerint azonban még mindig kitartott amellett, hogy csak csehszlovák nemzet létezik.

Gazdasági ügyekben tartósan bizonyult az a követelmény, hogy a szlovákok arányos képviselőkhöz jussanak a központi hivatalokban és a közigazgatásban. A Szlovákiában dolgozó cseh állami alkalmazottak arányát 30 %-ra kellett csökkenteni, miközben a többi járásban ezeket a helyeket szlovákokkal kellett betölteni. Állami befektetéseket kellett eszközölni, hogy Szlovákia gazdasági fejlődése fokozatosan elérje a cseh országrészek szintjét.

A politikai - közigazgatási részben arra fektették a fő hangsúlyt, hogy Szlovákia területi egységét abban az esetben is meg

kell őrizni, ha elfogadják a megyei berendezkedésről szóló törvényt. Létre kellett volna hozni a szlovák országgyűlést, melynek korlátozott törvényalkotó, igazgatási, gazdasági és tanácsadói jogköre lett volna és jogában állt volna néhány törvény kiadása is.⁵

A javaslatról további tárgyalások folytak a szlovák politikai pártok szintjén. Közülük a legerősebbnek, Hlinka Szlovák Néppártjának (HSZNP) lényegesen eltérő véleménye volt a lehetséges megoldásokról.

A néppártiak célja még a harmincas évek második felében is Szlovákia autonómiája volt, miközben ezt az elképzelést kiterjedtebben értelmezték és tulajdonképpen szövetségi államban gondolkodtak. Ám az elképzeléseik és követeléseik mindig csak Szlovákia helyzetére koncentráltak és sosem dolgoztak ki vagy hoztak nyilvánosságra egy olyan programot, amely a szlovák kérdést országos összefüggésekben, a németekre, Kárpátaljai Oroszországra, stb. való tekintettel rendezte volna. Az Anschluss után és a nemzetközi helyzet romlásának következtében a HSZNP politikájában is megjelentek a szlovák kérdés rendezésének újabb alternatívái. Ezek a politikai kombinációk abból indultak ki, hogy az európai fejlődés szempontjából az 1938-as évnél hasonló jelentősége lesz, mint az 1918-asnak volt, vagyis lényeges területi változások mehetnek végbe a közép-európai térségben, mindenekelőtt bekövetkezhet Csehszlovákia erőszakos likvidálása és felosztása. Az így elképzelt fejlődés eredményeként radikálisan megváltozna Közép-Európa államjogi berendezkedése és a néppártiak már az új erőviszonyok között keresték Szlovákia helyét, miközben valószínűleg abból a téves elképzelésből indultak ki, hogy egy hosszabb és stabilabb időszakról van szó. Ezen politikai kombináci-

ók keretében a HSZNP, apró kivételektől eltekintve, Münchenig nem hozott nyilvánosságra semmit, amit az önálló szlovák állam alternatívájának tekinthetnénk, csak Szlovákia betagozódásáról volt szó, mégpedig autonómia, föderáció, ill. unió révén, valamely szomszédos államban. A szomszédos államok és az európai nagyhatalmak sem úgy gondoltak Szlovákiára, mint lehetséges önálló államra, a nemzetközi jog önálló alanyára, hanem mint egy nagyobb egység részére. Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a szlovák nemzetet nem ismerte el egyetlen államalakulat sem azok közül, amelyekben részt vett, és az adott körülmények között sok ország - hacsak formálisan is - átvette az elvet, mely szerint csak csehszlovák nemzet létezik. A szlovák nemzet és nyelv önállósága elismerésének követelménye, amelyet a néppártiak oly vehemensen támogattak, azt jelentette, hogy a szlovák nemzetet minden körülmények között és minden európai változás ellenére önálló alanyként ismerjék el. Ezekkel a követelésekkel összhangban biztosítani kellett volna a szlovák országrész területi integritását, vagyis meghatározását már Csehszlovákia keretein belül,⁷ valamint ennek tiszteletben tartását abban az esetben, ha az ország szétválna. Az említett célokat a cseh, lengyel és magyar politikai körökkel folytatott tárgyalások révén kellett volna elérni.

A néppárt Csehszlovákiát érintő követeléseit, melyek az autonómia javaslatának 1938. június 5-i beterjesztésében csúcsosodtak ki, a szlovák államiságot már egyértelműen a föderáció keretében kívánták megvalósítani - eltekintve a fent említett törekvésektől. A HSZNP vezető politikusai, tekintettel tagjaik és választóik véleményére, valamint gazdasági és egyéb okokra, még 1938-ban is viszonylag egyhangúan

foglaltak állást amellett, hogy a szlovák kérdést Csehszlovákián belül kell megoldani, mivel az esetleges "vívmányok" elérése, megvalósítása és biztosítása valószínűbb volt a CSZK-ban, mint bármilyen más államalakulaton belül. Ilyen szempontból az autonómia 1938. június ötödikei⁸ terve valamiféle program, ill. cél volt. A gyakorlati politikában a nemzetiségi státútumról folyt a vita, 1938 szeptemberétől pedig a Beneš által vezetett tárgyalásokon kerestek megoldást a szlovák kérdésre.

Szlovákia államjogi helyzetének másfajta rendezésére, a néppárt szerint, az állam erőszakos szétverése vagy kikényszerített szétesése után kerülhetett volna sor. A néppártiak Magyarországgal és Lengyelországgal folytatott titkos tárgyalásainak az volt a célja, hogy a fenti esetben erősödjenek pozícióik, de arra nincs bizonyíték, hogy ez az alternatíva más körülmények közt is felmerült. A HSZNP kihasználta azt a tényt, hogy a magyar kormány 1938 tavaszán foglalkozott annak lehetőségével, hogy Csehszlovákia szétverése esetén autonómiát adna Szlovákiának és a budapesti cukarisztikai világkongresszuson J. Tiso tárgyalta is Kánya magyar külügyminiszterrel czeokról a kérdésekről.⁹ Az itt megfogalmazott javaslatokat a magyar kormány nevében Esterházy János képviselőnek kellett volna továbbgondolnia és megvalósítania. A megbeszélések intenzitása 1938 szeptemberében volt a legnagyobb, amikor köztársaságot közvetlen veszély fenyegette. Bizonyos irányokban az álláspontok közeltek ugyan,¹⁰ de a HSZNP számára a létező alternatívák közül a magyar orientáció volt a legkevésbé elfogadható. És a szudéta-probléma "békés" megoldásának terve után egyre kevésbé volt napirenden. A fejlődés adott szakaszában egy rövid időre a

lengyel variáns került előtérbe arra az esetre, ha az ország szétesne. A néppárt K. Sidor, sőt A. Hlinka által vezetett lengyelbarát szárnya nagy reményeket fűzött a lengyel segítséghez. A Hlinka már 1938 áprilisában arról beszélt W. Lacinski pozsonyi lengyel konzullal, hogy "a csehekkel valószínűleg szakítunk", és jelezte, hogy igen élénk az érdeklődés a lengyelekkel való együttműködés iránt. A HSZNP gyakorlatilag azt akarta elérni, hogy a lengyelek támogassák Szlovákia helyzetének rendezését egy nemzetközi konfliktus esetén, a szlovákok politikai nemzetként való elismerését; hogy Lengyelország garantálja Szlovákia autonómiáját, ha az Magyarország részévé válna, valamint vállalja Szlovákia nemzetközi képviselőtét, stb.¹¹ Ezek a tendenciák 1938. szeptember 28-án kulmináltak, amikor a HSZNP javaslatot tett a lengyel - szlovák unió létrehozására Csehszlovákia szétverése esetén. A lengyel kormány nem is reagált a javaslatra.

Másnap, szeptember 29-én délután és szeptember 30-án a néppártiak a többi szlovákiai politikai párt képviselőjével együtt tárgyaltak Prágában a szlovák kérdés komplex rendezéséről. Ez volt az első ilyen jellegű találkozó, melyen a pártok vezetői vettek részt. A tárgyalások kiindulópontja E. Beneš 1938. szept. 22-i javaslata volt, melyet a HSZNP részben elfogadott, bár némely bizonytalan megfogalmazásával szemben fenntartásai voltak. Mindenekelőtt az összes politikai párt által támogatott határozatot követelt a szlovák nemzet önállóságának elismeréséről, továbbá egy törvény elfogadását, mely Szlovákia területén hivatalos nyelvként ismerte volna el a szlovák nyelvet. A követelései között szerepelt még, hogy a szlovák nemzetgyűlés kapjon elsődleges törvényalkotói jogkört és

egy minisztérium létrehozása, mely Szlovákia igazgatására lett volna hivatott. Annak ellenére, hogy a megbeszélések eredmény nélkül értek véget, az akkori események, főleg a nagyhatalmak által elfogadott müncheni dekrétum, lényegesen befolyásolták a további eseményeket. E. Beneš elnök, és leginkább Syrový új kabinetje folyamatosan visszakozott és elfogadta a HSZNP követeléseit. A kormány 1938. október 5-i ülésén a miniszterek egyetértettek egy olyan törvény elfogadásával, amely elismeri a cseh és a szlovák nemzet önálló létét; a szlovák nyelvről, mint Szlovákia hivatalos nyelvéről szóló törvénnyel, és az országgyűlések jogkörének kiterjesztésével mindenre, "amivel nem sértik az ország egységét". Szervezték a Szlovákiát igazgató minisztériumot.¹²

A kormány és az elnök kezdeményezésével párhuzamosan tevékenykedett a HSZNP és 1938. október 5-6. között Zsolnán tartotta a végrehajtó szervek, a képviselők és a szenátorok találkozóját. Tekintettel a München utáni helyzet bonyolultságára, más politikai pártok képviselői is részt vettek a gyűlésen. A HSZNP vezetése kihasználta az adott helyzetet és tárgyalási alapként elfogadhatta júniusi autonómia-tervezetét, amelyet a politikai pártok nagy része elfogadott. Így a szlovákiai politikai erők túlnyomó többsége megállapodott és az elfogadott javaslatot már közös álláspontként lehetett a cseh politikai pártok, a kormány és az elnök elé terjeszteni. Gyakorlatilag egyszerre deklarálták a szlovák nemzet önállóságát saját területével és igazgatásával, bár a HSZNP ezt önállóan is megtette a Szlovák Nemzet Kialtványában. Az állam létrehozása, a szlovák államiság Csehszlovákián belüli alapjainak a megteremtése tulajdonképpen a szlovákiai politi-

kai erők többségének egységes döntését és akaratát volt hivatott demonstrálni, amelyet később (1938. okt. 7-én) a cseh pártok képviselőivel kötött megállapodás véglegesített volna. A Szlovákia autonómiájáról szóló törvény elfogadása és érvénybe lépése (1938. nov. 22.) a meghozott határozatok törvényes beteljesülését jelentette. A föderáció asszimetrikus modelljéről volt szó, néhány esetben pedig egy államszövetség létrehozására irányultak a törekvések. Zsolnán elfogadtak egy olyan dokumentumot is, amelyben a résztvevők leszögezik: "Ezen javaslat alkotmányos elfogadásával Szlovákia államjogi helyzete végleg megoldódik", ám ez a záradék csak öt hónapig maradt érvényben.

A Zsolnán elfogadott egyezmények gyakorlatilag a Pittsburghi Egyezmény elismertetéséért folytatott húszéves harc kiteljesedését, pontosabban az autonómia-követelések elfogadtatását jelentették. Másrészt a HSZNP 1938. október 6. után nagyon hamar megkezdte az autoritativ rezsim kiépítését, megsértve a Pittsburghi Egyezmény más elveit. Az államjogi változások így egyrészt a demokratikus nemzeti követelések megvalósulását jelentették, másrészt viszont olyan párt juttatott hatalomra politikai erőket, mely autoritativ rezsimet épített ki és megszüntette a demokratikus rendszert.

A müncheni döntés és a közép-európai hatalmi struktúrák azt követő átalakulása a szlovák politikában is új gondolatokat hívtak életre. Az államjogi berendezkedés kérdésével nem politikai pártok, hanem radikális egyének foglalkoztak, főleg a HSZNP soraiból (F. Ďurčanský, A. Mach, V. Tuka és mások). Ezek a koncepciók Közép-Európa pillanatnyi politikai berendezkedésére és főleg a náci Németország

közép-európai terjeszkedésére reagáltak, ill. ezen tényezők hatására jöttek létre. A szlovák társadalomban nem volt szilárd hátterük és gyökereik, és gyakorlatilag a pillanatnyi politikai helyzetre, illetve az ebből következő félelemre adott válaszként keletkeztek és terjedtek el. Tulajdonképpen a koncepciók megvalósítása - az önálló szlovák állam létrejötte is - a náci Németország nyomására következett be, része volt agresszív terveinek, tekintet nélkül a szlovák

politikuskok államjogi elképzeléseire és a jelenség későbbi interpretációira. Így 1939. március 14-én Szlovákia államjogi helyzetének különböző alternatívái nyugvóponttra jutottak. Mindazonáltal a Szlovák Köztársaság - tekintettel létrejöttének módjára, további létének körülményeire, kül- és belpolitikájára és arra a tényre, hogy egyre nagyobb mértékben függött a náci Németországtól - csak addig volt jelentékeny része Európának, amíg a harmadik birodalom létezett.

Jegyzetek

1. BENEŠ, E.: *Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti*. [Szózat a szlovákokhoz nemzeti jelenünkről és jövőnkről] Bratislava, 1934, p. 34. Beneš, E.: *Mnichovské dny*. Praha 1968, p. 11.
2. *Archív Ústavu T.G. Masaryka [T.G. Masaryk Intézet Archivuma]*. Praha. F.38. V. Klecanda, 492/2. sz.
3. *Vojenský historický archiv [Hadtörténeti Archivum]* Praha MNO. Hlavný štáb. 3. oddelenie. [Vezérkar. 3. szakasz.] kart. 291, č. 4213/1938.
4. *Státní ústřední archiv [Országos Központi Levéltár]* Praha. PMR, kart. 3217, 1958/38. sz.
5. ATGM-BAR A, kart. 3, ld. még Beneš, E.: *Úvahy o slovanství*. [Gondolatok a szláv-ságról] Praha. 1947, p. 317-322.
6. *OL Küm. po.. 1938, 7/43-1361/574*. Bratislava 23. 4. 1938; *Slovák 25. 3. 1938*.
7. ATGM-BAR A, kart. 261. *Požiadavky J. Tiso v rozhovore s E. Benešom*. [J. Tiso követelése az E. Beneš-sel folytatott megbeszélések idején] 1938. 3. 25.
8. *A javaslat követte a szlovák nemzetgyűlés és kormány létrehozását, egy rendelet arról, hogy a hivatalos nyelv és az oktatás nyelve a szlovák a jogkörök megosztását a központi kormánnyal, stb.*
9. Deák, L.: *Hra o Slovensko*. [Játék Szlovákiáért] Bratislava 1991, p. 95.
10. *Egyetértettek egy központi közigazgatási szerv, végrehajtó hatalom, parlament, stb. létrehozásával*. LANDAU, Z.-TOMASZEWSKI, J.: *Monachium 1938*. Warszawa 1985. Dok. 398, p. 454.
11. *U.a., Dok. 33, p. 77.*
12. *SÚA, Praha, PMR, kart. 4143. Zasadnutie vlády [Kormánytűlés] 1938. 10. 5.*



Mustó János: A Dunánál - Az élet vize

Politikai elképzelések a második világháború utáni Szlovákia helyzetéről

A szlovákok jelentősnek minősíthető nemzetállami törekvéseiről csak a rövid, 1945-47-es, 1968-70-es és az 1990-92-es időszakokban beszélhetünk.

Ez csak az egy ötöde a második világháború vége óta eltelt éveknek. Vajon ezen kívül olyan kevés lehetősége volt a szlovák nemzetnek elképzelései megvalósítására?

A második világháború végén a szlovák nemzet ellentétekkel teli helyzetben találta magát. Volt ugyan saját állama, ám az szorosan összekapcsolódott a náci Németország politikájával. Már csak azért sem volt fenntartható, mert a szövetségesek nem ismerték el Közép-Európa rendezésének ezt a módját. Emellett a szlovákok nemzeti öntudata jelentősen megerősödött az első Szlovák Köztársaság idején. Elutasították E. Beneš "csehszlovakizmusát". Nemzetállami követeléseik részben egy saját államalakulat felé irányultak, még ha kénytelenek voltak is tiszteletben tartani a szövetségesek nézeteit, miközben Szlovákia területe a Szovjetunió érdekszférájába került. Ők Csehszlovákia megújítását szorgalmazták, bár kijelentették, hogy a szlovák és cseh

nemzet államjogi kapcsolatának rendezése az ország belső ügye lesz.¹

A nemzetközi helyzet előrevetítette Csehszlovákia új, demokratikus alapokon való megújulását. Vonatkozott ez a szlovák és a cseh nemzet államjogi viszonyának rendezésére is. A Szlovák Köztársaság politikai képviselőinek, belcértve J. Tisot is, az állam további fenntartására irányuló törekvései nem voltak reálisak.

A polgári és a kommunista ellenállás már a Szlovák Nemzeti Felkelés idején sikra szállt a demokratikus Csehszlovákia, két egyenrangú nemzetállamának megújításáért. Ám E. Beneš elutasította a szlovákok nemzetként való elismerését és egyenjogúságát a cseh nemzettel, valamint azt, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács legyen a szlovák nemzeti akarat egyedüli képviselője, a törvényhozó és végrehajtó hatalom birtokosa Szlovákia területén. Létre kellett jönniük a cseh és szlovák nemzeti szerveknek és a közös dolgok intézésére a központi kormánynak és parlamentnek. A kommunisták /G. Husák/ és a demokraták /J. Lettrich/ elképzelései megegyeztek az "egyenlő az

egyenlővel egy szimmetrikus elrendezésű államban" elvében. Ám egyik párt sem gondolkodott nemzeti államok közösségében egy ország keretein belül. A "csehszlovák" államiság pártján álltak /"egységes és közös állam"/. Elutasították az országos berendezkedést és Szlovákia autonómiáját.

A Kassai Kormányprogram azonban az ország asszimmetrikus elrendezését alapozta meg /nem jöttek létre cseh nemzeti szervek/. A három prágai egyezmény 1944 júniusából és 1945 áprilisából, illetve júliusából, fokozatosan csökkentette a szlovák nemzeti szervek hatáskörét a kormány és az elnök javára. Az új alkotmányért vívott küzdelem sem változtatott a szlovákok helyzetén. Épp ellenkezőleg: az 1948-as alkotmány eltörölte az "egyenlő az egyenlővel" elvét és a szlovák nemzeti szervek rosszabb helyzetbe kerültek, mint a harmadik prágai egyezmény után. Szlovákia 1948 utáni helyzetét a cseh országrészhez történő gazdasági, szociális és kulturális felzárkóztatásával kívánták megoldani. Bár 1956-ban kibővítették a szlovák nemzeti szervek hatáskörét, a föderalizációt és Szlovákia autonómiáját elutasították. Az 1960-as alkotmány értelmében az állam elrendezése egységes /"unitáris"/ volt. A szlovák nemzeti szervek helyzete a Megbízotti Testület feloszlata révén formálissá vált.²

1963-tól Szlovákiában erősödni kezdett a nemzetpolitikai mozgás, mely az állam föderalizálásának követelésébe torkollott. Ez az "egyenlő az egyenlővel" elv következetes érvényesítését tételizte fel a szlovák és a cseh nemzet viszonyában, és két "szuverén" nemzeti állam közösségét eredményezte volna. Az egységes államnak kétpólusúvá kellett volna válnia. Alulról, a nemzeti szervek jogköreiből kiindulva kel-

lett volna szerveződni, mivel ezeket tekintették az eredeti nemzeti szuverenitás megjelölőinek. A nemzeti államoknak szuverenitásuk /kompetenciáik/ egy részét az államszövetségre kellett volna ruháznuk.

A 143/1968. alkotmánytörvény a cseh-szlovák államszövetségről lényegében rögzítette a szlovákok ezen elképzeléseit. Teret nyitott a cseh és szlovák nemzeti államiság fejlődésének. 1969 januárjában létre jöttek a szocialista nemzeti köztársaságok.

A nemzetállamok fejlődésébe azonban jelentős mértékben beleszólt a normalizáció, mivel az "integrációs" folyamatok nyomot hagytak a szlovák és cseh társadalom minden területén. Az 1970 decemberéből származó "kompetenciós törvények" további 20 évr eltemették az "egyenlő az egyenlővel" elvét, a szlovák és cseh nemzeti államiságot.³

1989 novembere után egyértelművé vált, hogy a centralizált szocialista föderáció nagy károkat okozott a cseh és szlovák államiság fejlődésében. Amíg a két nemzetet összekötötte a kommunista rezsimmel szembeni gyűlölet, nem éleződtek ki az ellentétek közöttük. Amint a hangsúlyok áttevődtek a deformált államszövetség "kijavítására", előtérbe került a nemzeti államiság eltérő értelmezése. Innen is eredeztethető a cseh-szlovák kapcsolatokat terhelő ellentétek mélysége. Emellett a cseh és a szlovák társadalom sokban különbözött: nemzeti tekintetben, a nemzeti államok kialakításához szükséges államjogi lépések tekintetében, a keresztény és politikai orientációban, szociális összetételben, mentalitásban, stb.⁴ 1990-ben fokozatosan gyöngült a cseh-szlovák identitás és a politikai képviseltek különbözni kezdtek a közös államiság érdekeinek értelmezése

tekintetében. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen /VPN/ mozgalom és más pártok, melyek államjogi nézetei nem léptek túl az államszövetség keretein, csak átmenetileg tompították a szlovák társadalom egy részének Szlovákia nemzeti-állami érdekeinek hangsúlyosabb érvényesítésére irányuló törekvéseit.

A Kereszténydemokrata Mozgalom /KDH/ 1990 februári alakuló közgyűlésén szót emelt a szlovákok nemzeti öntudatának felemeléséért, a kereszténység elmélyítéséért és a szlovák nemzet helyzetének megszilárdításáért a világban. A KDH több változatot is kidolgozott: az "egyenlő az egyenlővel" elv alapján szerveződő államszövetségét, a konföderációt, valamint az önálló államét. J. Čarnogurský a programban az "egyenjogú" föderáció tervét juttatta érvényre.⁵ A KDH a kereszténység pozíciójából kiindulva akart érvényt szerezni a szlovák nemzeti érdekeknek. A köztársaságokra akarta ruházni a jogköröket és a közös államot csak ideiglenesnek képzelte, hogy Szlovákia már a saját "csillaga" alatt csatlakozhasson az egységesített Európához.

Erősödtek a Szlovákia függetlenségét támogató hangok, melyek egybeesengtek a Kanadai Szlovák Liga, a Szlovák Liga Amerikában és a Szlovákok Világkongresszusa törekvéseivel. A Szlovák Nemzeti Párt /SNS/ programjában szerepelt Szlovákia önállósága. A Szabadság Párt, a Szlovákok Független Pártja és az SNS között 1990 áprilisában létre jött a Szlovák Nemzeti Blokk, ám rövid időn belül szétesett. A Szabadság Párt ugyan a nemzeti elv alapján állította össze a programját, de a konföderáció mellett tört lándzsát. Az addigi föderációt elégtelennek találta és két egyenrangú, független köztársaság konföderációjává akarta alakítani. Így elkerülhető lett volna

az egyik nemzet másik általi majorizációja, a diszkrimináció érzése és biztosítva lett volna a két nemzet valódi egyenjogúsága az államigazgatás terén.

Szlovákiában a nemzetállami követelések /Štúr Társaság, SNS/ a nemzeti jelképek körül folyó harcban koncentráálódtak, mely fontos része volt az identitás keresésének, valamint a nemzet és államjogi szükségletei külső megjelenítésének. A föderáció nem garantálta a nemzeti szervek adekvát helyzetét, így nem volt véletlen, hogy az önazonosság keresésének folyamata - a R. Schustar elnöklése alatti Szlovák Nemzeti Tanács kezdeményezései révén is - a csehszlovák, illetve cseh identitással szemben a saját identitás kifejezésére irányult és a nemzeti jelképek beiktatásába és a közös állam nevének megváltoztatásába torkollott.

A nemzeti jelképekért folyó harcot a nemzeti köztársaságok föderáción belüli államjogi pozícióinak bonyolult, három évig tartó kristályosodási folyamata indította el. Nemcsak az államszövetség egészének megváltoztatásáról volt szó, hanem eredeti tartalmának megvalósításáról, a hozzá és a nemzeti szervek eredeti jogköreihez való visszatérésről. Ebben az értelemben a szlovák és cseh fél elképzelései nem léptek túl az 1968-as javaslatok kereteit. Ellenkezőleg. Ez vonatkozott a három alkotmány (a Csehszlovák Szocialista Köztársaság, a Szlovák Szocialista Köztársaság és a Cseh Szocialista Köztársaság alkotmánya) "szentháromságának" tervére is, melynek előkészítői (M. Čalfa, K. Laco és mások) részleges ellenállásba (V. Mináč) ütköztek a Szlovák Nemzeti Tanácsban. Arról volt szó, hogy az alkotmányokat önállóan kell kidolgozni, bár K. Laco úgy érvelt, hogy egy alkotmány is tartalmazhatná az összes olyan cikkelyt, amely nemcsak a föderáció-

ra, hanem a nemzeti köztársaságokra is vonatkozna és nem kellene ismétlődniük külön-külön minden alkotmányban⁶ 1990-ben abbamaradtak az ezzel a tervvel kapcsolatos munkák.

Ilyen összefüggésekben világossá vált, hogy a VPN nem lépett fel határozottan a nemzeti jelképekért és a nemzeti alkotmány kidolgozásáért folytatott küzdelemben. F. Gál, aki J. Budajhoz képest a VPN kevésbé nemzet-orientált programját képviselte, elismerte a cseh-szlovák, szlovák-magyar kapcsolatok körüli ellentétek és viták intenzitását: "Évekig, évtizedekig ezen a területen is frusztráltak voltak a teljesen természetes szükségleteink. Így azok a kérdések, melyeket elcinte irrelevánsnak, lényegtelennek tartottam - az elnevezés, a kötőjel vagy a nagy Sz problémája - egyszerre sokkal mélyebb problémák - az öntudatunk, identitásunk és a föderáción belüli helyzetünk - indikátorává váltak."⁷

A VPN valóban alábecsülte azt a tényt, hogy a nemzeti jelképekért folytatott küzdelem a teljes államiságra irányuló törekvések kezdete, valamint a szlovák társadalom nagy részének a deformálódott államszövetségre adott válasza volt. Ám a VPN programja legalább részben hangsúlyozta Szlovákia nemzeti-állami érdekeit. A VPN szerint a nemzeti köztársaságok szuverenitása volt alapvető és ebből következett a föderáció szuverenitása. A nemzeti köztársaságok maguk intézték volna ügyeiket: "Államszövetségi modellünk az erős köztársaságokat, kompetens köztársasági kormányokat és parlamenteket tűztek ki célul".

Az 1990-es parlamenti választások után a VPN vezetői mint A. Dubček, M. Čalfa és V. Mečiar, elképzelései az állami berendezkedésről még az államszövetségi modell keretein belül voltak. Elképzeléseik mély-

ségükben különböztek, vagyis abban, hogy milyen mértékben rendelkezzenek jogkörökkel a nemzeti köztársaságok a közigazgatás terén. A Trencsénteplicben (Trencianske Teplice) augusztusban a cseh és a szövetségi kormánnyal folytatott tárgyalásokon V. Mečiar szorgalmazta a nemzeti köztársaságok eredeti helyzetének, egyenlőségüknek és döntéseiknél a teljes kompetencia biztosítását. Szerinte fel kellett volna számolni a kapcsolatok azon politikai rendszerét, amely, tekintettel a föderációra, 1970 után alakult ki. A köztársaságok gazdasági függetlenségét elengedhetetlennek tartotta. A cseh és a szlovák nemzet érdekeinek leginkább a nemzeti köztársaságok önállóságán és egyenjogúságán alapuló államszövetség felelt meg. Mečiar elhatárolta magát a konföderációtól és "elfogadhatatlan volt számunkra a szlovák állam megeremtését célzó változat", jelentette ki.⁸

A rózsahegy (Ružomberok) gyűlés (1990 augusztus) elfogadott egy memorandumot, melyet a Szlovák Nemzeti Tanácsnak és Szlovákia kormányának címeztek és amelyben kéri Szlovákia szuverén állammá való átalakítását, a szlovák nemzet önmeghatározási jogának elismerését és a szlovák nyelv Szlovákia egyedüli hivatalos és állami nyelveként való "kivétel nélküli" elfogadását. A nyelvtörvényért folytatott harc 1990 őszén robbant ki.

Szlovákiának az államszövetségtől való elszakadását követelő hangokra a cseh fél érzékenyen reagált. P. Pithart tudomásul vette, hogy a föderáció addigi formája elfogadhatatlan volt a szlovákok számára. Ők újjá akarták építeni, méghozzá a szövetségi hivatalok nélkül, ezt viszont a cseh fél volt képtelen akceptálni. Az államszövetséget az új alapokra kellett helyezni és ez volt V.

Mečiar, M. Čič és J. Čarnogurský véleménye is. A szövetségi kormány / M. Čalfa, V. Klaus és mások/ ezt elfogadhatatlannak tartotta és minél több szövetségi jogkört akart megőrizni, mégpedig az egységes gazdasági irányítás szükségletei miatt. Ehhez elengedhetetlen volt a szövetségi kormány primátusa. P. Pithart azt a nézetet vallotta, hogy a föderáció csak másodlagos, amivel V. Klaustól és másoktól a közös állam szétverésének vádját "érdemelte ki".⁹

Az alkotmányok kidolgozásakor is elmentek merültek fel. V. Mečiar az alkotmányozás meggyorsítását szorgalmazta, ám Z. Jičínský a szövetségi parlamentben ezt nem javasolta. P. Pithart az alkotmányok párhuzamos kidolgozásáról nyilatkozott.¹⁰

A föderáció megújulásával kapcsolatos legösszetettebb kérdés a kompetenciák felosztása volt az államszövetség és a köztársaságok között. V. Havel szerint a szlovák kormány kezdeményezői a szlovák nemzet 1918-as, 1945-ös és 1968-as be nem teljesült reményeiben gyökereztek. A szövetséggel szembeni bizalmatlanság, valamint a csehekkel való laza szövetségen belüli nemzetállam jelentős szuverenitására irányuló törekvések ezekből a keserű tapasztalatokból következtek és a "centralizmus vaspántjainak széttöréseként értelmezhetők".¹¹

Sok cseh sokkal inkább az egységes csehszlovák állami-politikai identitást érzekelte, mint a csehet és emellett a szlovák nemzethez fűződő paternalista viszony is jelentős volt. "Szövetségi" nemzet nem létezett, csak szlovák és cseh. Szó lehetett tehát úgy nemzeti, mint állami cseh-szlovák identitásról. V. Havel szerint egy "autentikus" államszövetségben az erős köztársaságok mellett a szövetségnek is erősnek kell lennie és közöttük kell éssze-

rűn megosztani a kompetenciákat. Nem akarta azonban, hogy a szövetségi alkotmány tartalmazza a nemzetek azon jogát, hogy kiléphetnek a föderációból. Először a nemzeti alkotmányokat kellett volna kidolgozni, és majd csak ezek alapján a szövetséget.¹³

Az 1990. december 2-i 556/1990. sz. alkotmánytörvény, amely megváltoztatta a 143/1968. sz. alkotmánytörvényt, módosította a CSSZSZK gazdaságára vonatkozó cikkelyeket. Ezt a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság "gazdasági integrációjaként értelmezték" /a 125/1970. a "gazdaság egységét" hangsúlyozta. A törvény azokra a területekre vonatkozott, amelyek állandó vita tárgyát képezték a föderáció és a köztársaságok között: a költségvetési, törvényhozási /leginkább a nemzeti tanácsok jogalkotói kezdeményezéseiről/ kérdésekre.¹⁴

A gazdasági kompetenciákkal kapcsolatos kérdések azonban a törvény megjelenése után sem jutottak nyugvópontra. 1991 áprilisában a szlovák kormány nem fogadta el az egységes gazdasági reform koncepcióját, amire a szövetségi kormány ellenintézkedésekkel reagált. V. Klaus "funkcionális" államszövetsége azonban a centralizáció felé haladt. Kijelentése, hogy "funkcionális föderáció" vagy semmi más, ultimátum jellegű volt és megfogalmazta az állami válság megoldásának alternatíváját: a duális államközösséget, ennek minden következményével együtt, ám ez nem különbözött a csehszlovák föderációval kapcsolatos egypólusú elképzelésektől. A cseh és szlovák politikai erők - kivéve a Szlovák Nemzeti Pártot - a közös államért emeltek szót és a készülő alkotmánytervezetek még lehetőséget kínáltak kompromisszu-

mok kötésére, így a kölcsönös megegyezésre is.

1991 februárjában a prágai Vikárkában azzal a javaslattal állt elő, hogy először készítsék el a köztársaságok alkotmányait, majd Csehország és Szlovákia írjanak alá alapszerződést. Am a Polgári Fórum és a VPN egyszerre akarták az alkotmányokat. A föderatív szövetség cseh és szlovák értelmezése különbözött. A szlovákok elképzelései erős - szuverén - államokban koncentráálódtak, melyek rendelkeztek volna minden kellő kompetenciával és a közös állam berendezkedésével kapcsolatban a nemzeti elvet részesítették előnyben. 1991 márciusában V. Havel elnök a szövetségi alkotmány előzetes tervezetét, J. Čarnogurský a szlovák - cseh alapszerződés előzetes tervezetét, a SZNT elnöke, F. Mikloško a Szlovák Köztársaság Alkotmányának előzetes tervezetét terjesztette be. A cseh nacionalizmus a polgári elv mögé rejtőzött és az egység-orientált J. Kalvoda sem fogadta el, hogy a szerződő felek a nemzeti államok legyenek. A nemzetállamok föderáción belüli helyzetével kapcsolatos ellentétek ugyanis áttevődtek a nemzeti tanácsok üléseire. A Cseh és a Szlovák Köztársaság közti államszerződés KDH által benyújtott tervezete a közös államról /az államjogi berendezkedésről/, abból indult ki, hogy a nemzeti tanácsok a köztársaságok szuverenitásának megtestesítői voltak. Ezek alkották két egyenjogú állam önkéntes szövetségét - a közös államot. A tervezet meghatározta a közös állam helyzetét és kompetenciáit, melyeket a köztársaságok bíztak rá. (elnök, védelem, külpolitika, közös pénz, stb., valamint a végrehajtó szerveket, melyek ezekkel a hatáskörökkel rendelkeztek) Ez a javaslat megegyezett a szlovák fél 1968 tavaszán hangoztatott elképzelésével.¹⁵

Lényegében ellentétes nézeteket vallott a szövetségi kormány, melynek a "funkcionális" föderáció optimális elrendezésére vonatkozó tervei, mely a szövetség alábbi kompetenciáit tartalmazták: kapcsolatok, védelem, polgárjog. Nagyon széles jogkörrel rendelkezett a gazdaság irányításának területén (az ország mint egységes egység). A kormány emellett hangsúlyozta, hogy: "A felsoroltak közül bármely jogkör kihagyását vagy elutasítását a ... föderáció veszélyeztetésének tekinti".¹⁶

A kormány koncepciója tulajdonképpen egy "erős" államszövetség terve volt, mely kiterjedt jogkörein alapult. A kormány így arra utalt, hogy a szlovák nemzet törekvéseit, melyek az önmeghatározás természetes jogának és a teljes nemzeti államiság elérésére irányultak, a közös állam gyengítésének, sőt lerombolásának, a szeparatizmus és a nacionalizmus megnyilvánulásának tartja. Alábecsülte azonban azt a tényt, hogy a valóságban a közös állam nem teljesítette a szlovákok államiság-igényét. Ráadásul a kormány tervezete nem tette lehetővé az államszövetség alulról, a nemzeti államoktól történő felépítését. Ez a meggyengülésüket jelentette volna, ami ellentétben állt a szlovákok elképzelésével.

Emellett a nemzeti tanácsok közti államjogi tárgyalásokat ellentmondásos kijelentések és gyakori zavarok kísérték. Feszült volt a kapcsolatuk, mert az erőviszonyok nagyon szorosak voltak. A VPN, KDH és a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom egy olyan terv elfogadását szorgalmazta, amely a föderáció és a konföderáció határára mozgott. Ezt azonban a cseh fél kitartóan visszautasította. Úgyisntén nem akarta elfogadni a szerződés tervezetét mint államközi szerződést, ellentétek voltak az

alkotmányok tekintetében, az állam működését illetően, stb.¹⁷

Az ellentétekhez jöttek még V. Havel javaslatai, aki a szövetségi parlamentet próbálta rekonstruálni. (200 képviselő és a szövetségi tanács, melyet a nemzeti tanácsokból jelölnének ki.) A szlovák képviselők ezt azért is elutasították, mert a Polgári Demokrata Párt (ODS) és a Polgári Demokrata Szövetség (ODA) nem fogadták el a köztársaságok szuverenitásáról szóló javaslatot. V. Havel javaslata, mely a Szövetségi Gyűlés paritásos összetételű Nemzetek Parlamentjének megszüntetését tartalmazta, annak az elvnek a végéig jelentette volna, mely szerint tilos az egyik nemzet mások általi majorizációja¹⁸, melyet a szlovákok 1968-ban nagy nehézségek árán harcoltak ki. Az ellentétek kieleződtek.

1992 januárjában a KDH azt a feltételt szabta, hogy amennyiben nem írnak alá az államszerződést, a konföderációt fogja támogatni: "A csehek ezt valószínűleg nem fogják elfogadni, és így Szlovákia kénytelen lesz önállósulni." A nemzeti tanácsok szakértőinek 1992 februári Milové-i tanácskozása alapján elkészített szerződéstervezet az államjogi berendezkedésről tartalmaz ugyan rendelkezéseket a köztársaságok szuverenitásáról, önmeghatározási jogukról, a föderációból való egyoldalú kilépés - melyről népszavazás dönt - jogáról, a szuverenitás kölcsönös elismeréséről, ám kompetenciái a közös állam helyzetét erősítették.

A szerződéstervezet kompromisszum volt. Azonban nem a köztársaságok közti államszerződés tervezete volt. A föderáció fogalma eltűnt a szövegből, csak a "közös állam" kifejezést tartalmazta. A nemzet fogalmát a "Cseh Köztársaság

népe" és a "Szlovák Köztársaság népe" kifejezés váltotta fel.¹⁹

A SZNT Elnöksége nem fogadott el egy ilyen ellentmondásos tervet (nemmel szavaztak az SNS, HZDS és a baloldal képviselői, valamint négyen a KDH 6 képviselőjéből). A parlamentek elnökeinek, A. Dubčeknek, D. Burešovának és F. Mikloškonak az államjogi tárgyalások sikertelenségét kellett konstatálniuk.²⁰

P. Pithart és J. Čarnogurský kormányfőknek abban az időben már jelentős ellenzékük volt /a cseh polgári - unitarista és a szlovák nemzeti/. A HZDS visszakozott saját államjogi elgondolásaitól, mert a szövetségi parlamentben keresztülvihetetlennek tűntek. Itt a szlovák képviselők, tekintettel Szlovákia nemzetállami terveire, a blokkolás taktikáját választották. A HZDS választási programjában éppen ezek az érdekek kaptak nagy hangsúlyt. Demokratikus módszerekkel akarta végigvinni "Szlovákia egyenrangúvá válásának és emancipálásának folyamatát.", bejelenteni Szlovákia szuverenitását, elfogadni alkotmányát, elérni nemzetközi jogi szuverenitását, népszavazást kezdeményezni a függetlenségről és a Csehországhoz fűződő újfajta viszony kialakításáról. A Szlovák Köztársaság szuverenitásáról szóló deklaráció tervezetének 1. cikkelye kimondta, hogy a SZK szuverén állam, amely a szlovák nemzet önrendelkezéséhez való, elidegeníthetetlen jogán, nyelvénként állami jellegén és saját sorsáról történő önálló rendelkezésen alapul." Az SZK-nak rendelkeznie kellett szuverenitásának minden attribútumával. A 10. cikkely tartalmazta azt a rendelkezést, mely szerint az SZK "szabadon, önként és önállóan dönt a más országokkal kötendő szö-

vetségbe való be- ill. kilépésről". E cikkely értelmében javasolták, hogy a Szlovák Köztársaság önállósulása után később államszerződést a Cseh Köztársasággal. A Deklarációnak ünnepélyes és mobilizáló jellegűnek kellett lennie. 1992 májusában azonban, mikor nem szerezte meg a szükséges kétharmados többséget, elvetették.²¹

A KDH ekkor sem adta fel az államszerződésről szóló terveit. Egészében véve azonban a szlovák fél nem ragaszkodott ehhez, mindkét köztársaság a közös állam külpolitikájával összhangban folytathatta külpolitikai tevékenységét.

A SNS választási jelszava a következő volt: "Szabad polgár, önkormányzó település, szuverén, független nemzeti állam". Hasonló volt a Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom programja is. A szociáldemokraták és más politikai pártok a közös állam mellett foglaltak állást.

1992 májusában a HZDS két képviselője, M. Kováč és J. Moravčík egy olyan javaslatot terjesztett a cseh fél elé, mely tulajdonképpen két szuverén egység államközösségének koncepciója volt. (Közös pénznem, viszont saját jegybankok, a nemzetközi jog önálló alanyai, saját hadseregek közös parancsnokság alatt.) A választások győztese, V. Mečiar, az utolsó pillanatig hitte, hogy a cseh fél egyet fog érteni a konföderációval. V. Klaus ezt egyértelműen elutasította.²² A HZDS-nek el kellett állnia a konföderáció tervétől. Még a szlovák közvélemény kezdte előnyben részesíteni a föderációval szemben (36% és 1992 júliusában 27%), addig a csehknél stabilizálódott az egységes állam képe (38%).²³ 1992. július 22-23-án a HZDS és az ODS

/Polgári Demokrata Párt/ Pozsonyban megegyezett a föderáció legitím megszűnéséről.

Ezt megelőzte a július 17-én elfogadott "A SZNT Deklarációja a Szlovák Köztársaság Szuverenitásáról", mely kimondta, hogy "a szlovák nemzet ezeréves törekvése az önállóságra elérte célját". Deklarálták a szlovák nemzet önrendelkezéshez való jogát, valamint a szabad nemzeti és állami élethez való természetes jogát és kinyilvánították a Szlovák Köztársaság szuverenitását, mely "a szlovák nemzet önálló államnak alapja". A Deklaráció mindazonáltal a cseh nemzettel való együttélésért emelt szót, ám az egyenjogúság és a Cseh Köztársasággal kötendő államszerződés által biztosított egyenlőség elve alapján.²⁴ V. Havel elnök lemondott.

A Szlovák Köztársaság szeptember elsején elfogadott alkotmánya a nemzetek önrendelkezési jogából indult ki. Az 1. cikkely így hangzott: "A Szlovák Köztársaság szuverén, demokratikus jogállam. Nem kötődik semmiféle ideológiához vagy valláshoz". A polgári elvet a jogállamiság eszméjével kombinálta. Rendelkezett az alapvető emberi jogokról és állampolgári szabadságjogokról, a területi önkormányzatról, a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom szerveiről, különös tekintettel a köztársaság Nemzeti Tanácsára, az elnökre, a kormányra, bíróságokra, stb. A szlovák parlament elnöke, I. Gasparovic szerint a Cseh Köztársasághoz fűződő viszonyt "közös kelet-európai térségünkben együttélő és kölcsönösen együttműködő két szuverén állam" demokratikus viszonyként kellene értelmezni.²⁵ Azonban a Deklaráció és az alkotmány elfogadását a cseh fél a

föderáció gyakorlati lezárásának tekintete és a szeparatizmus megnyilvánulása-ként értékelte. 1992 novemberében a szövetségi parlament törvényt fogadott el a CSSZSZK megszűnésének módjáról. 1993. január 1-jén a SZK Nemzeti Tanácsa nyilatkozatot adott ki a független Szlovák Köztársaság létrejöttéről.²⁶

Az államjogi koncepciók szempontjából a második világháború után a homogén államberendezkedés koncepciója érvényesült (1948-1968), Szlovákia rövid asszimetrikus autonómiájával (1945-47).

A domináns koncepció azonban a föderatív berendezkedés volt, mely a politikai fejlődés és a demokratikus körülmények változásai alapján a következő szakaszokra oszlik: 1970-1989, melynek rövid előzménye volt 1969-70, amikor nemzeti államokról beszélhetünk és az 1989-1992 közötti időszak. 1970 után a totalitárius politikai rendszer következtében a centralizált (deformált és formális) föderáció került túlsúlyba. Annak ellenére, hogy a föderáció 1989 után demokratikusan fejlődött, Cseh - Szlovákia végébe torkollott. Kiindulóponttá a szlovákok és a csehek önálló nemzeti államai váltak.²⁷

Az 1945-46-os, 1968-70-es és az 1990-92-es években a szlovákok arra irányuló kísérletei, hogy a föderáción belül egyenjogúakká váljanak a csehekkel, nem találtak megértésre a cseh fél-nél. Ezt részben a problémák részletes megvitatására és a kölcsönös célok és álláspontok tisztázására rendelkezésre álló idő rövidsége (mint 1968-ban), részben a politikai viszonyok nyomása (az 1946-os választások, 1948, 1968 augusztusa, az 1992-es választások), továbbá a

polgárok érdektelensége a politikai döntésekkel szemben és az államjogi kérdésekről folytatott viták szűk lehetőségei (különbözők 1968 augusztusa előtt és után) eredményezték.²⁸ Így az 1969-70-es és az 1990-92-es időszakok kivételével nem létezett valóságos, két nemzetállam szövetségén alapuló föderáció. A szlovákok nemzetállami igényeinek a második világháború utáni elnyomása, a nemzetközi helyzet, az államszövetség deformálása a normalizáció idején, valamint a cseh és a szlovák fél eltérő állampolitikai és gazdasági érdekei vezettek az "egyenlő az egyenlővel" elv megvalósítására irányuló három kísérlet kudarcához. Világossá vált, hogy olyan társadalmakról volt szó, melyek mind állampolitikai hagyományaik, mind nemzettudatuk és tudatformáló, nemzeti emancipációs folyamataik tekintetében különböztek. Bár a "cschoszlovakizmus már a második világháború után sem volt megalapozott, különböző formákban 1992-ig jelen volt. Például az állami egység folytonos hangsúlyozásában. Egyike lett azon okoknak, amelyek miatt általában nem merült fel a cseh és szlovák kérdés, a nemzeti államok kérdése".²⁹ A "normalizált" föderáció a cseh és a szlovák nemzet kölcsönös elidegenedésének különböző megjelenítési formáit eredményezte. 1989 után a két nemzet politikai képviselői képtelenek voltak megbékélni vele és alapjaitól újjáépíteni.

Az önálló nemzetállamok megalakulása azonban a szlovákok és a csehek nemzetállami törekvéseinek beteljesedését jelentette.

Jegyzetek

1. KAPLAN, K.: *Pravda o Československu 1945-1948.* (Igazság Csehszlovákiáról 1945-1948.) Praha, Panorama 1990, p. 159.
- BARNOVSKÝ, M.: *Koncepcie a varianty začlenenia a štátoprávneho postavenia Slovenska /1944-1988/.* (Szlovákia betagozódásának és államjogi helyzetének koncepciói és változatai /1944-1948/) In: *Slovenská otázka v dejinách Československa /1945-1992/.* Bratislava, HÚ SAV 1994, p. 5-16.
2. BARNOVSKÝ, M.: *Szlovákia 1945-1960 közötti államjogi helyzetének néhány kérdéséhez.* In: *Palócföld, XXVII. évf., 94/6., nov-dec., p. 613-619.*
3. ŽATKULIAK, J.: *Szlovákia helye a csehszlovák szövetségben és a Szlovák Köztársaság megalakulása 1993-ban.* In: *Palócföld, XXVII. évf., 94/6., nov-dec., p. 620-626.*
4. PREČAN, V.: *Česi a Slováci v dejinách a perspektív vzájemných vzťahu.* (A csehek és a szlovákok a történelemben és viszonyuk perspektívái) In: *Kongres slovenskej vedy 93. Zborník z rokovania VI. sekcie. Slovenský národ - história, kultúra a vzťahy k iným národom.* (A szlovák nemzet - történelem, kultúra és más nemzetekhez fűződő viszony.) /Ed. D. Kováč/ Bratislava CSS SR a MK SR 23. 4. 1993, p. 14, stb.
5. PŘÍHODA, P.: *Mutual Perceptions in Czech - Slovak Relationships.* In: *The End..., p. 136, stb.,* PITHART, P.: *Towards a Shared Freedom, 1968-69.* Ibid: p. 202.
6. PEKNÍK, M.: *Bola to šanca ore Slovensko.* (Eszélye volt Szlovákiának.) In: *Cestami česko-slovenské vzájemnosti.* Liverec 1991-92. *Liberec, Masarykova akademie 1993, p. 130.*
7. *Stenografická správa o schôdzi SNR z 31.10. 1989.* (A Szlovák Nemzeti Tanács 1989. október 31-diki ülésének jegyzőkönyve.) p. 4-43.
8. PEKNÍK, M.: *id.m., p. 134.*
9. *Za naše Slovensko.* (Szlovákiánkért) *Kidata: Tlačový a inf. odbor vlády SR, ČSTK na Slovensku a Smena 1990,* (A Szlovák Köztársaság Kormányának Sajtó- és Információs Osztálya), p. 6.
10. ÁK, V.: *The Velvet Divorce - Institutional Foundations.* In: *The End..., p. 255.*
11. PITHART, P.: *O česko-slovenskej spoluzodpovednosti.* (A közös cseh-szlovák felelősségről.) *Národná obroda, 17.5.1993, p.12.*
12. *Národná obroda, 5.9.1991, p.13.*
13. *Národná obroda, 18.9.1990, p.3.*
14. PETKO, J.: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí. Jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom.* (A szlovák politikai emigráció a XX. században. Kapcsolatai a cseh emigrációval és a csehekkel.) p. 277-279. Praha, Danubius 1994.
15. ÁK, V.: *The Velvet Divorce - Institutional Foundations.* In: *The End..., p. 250, stb.*
16. MĚCHÝŘ, J.: *Slovensko v Československu. Slovensko - české vzťahy 1918-1991.* *Dokumenty, názory, komentáre.* (Szlovákia

- Csehszlovákiában 1918-1991. Dokumentumok, vélemények, kommentárok.) Praha, Práca, p. 84-112.
17. Práca, 12.7. 1991. Lásd még: MĚCHÝŘ, J.: id. m., p. 118-120.
18. Národná obroda, 28.11.1991, p.2.
19. A szerződésről 1991. november 11-12-én tárgyaltak. MĚCHÝŘ, J.: id. m., p. 120-123.
20. Kronika demokratického parlamentu 1989-1992. (A demokratikus parlament krónikája.) Praha, Cesty 1992, p. 20-21.
21. Národná obroda, 12.2.1992, p. 3,7 és 12.
22. ÁK, V.: *The Velvet Divorce - Institutional Foundations.* In: *The End...*, p. 262. RYCHLÍK, J.: *História nepozná "keby".* (A történelem nem ismeri a "mi lett volna ha..." kérdést.) *Národná obroda*, 3.5.1993, p.12.
23. WOLCHIK, Sh. L.: *The Politics of Transition and the Beak-Up of Czechoslovakia.* In: *The End...*, p.235.
24. CHOVANEC, J. - MOZLÍK, P.: *Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky.* (A Szlovák Köztársaság történelmi és államjogi gyökerei.) Bratislava, Procom, 1994, p. 167-168.
25. *Ústava Slovenskej republiky.* (A Szlovák Köztársaság Alkotmánya) Bratislava, Remedium 1992, p. 7, stb.
26. CHOVANEX, J. - MOZLÍK, P.: id.m., p. 210-216.
27. Ld.: ZEMKO, M.: *K štátoprávnym predpokladom geopolitických reflexii o Slovensku.* (A Szlovákiáról szóló geopolitikai reflexiók államjogi feltételeiről.) *Medzinárodné otázky*, I. 1992, 4, p. 18-20.
28. PREČAN, V.: *Česi a Slováci v dejinách...*, p. 15.
29. PREČAN, V.: *Český nacionalizmus revztahu k Slovákom* (A cseh nacionalizmus és a szlovákok kapcsolata.) In: *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973-1993.* Brno, Doplněk, 1994, p. 491.

Hamberger Judit

Szlovák nemzetállami törekvések az 1990-es években

A térségben már számos nemzet próbálta megvalósítani saját nemzetállamát, néhány pedig most próbálkozik vele. Ebbe a kísérletbe bukott bele a történelmi Magyarország is, hiszen a homogén nemzetállam megvalósítása szinte lehetetlen, különösen az etnikailag rendkívül kevert közép- és kelet-európai térségben. Csak Európában most körülbelül százmillió ember él kisebbségi sorban.

A nemzetállamiság általában és leegyszerűsítve azt jelenti, hogy az államot egy, rendszerint a többségi nemzet sajátítja ki, és az állam nemzeti jellegét gyakran alkotmányba is foglalja. Ez az államnak nevet adó nemzetet előnyös helyzetbe hozza, s arra törekszik, hogy saját területén nemzeti hegemóniát hozzon létre. A nemzeti hegemóniára való törekvés mindig létükben veszélyezteti a területén élő kisebbségeket. Az állam és a nemzet azonosítása azt erősíti meg a többségi nemzethez tartozókban, hogy ott csak ez az egy nemzeti identitás létezik és mozgat minden közösséget. Más identitás mint szervező elv nem létezhet, s

ha létezik, az feszültséghez vezet mint nem legitim, tilos, elutasítandó, békétlenséget, nyugtalanságot eredményező dolog. A klasszikus nemzetállamiság az állampolgárok olyan homogén nemzeti jellegét feltételezi, amelynek alapján az államot politikailag egy az egyben azonosítani lehet a területén élő etnikum tagjainak összességével.

Az emancipált nemzetek saját nemzeti legitimitásuk megkérdőjelezése ellen nemzetállammal próbálják magukat biztosítani, aminek útjában állnak az államban élő, kényelmetlenségeket okozó kisebbségek. A nemzeti homogenitás erősítését a kisebbség létszámának csökkentésével, politikai szerepének gyengítésével lehet elérni, amire a történelem során több kegyetlen és kevésbé drasztikus módszert is kipróbáltak már, és próbálnak mind a mai napig. A legelterjedtebb és legenyhébb módszer az asszimiláció, amely hosszú időt vesz igénybe.

Az érett szlovák nemzeti azonosságtudat 1993-tól állami kereteket kapott. Ezt a rendkívül fontos eseményt megelőzte a szlovák nemzetállam kialakítására irányuló törekvés, amely jelenleg is jellemző. E

törekvés hordozói a kezdetben ellenzékben lévő, majd később mind nagyobb arányban kormánypozícióba kerülő szlovák nacionalista erők (közéjük sorolom a Szlovák Nemzeti Pártot, a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom nemzeti szárnyát, az ellenzéki pártok egyes személyiségeit és a pártokba, mozgalmakba nem tömörült, főként értelmiségi személyiségeket). Az állam etnikai vegyességének tényével ugyan tisztában vannak, de - talán éppen ezért - mégis arra törekednek, hogy Szlovákiát nemzetállamként konstituálják. E törekvésüket fejezték ki az 1990-től megindított politikai mozgalmukkal a Szlovákiában érvényesítendő nyelvtörvény érdekében. Ezt Maticás nyelvtörvénynek nevezték, és a "kivétel nélkül" jelszava tükrözte az egyértelmű homogenizációs szándékot. Ezek a politikai csoportosulások a szlovák nemzetállam létrehozására irányuló törekvések jegyében, és a sértettség alapján, a más etnikumúak önszerveződéseitől tartva politizálnak.

Nemzetállami ideológiájuk elemei közé tartozik az egy nemzettest, a nemzeti egység hangoztatása, a külső veszélyek hangsúlyozása; ide tartozik a nemzet egységének és az egység biztosításához szükséges bezárkózásnak a parancsa. A nemzeti elvet a polgári elv fölé kell helyezni. Első számú feladat a nemzeti identitás, a nemzettudat erősítése. A szlovák nyelv állami integratív funkcióval rendelkezik, ami vonatkozik a nem szlovák lakosságra is. A kétnyelvűség szerintük a polgári teljes értékűséget szolgálja az országban. A nyelvet védeni kell az elnemzetietlenítéstől az ország déli részén, különösen a nem szlovák iskolákban. A szlovák család kell legyen az állami társadalom alapja. Az etnikailag tiszta magyar régiókat különféle törvényekkel, intézkedésekkel, hatalmi szóval meg kell szüntetni,

amihez elegendő erőt ad a szlovák állami-ság. Ezt a magyarok között élő szlovákok asszimilálásának meggátolása miatt kell megtenni. Mielőtt kijelölnék a kisebbségek jogait, előbb a többség jogait és a kisebbség kötelességeit kell meghatározni. Nem kell több jogot adni a magyar kisebbségnek, mert már elég jogot kaptak. A magyar kisebbség követelései szerintük összhangban vannak a nagymagyar sovíniszta politikával, és annak részei.

A szlovákiai kisebbségek lehető leghélesebb körű asszimilálása a szlovák nemzetállami törekvések fő eszköze, célkitűzése, amit több erre irányuló törvény, rendelet és társadalmi jelenség bizonyít. Ide tartoznak a nyelvtörvények, az iskolarendszer lényegének átformálása, az alternatív oktatás bevezetésének szándéka, a kisebbségi kultúra és iskolák anyagi biztosításának megvonása, az új területi-közigazgatási beosztási reform-tervezet és számos politikai intézkedés is. Többek között a magyar lakosság helyenkénti kompakt egységét kívánják fellazítani és megszüntetni. Ezek közé sorolható az önkormányzati és az önkormányzati választási törvény módosításának szándéka, a bösi erőmű megépítésének egyik, nem hangoztatott oka, és ide tartozik az, hogy a területi-közigazgatási törvénytervezettel a kisebbségi közösségeket a politikai döntéshozatalban leszavazhatóvá tegyék, kisebbségi helyzetbe kényszerítsék, így akaratukat, érdekeik képviselőjét lehetlenné tegyék. Intézkedések sorozata kívánja a magyar kulturális intézményeket és sajtót leépíteni, főként anyagilag lehetlenné tenni olyan közhangulat kíséretében, hogy a magyarok indokolatlanul pénzt követeljenek (mintha az országnak nem lennének ugyanolyan adófizető állampolgárai, mint a többiek).

A kormánykoalíció konfrontatív politikát folytat a magyar kisebbséggel szemben, mert olyan rendeleteket, törvényeket hoz, amelyről nem kérdezi meg a kisebbség véleményét, sőt ellenkezőleg, velük szemben, akaratukkal szemben hozzák meg ezeket. Erre a kisebbség reakciója az, hogy egyrészt a nemzetközi szervezetekhez, másrészt a magyar kormányhoz fordulnak, és nagygyűléseket, polgári engedtlenséget szerveznek, végső, demokratikus megoldásként. Az ilyen helyzetek oda vezetnek, hogy a nemzeti hovatartozás végtelenül politikai kérdéssé válik.

A szlovák részről megnyilvánuló nemzetállami törekvéseket tükrözi az a nézet is, mely szerint a magyar kisebbség pusztá léte gát, akadály, és potenciális veszély a szlovák nemzetállamra nézve. Ez eleve a bizalmatlanság, a gyanakvás és a meg nem értés légkörét erősíti és terjeszti: nem véletlen, hogy a szlovák parlamentben a magyar pártokat izolálják. A bizalmatlanságot fokozza az a fentiekből kiinduló szándék is, hogy a parlament minden képviselőjét újabb állami hűségesküre kell kötelezni. Ide tartozik azon akarat megnyilvánulása is, hogy a magyar politikai pártokat tiltsák be, hiszen politikai tevékenységük államellenes, az ország területi integritására törnek.

A nemzetállamiságot megvalósítani szándékozó politikai erők érve az is, hogy minden kisebbségi személy, de főként politikusaik, annak a nemzetnek az ügynökei, amelyhez tartoznak. Az ilyen félclemkeltés a melegágya az állandó etnikai feszültségnek is. Ugyanakkor nem történt még meg, hogy a magyar kisebbséget érintő törvényekre és rendeletekre vonatkozóan a szlovák politikai vezetés kikérte volna a kisebbségi politikusok véleményét, vagy figyelembe vette volna javaslataikat, kifogásai-

kat, igényeiket. Így nem teremthetők meg a kompromisszumos, a lehetséges megoldások létrejöttének feltételei a kisebbségeket érintő kérdésekben. A szlovák parlamentben csak akkor van "nemzeti egyetértés", amikor a magyar igényeket, követeléseket kell leszavazni, a magyar kisebbségre vonatkozó törvényeket kell megszavazni. A szlovák ellenzéki pártok is óvakodnak nyíltan elismerni, hogy adott esetben a politikai demokrácia követelményei miatt a magyarokkal közös koalíciót kellene létrehozni, még akkor sem, ha a magyar pártok is védik a parlamenti és alkotmányos demokrácia értékrendjét. (Meg kell jegyezni, hogy a magyar pártok politikai "karanténban" tartása nem érvényes a parlamentből kiszorult polgári jobb és baloldali liberális csoportosulásokra.) A parlamenti tapasztalatok kegyetlenül mutatják, hogy a magyar koalíciót a demokrácia szabályaira, azaz a többségi szavazásra hivatkozva szorítják ki a politikai játéktérről, ami radikalizálhatja a nézeteket, és etnikai polarizációt eredményezhet.

A kisebbségvédelem alapelvei közé tartozik a politikai képviselet, az anyanyelven való szólás szabadsága, az anyanyelvi kultúra ápolása és a helyi és regionális önkormányzattal való rendelkezés. Ezek az alapelvek biztosítottak a szlovákiai kisebbségek és a magyar kisebbség számára is, de egyik sem annak teljes szabadságában. A politikai képviselet lehetősége adott, hiszen az országos és az önkormányzati politikában is képviselettel rendelkeznek, de ez nem az alkotmány biztosította kisebbségi jogból ered, hanem az általános választási és képviseleti jogból, és csak azért, mert a magyar szavazók az érvényes küszöb fölötti arányban tudnak saját képviselőket választani. (A többi szlovákiai kisebbség létszáma miatt

ezt nem tudja megtenni, ezért nincs országos képviselőjük, és jóval kevesebb az önkormányzati képviselőjük). Holott a szlovák alkotmányban benne az elv, hogy a kisebbségekhez tartozó polgároknak joga van részt venni az identitásuk megőrzésére vonatkozó ügyekben való döntésekben. A nemzetállami törekvések fényében még világosabb, hogy az alkotmányos standard, az alkotmányos elv és a végrehajtás között milyen hatalmas a különbség.

Az anyanyelvhasználat elvét az említett törvények szabályozzák, korlátozzák, a kultúra ápolásának és az anyanyelven való művelődés és oktatás szabadságának elvét pedig az alternatív iskolarendszerrel és a szlovákiai magyar egyetem tiltásával helyezik reális szlovák nemzetállami alapokra.

A szlovák etnikum erős helyzetének és a magyar etnikum gyenge helyzetének tényét tehát a parlamenti demokrácia is megerősíti, mert követeléseit demokratikus úton egyszerűen leszavazzák. A demokrácia a többségi elv alapján működik, amely kizárhatja a kisebbségi akaratot. Így a kisebbségek érdekérvényesítő képessége sokkal gyengébb. Az állam feladata pedig az, hogy semlegesen viselkedjen minden polgárával szemben, hogy akceptálja minden kultúra egyenjogúságát a területén, s a polgári és etnikai elv közötti egyensúlyt kell biztosí-

tania. Ha a többségi nemzet és a kisebbség közötti viszonyt etnikai alapon akarják megoldani, akkor a kompromisszum könnyen árulásnak tűnhet, ezért a többség hajlandóságára és a pozitív diszkriminációra lenne szükség. Még nem merült fel az ellenzéki szlovák politikusokban az a lehetőség, hogy az ilyen helyzetben levő kisebbség igényeinek elébe menjenek, hogy a megoldásokat közös megegyezéssel, kompromisszumokkal keressék meg. Ez annál inkább is szükséges lenne, mert a magyar pártok, amióta részt vehetnek a parlamenti politikai életben, szinte minden esetben az adott törvényes és demokratikus rend, az alkotmányos stabilitás megőrzése mellett szavaztak. Ha ezt a tényt tekintjük, nem lehet igaz, hogy a magyar kisebbség, és főként politikai képviselői a szlovák állam demokratikus rendjének megdöntésére és az ország instabilitására játszanak.

A demokrácia fokmérője az etnikai-nyelvi kisebbségek emancipációjának elismerése is. Ebben a térségben is az hozhatja meg a békét, ha a politikai nemzet eláll a saját kizárólagosságára, kivételességére való építéstől, mert a kizárólagos nemzetállam megvalósítása csak súlyos konfliktusok árán lehetséges. A szükséges békéhez közös államban kell tudnia együtt élni több kultúrközösségnek is, s ez nem csak Szlovákiára, hanem a térség minden államára érvényes.



Mustó János: A Dunánál - Életfa I.



Ámstó János: A Dunánál - Életfa II.